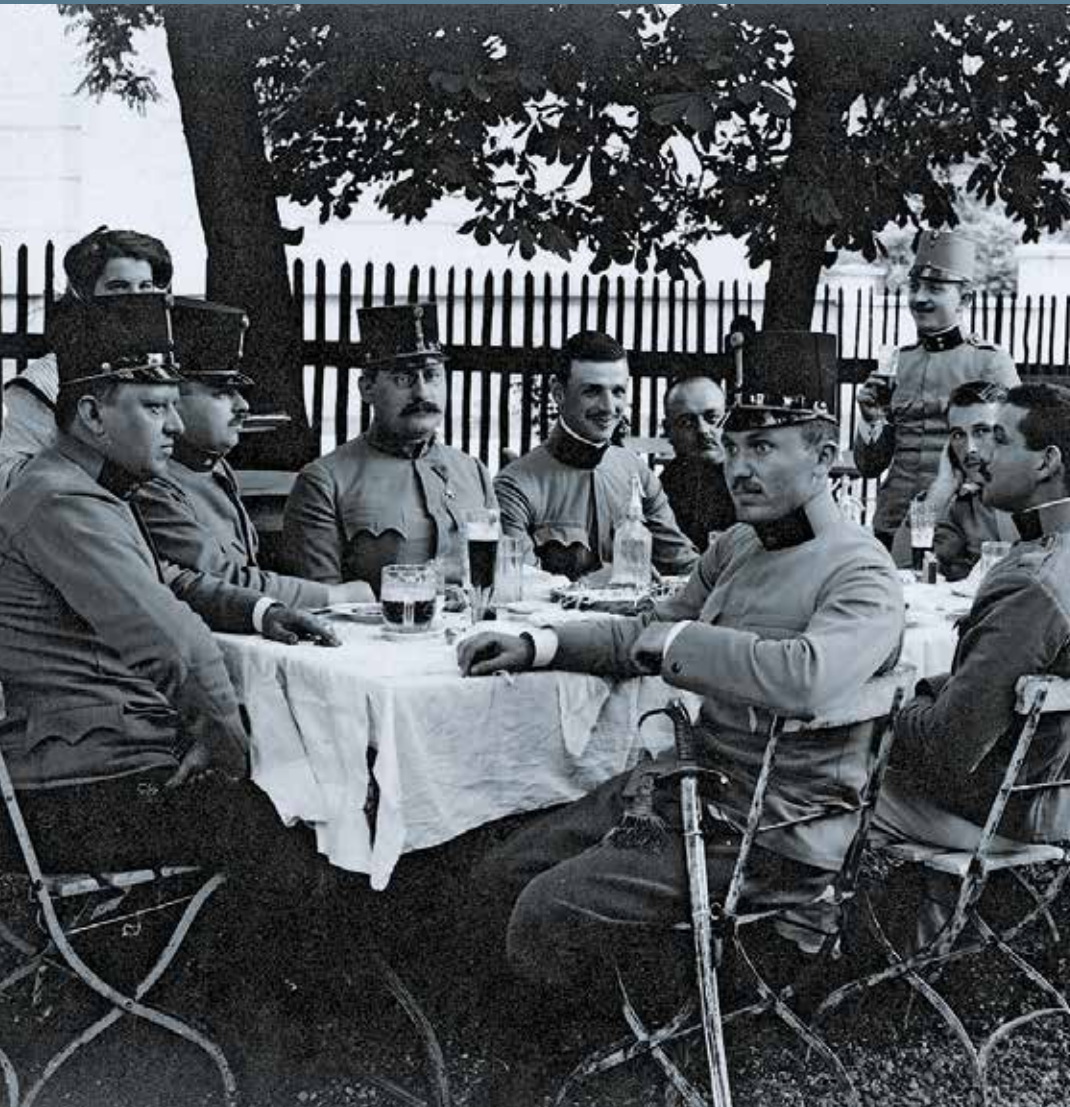

KROK

2018 2
ročník 15.

Kulturní Revue
Olomouckého Kraje

TÉMA ČÍSLA:

100 LET OD 1. SVĚTOVÉ
VÁLKY: SBOHEM, MONARCHIE

Z OBSAHU

OLOMOUČ V PRVNÍCH DNECH
EXISTENCE ČSR

ÚRVKY Z VÁLEČNÉHO
DENÍKU J. K.

PŘÍBĚHY (NE)NÁPADNÝCH
HRDINŮ – JANOVÉ GAYER
A PŘIKRYL

FOTOPŘÍLOHY – NAŠI KRAJANÉ,
KOLOROVANÉ POHLEDNICE
A FOTOGRAF VÁLKY GUSTAV
BROŽ

PŘELOMOVÉ UDÁLOSTI
PODZIMU 1918 NA ŠUMPERSKU
A V HRANICÍCH

MĚNOVÉ POMĚRY NA JESENICKU

MISTR VÍCEHLASÉHO
VYPRÁVĚČSTVÍ JAROMÍR JOHN

DUCHOVNÍ TOMAŠ BEČÁK

DR. OSKAR GUTWINSKI
A KRÁLICKÝ SNĚŽNÍK

POHÁDKOVÉ PANOPTIKUM
HANÁCKÉ METROPOLE

ADOLF HÖLZEL ZNOVUOBJEVENÝ

Abstrakce.PL

Abstrakce
v polské
malbě
1941-1947

22. srpna 2018 –
21. srpna 2018

• Muzeum
moderního umění,
Denšova 47,
Olomouc

Abstrakcja
w sztuce
polskiej
1941-1947

22 kwietnia 2018 –
21 sierpnia 2018

• Muzeum Sztuki
'Współczesność'
Denšova 47,
Olomouc

Abstract Art
in Polish
Painting
1941-1947

22 April 2018 –
21 August 2018

• the Museum
of Modern Art,
Denšova 47,
Olomouc

mo
muzeum
umění
olomouc

Petr Bezruč

Básníkovy stopy a zastavení

vernisáž ve čtvrtek 29. března v 17 hod.
od 30. března do 27. května 2018,
Špalíček, Uprkova 18

MG
MUZEUM A GALERIE
V PROSTĚJOVĚ

KROK Kulturní revue
Olomouckého kraje

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci
Ročník 15., číslo 2,
vychází čtyřikrát ročně

Vedoucí redaktor:
Mgr. Lukáš Neumann, Ph.D.

Odpovědná redaktorka:
Mgr. Lucie Rysnerová

Redakční rada:
RNDr. Jitka Holásková
Mgr. Miloš Korhoň
Mgr. Nela Kvapilová
PhDr. Jindřich Garčic
RNDr. Lenka Prucková

Mgr. Hana Jakubková
PhDr. Marie Dokoupilová
Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:
Vědecká knihovna v Olomouci
Bezučova 3, 779 11 Olomouc
tel.: 585 205 311
fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz
internet: www.vkol.cz/krok
facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

IČO: 100625

Grafická úprava:
Jan Krátký

Předtisková příprava a tisk:
Martin Navrátil

ISSN:
1214-6420 (tištěná verze)
1214-648X (elektronická verze)

Registrace:
MK ČR E 6450

Uzávěrka čísla:
31. 3. 2018

OBSAH

Úvodník: Lukáš Neumann	2
TÉMA ČÍSLA:	
100 let od 1. světové války: Sbohem, monarchie aneb první poválečná léta	
Olomouc v prvních dnech existence ČSR (Jiří Fiala)	4
Úryvky z Denníku J. K. (Marie Dokoupilová)	10
Vznik samostatného československého státu v Hranicích (Václav Bednář)	16
Fotopříloha I. Naši krajané v první světové válce	21
Příběh nenápadného hrdiny Jana Gayera aneb 100 let od smrti svého času nejvýznamnější legionářské osobnosti regionu (Petr Sehnálek)	24
Vznik Německého Rakouska a situace na Šumpersku na podzim 1918 (Jakub Huška) ..	29
Ménové poměry na Jesenicku po roce 1918 (Květoslav Growka)	33
Fotopříloha II. První světová válka na kolorovaných pohlednicích	35
Návrat rakousko-uherských vojáků z války v roce 1918. Radost i zklamání. (Zdeněk Doubravský)	38
Mistr vícehlasého vypravěčství / Jaromír John a jeho <i>Večery na slammíku</i> (Erik Gilk) ..	43
Vojsko v Olomouci v říjnu a listopadu 1918 (J. Fiala)	47
Fotopříloha III. Fotograf války Gustav Brož	51
VARIA	
Jan Prikryl, příběh jednoho života v pohnutých dobách (Jindřich Garčic)	54
Významné osobnosti spojené s městy, městysy a obcemi okresu Prostějov (V.) / Duchovní Tomáš Bečák (Lubomír Novotný)	58
Životaběh „Starého bracha z hor“. Dr. Oskar Gutwinski a Králický Sněžník (Matěj Matela)	60
Pohádkové panoptikum hanácké metropole (Petra Kožušníková)	65
Adolf Hölzel znovuobjevený (Vladimír Šlapeta)	67
KULTURNÍ ITINERÁŘ	
Rukověť návštěvníka kulturních událostí (květen 2018 – srpen 2018)	69

Téma čísla 3/2018: **Herecké osobnosti**

Obálka revue: Rakouští důstojníci ve chvílích odpočinku. Soukromá sbírka.

Úvodník

Vážení a milí čtenáři revue KROK, není jisté třeba opakovat notoricky známý fakt, že na letošní rok připadá výročí několika „osmičkových“, pro naši vlast významných, dějinných milníků. Tomu „nejkulatějšímu“ historickému mezníku, konci první světové války, se věnujeme v hlavní rubrice druhého čísla KROKu. Snažili jsme se časově předběhnout podzimní vzpomínkovou zeň, a tak možná budeme prvním regionálním médiem, kde se již v květnu dozvíte mnoho „nového“ nebo si alespoň připomenete již nabyté znalosti a informace. Druhou takovou „novotou“ je vymezení tématu – zúžili jsme jej na samý konec války, ohlédnutí se za událostmi podzimu 1918 a následujícího roku, případně na nostalgické zhodnocení časů monarchie... Nostalgické? Pakliže ano, číma očima? Květoslav Growka ve svém příspěvku zaměřeném na oblast Jesenicka píše, že „o nějakém nadšení z nového státu však v této oblasti nemůže být řeč. Když v lednu 1919 vstoupila na Jesenicko československá ozbrojená moc, byla označována jako okupační síla“.

Atmosféru dní na přelomu října a listopadu roku 1918 v Olomouci mlouvou dobového tisku a fotografií reportážně-autenticky přibližuje Jiří Fiala; zajímavě vyznívají paralely, začteme-li se do jednotlivých žurnálů českých, či např. do německožidovského deníku *Mährisches Tagblatt*. Tábor lidu svolaný na 3. listopad 1918 Okresním národním výborem do Olomouce je v jednom českém deníku líčen takto: „*Volné místo v kruhu bylo vyhrazeno kapelám, důstojníkům, vojínům, Sokolům, železničím a poštovním zřízcům a pak družičkám. Když tito přišli za Pochodu amerických Čechů, v čele s Národním výborem, tu jásalo množství, mávalo klobouky a prapory a kyticemi; spatřil se obrovský tábor šedesáti tisíc barvami, jež nikdy nehrály takovým souladem srdcí jako tentokráte. [...] Podruhé rozjásala se Olomouc. Dne 29. října poprvé, dne 3. listopadu podruhé. Staroslavné toto město, v němž někdy*

bylo přímo nebezpečno česky dýchat, vztyčilo na radniční věž prapor v českých barvách a z jeho terasy [tj. radničního domu – pozn. aut.] vlály podruhé prapory v barvách slovenských.“ Naproti tomu disharmonické až rezignující tóny zaznívají z řádků uveřejněných v *Mährisches Tagblatt*: „[...] pro německé obyvatelstvo Olomouce zůstane 29. říjen 1918 na věčné časy bolestnou nesmazatelnou vzpomínkou. Zřízení československého státu a převzetí všech orgánů a úřadů představují dvě události takového politického významu, že by bylo téměř nemožné toto veřejší dění přehlédnout v celé jeho šíři. Německé obyvatelstvo má nyní povinnost zachovat klid, poněvadž odpor by byl zcela bezúčelný a samy neškodné manifestace by mohly působit jako provokace a vyvolat nežádoucí následky.“

Sondy do jiných lokalit však přinášejí odlišný obrázek. Jak tomu bylo v přelomových dnech a měsících v Hranicích, městě ležícím na tehdejším česko-německém (sudetském) rozhraní, líčí text Václava Bednáře. Vyhlášení Československa zde nebylo přijímáno tak kladně, jako tomu bylo v ryze českém prostředí. A i přestože se hraniční Němci nepřipojili k *Sudetenlandu*, jedné ze čtyř německých samostatných provincií vyhlášených na historickém území českého státu představiteli německé menšiny v ČSR, situace zůstávala i nadále konfliktní. V co eskalovala, to již nebudu prozrazovat... Stejně tak z příspěvku Jakuba Hušky, pojednávajícím o situaci na Šumpersku a o nároku Německého Rakouska na německé oblasti v českých zemích, číší nejednoznačnost, s níž byl vznik samostatného státu vzat v potaz, a to v měřítku mnohem silnějším, neboť v Šumperku byla dokonce vyhlášena (německá) Národní rada pro severozápadní Moravu. Na přelomu října a listopadu 1918 tak probíhal v hraničních a smíšených česko-německých oblastech „závod“ o ovládnutí správních a samosprávních úřadů. Jaký byl výsledek, asi tušíte, nicméně z proklamovaných

příspěvků zřetelně prosvítá podhoubí, z něhož začaly postupně klíčit zárodky národnostních a politických třenic v 30. letech, ústících v další konflikt globálních rozměrů...

V aktuálním čísle dále najdete mj. také příspěvky připomínající jak např. legionářské osobnosti, tak také příslušníky rakousko-uherské armády, kteří „dohrávali“ svou historickou roli, a to i v královském a hlavním městě

Olomouci, jedné z největších garnizón habsburské monarchie. Dočtete se i (ne)návratu z války a osudech mužů olomouckých pluků, kteří se účastnili bojů na straně Rakousko-Uherska a mnoho dalšího. Autenticitu doby vám pomohou zpřítomnit nejen texty, ale také obrazové přílohy a jeden dobový válečný Denník...

Podnětné čtení vám přeje Lukáš Neumann

V naší kuchyni s místními děvčaty – Brongelówka. Autor tohoto a dalších snímků, vpravdě sociálních dokumentů všednodenního válečného života, Gustav Brož, bude dále představen v samostatné příloze na s. 51–53.

Olomouc v prvních dnech existence ČSR

Jiří Fiala

Jsou tři druhy pramenů, jež nad jiné mohou evokovat atmosféru dní na přelomu října a listopadu 1918 v Olomouci – fotografie, novinové články a paměti současníků. Ve fondech Státního okresního archivu v Olomouci se dochovala desítky fotografických snímků z této doby, již digitalizovaných a z převážné části dostupných na internetových stránkách této instituce. Díky postupující digitalizaci novin vydávaných v Olomouci je na internetu rovněž dostupná tehdejší publicistika; zejména to jsou německožidovský deník *Mährisches Tagblatt*, založený olomouckým tiskařem a nakladatelem Josefem Groákem, po jeho smrti v roce 1907 vydávaný jeho synem Hugem Groákem a redigovaný Hugem Waldmannem, a žurnály české – katolický *Našinec*, majetek Vydavatelského družstva *Našince*, redigovaný Ladislavem Zamykalem, dále *Pozor*, orgán Moravské pokrokové strany redigovaný a vydávaný tiskařem Bohumírem Knechtlem, sociálně demokratický obdeník *Hlas lidu*, redigovaný a vydávaný prostějovským tiskařem Miloslavem Procházkou, jakož i týdeník *Selské listy*, „orgán české strany agrární pro Moravu a Slezsko“, redigovaný Františkem Obrtelem. Ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci jsou v originále i na mikrofilmu archivovány *Proudy*, „orgán politického spolku pokrokového v Olomouci a lidové strany pokrokové“, vydávané Rudolfem Hrabětem. Takřka bezprostředně publikovaným svědectvím olomouckých „mužů října 1918“ jsou *Paměti okresního národního výboru olomouckého* z roku 1919, uspořádané Jaroslavem Minářem; III. díl memoárů meziválečného olomouckého starosty Richarda Fischera *Cesta mého života* byl vydán v roce 1936. Vzpomínky štábního kapitána Vladimíra Tomka na události po 28. říjnu 1918 zveřejnil ve *Zprávách Vlastivědného muzea* roku 1988 Pavel Urbášek.

Že dojde k rozpadu Rakousko-Uherské říše a vzniku československého státu, se v Olomouci předpokládalo,

a tak se od poloviny října v Olomouci připravovalo složení zdejšího Okresního národního výboru v návaznosti na instrukce Českého (posléze Československého) národního výboru založeného 18. července 1918 v čele s exponentem České státoprávně demokratické strany Karlem Kramářem. Člen této strany, olomoucký advokát Richard Fischer (v letech 1920–1939 starosta města Olomouce), se postavil do čela příprav zřízení olomouckého okresního národního výboru. Dne 21. října 1918 se konala první porada, jíž se kromě Richarda Fischera zúčastnili hodolanský obchodník a důvěrník sociálně demokratické strany Felix Časný, dosavadní poslanec moravského zemského sněmu za agrární stranu Tomáš Otahal z Holice a šéfredaktor deníku *Našinec* páter František Světlík. Ustavující schůze okresního národního výboru se konala 26. října; kromě osobností již uvedených se stali členy tohoto orgánu dva sociální demokraté – dělník Hynek Havlíček a úředník Emanuel Vojnar, dva představitelé olomouckého Sokola – advokát František Smrčka a středoškolský profesor František Rompart, dva členové agrární strany – zemský poslanec a redaktor Kuneš Sonntag a profesor střední hospodářské (rolnické) školy na Klášterním Hradisku Eduard Reich, jakož i předseda katolické národní strany Mořic Hruban (člen pražského národního výboru) a dva její činitelé – soudní úředník Adolf Procházka a páter Antonín Cyril Stojan (v letech 1921–1923 olomoucký arcibiskup), zakladatel živnostenské strany Rudolf Mlčoch a další. Předsedou Okresního národního výboru byl jednomyslně zvolen Richard Fischer. Jednání výboru se omezilo na ekonomické záležitosti, protože nikdo nepředpokládal brzkou kapitulaci Rakousko-Uherska. Ale už pozití, v pondělí 28. října 1918, se poštovní v Dolanech Rudolf Caha dozvěděl o nótě rakouského ministra zahraničí Gyuly Andrásyho z 27. října, adresované prezidentu

USA Woodrowu Wilsonovi a nabízející separátní „*příměří na všech frontách*“, mj. s tím, že rakousko-uherská vláda „*souhlasí také s jeho názorem, obsaženým v poslední notě o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů*“. Český překlad noty, zveřejněný ve vývěsce pražské redakce deníku *Národní politika* a poté otištěný v jeho odpoledním vydání, byl pražským lidem interpretován tak, že Rakousko-Uhersko kapitulovalo (ve skutečnosti se tak stalo až 3. listopadu 1918). Za všeobecného pozdvižení a bouřlivého nadšení českých Pražanů – pražští Němci a německy hovořící Židé neměli důvod k jáсотu – se rozhodli představitelé Národního výboru, později nazývaní „mužové 28. října“, Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Vavro Šrobár a František Soukup, následovat spontánní deklaraci československého státu ústy pátera Izidora Zahradníka u sochy sv. Václava na Václavském náměstí a večer téhož dne vydat první zákon Národního výboru o zřízení „samostatného státu československého“. Také dolanský poštovník Čaha nešel s vyhlášením nového státu, označil se za jeho prvního úředníka a za projevů sympatií občanů Dolan zamaloval fermežovou barvou znak Rakousko-uherské říše – dvojhlahvého orla, jenž visel na průčelí dolanské pošty. Místní farář, P. František Zapletal, krotil přílišný optimismus svých farníků slovy: „*No, no, lidičky, ať to jen pana poštovníka nemrzí, ještě není Rakousku konec!*“, ale v tom ohledu se dolanský duchovní pastýř projevil jako špatný prorok.

Večer 28. října se o převratných pražských událostech dozvěděl předseda olomouckého Okresního národního výboru Richard Fischer: „*Večer tohoto dne – 28. října 1918 – seděl jsem s rodinou klidně v kuchyni připraveni ku spánku. Vtom někdo rychle zazvonil u dveří, dcerka Dagmar běžela otevřít a přiběhla se zprávou, že nějaký důstojník s nějakým páнем přejí si se mnou mluvit. Šel jsem ven a tam shlédl na chodbě tajemníka Národní jednoty Adolfa Kubisa, tehdy poručíka v Olomouci, jenž zvolal: „První československý důstojník se vám představuje!“ a podal mi telegram. Zavedl jsem ho (a pana vrchního poštovního kontrolora Pospíšila) do salonu, narychlo rozsvítil a četl telegram tohoto znění:*

„**Všem okresním výborům a obecním úřadům!**

Zákon vydaný národním výborem ze dne 28. října 1918:

Samostatný stát československý vstoupil v život; aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu, Národní výbor jménem československého národa jako vykonavatel státní svrchovanosti nařizuje:

Čl. 1. Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s československou Národní radou v Paříži, jako orgán nové jednomyslné vůle národa; než se tak stane, vykonává státní svrchovanost Národní výbor.

Čl. 2. Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají dosud v platnosti.

Čl. 3. Všecky úřady samosprávné a státní, župní ústavy, státní, zemské, okresní, župní a obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosud platných zákonů a nařízení.

Čl. 4. Zákon tento nabývá platnosti dnešním dnem.

Čl. 5. Předsednictvu Národního výboru se ukládá, aby tento zákon provedlo.

Dáno v Praze, dne 28. října 1918. A. Švehla. Jiří Stříbrný. Dr. Al. Rašín. Dr. Fr. Soukup. Dr. Vavro Šrobár.“

Oslava vyhlášení Československa před Národním domem 29. října 1918. Všechny fotografie náležející k tomuto článku jsou ze Státního okresního archivu Olomouc.

Překvapení a radost moje byla bezpříkladná. Zvěstoval jsem to hned rodině, děti provolávaly slávu, skákaly nadšením atd. My se zatím v saloně radili, co udělati.“

Následovala noční schůze Okresního národního výboru v Národním domě, k níž byli členové svoláni posly – bylo usneseno, že dalšího dne je třeba „oznámiti ustavení českého státu úřadům, vydati zvláštní vydání časopisů hned zrána a konati velkou schůzi lidu“. Místodržitelský komisař Oskar Rohr v Brně sice na telefonický dotaz Fischerovi sdělil, že zpráva o prohlášení českého státu byla odvolána, ale „telefonické dotazy v Praze a v Brně vyzněly jinak: že stát prohlášen byl a odvoláno nebylo nic. Cítili jsme, že má to býti brněnský trik...“

Další běh událostí je více či méně detailně popsán ve všech výše uvedených novinách, ocitujme zde alespoň zpravodajství *Selských listů*:

„V Olomouci 29. října. Zpráva o prohlášení československé samostatnosti došla do Olomouce včera o 10. hodině večerní a vyvolala všude, kde vešla ve známost, obrovské vzrušení a nadšení. Okresní národní výbor byl

Vojenská hudba 54. pěšího pluku během oslavy vyhlášení Československa před Národním domem 29. října 1918.

ihned svolán a zasedal pozdě do noci, zabývá se přípravami pro dnešek. Dnes ráno byla oznámena slavná událost obyvatelstvu zvláštními vydáními českých listů. Hned byly vyvěšeny prapory v barvách českých, moravských a slovanských. Již o 9. hodině dopolední zahájeny byly průvody městem. Jejich střediskem byl Národní dům. První přišli před Národní dům studenti školy hospodářské s prapory za zpěvu národních písní.

Národní výbor sestavil občanskou národní stráž z dobrovolných členů, kteří se sami přihlásili, a korporativně oznámil úřadům civilním, vojenským i železničním, že přejímá vládu. Všechny úřady i německá radnice vyšly Národnímu výboru v každém ohledu vstříc.

Zatím konala dobrovolná národní stráž služby bezpečnostní na ulicích a na náměstích. Městská policie se venku neobjevila, byla však dána Národnímu výboru k dispozici.

Ulice a náměstí se zvolna plnily lidem. Několik německých důstojníků, studentů a slečinek uspořádalo pod vedením záložního nadporučíka Opitze, pověstného učitele tělocviku zdejších turnerů, provokační buml [podle vzpomínek Františka Smrčky naopak nadporučík Opitz provokacím zabránil – pozn. aut.]; byli samou radnicí napomenuti, aby toho nechali. Po 2. hodině odpolední černaly se již ulice obecně slavnostně nadšeným. Z olomouckého okolí přišly velké průvody lidu s prapory. V čele průvodů kráčely slavnostně oblečené a ověšené děti. O půl 3. hodiny odpolední přišla před Národní dům vojenská kapela. Od Národního domu šel manifestační průvod čítající na 32 000 osob [podle jiného zdroje 25 tisíc – pozn. aut.] s nespočty prapory po městě. Vojáci se přidružovali a stávali se dobrovolnými pořadateli průvodu, postupující zejména při Národním výboru jako pohyblivý špalír. Hudebníci měli národní odznaky a kokardy. Průvod trval přes dvě hodiny. Zastavil se před radnicí, kde z balkonu zavlály prapory v národních barvách. Z balkonu radnice promluvili dr. Fischer, obchodník Časný (soc. dem.), poslanec Okleštěk, redaktor Světlík a redaktor Mlčoch o významu dnešního dne. Lid vyslechl s jásotem pronesené řeči, po nichž zahrála vojenská hudba *Kde domov můj?* a *Hej, Slované!* Veškerý zástup zpíval s hudbou. Nakonec promluvil také jeden důstojník nadšenou řeč k vojsku.“

Z této manifestace se dochovaly dvě fotografie – jeden snímek zachycuje shromáždění před Národním domem ověšeným národními červenobílými prapory a olomouckého občana na žebříku, jak dodává další vlajku k dekoraci nad vchodem, zatímco druhý snímek zvětňuje kapelu

54. pěšího pluku, jenž do Olomouce dorazil z italského bojiště. Modrobiločervené slovanské trikolory připnuté na čepicích vojáků nahradily původní rakouské „orlíčky“, slovanskou trikoloru obdržela i socha císaře Františka Josefa I. před radnicí.

Na neděli 3. listopadu 1918 byl svolán do Olomouce Okresním národním výborem tábor lidu – takto ho líčí vzletné pero redaktora *Selských listů*:

„Velkolepě oslavila Haná československou samostatnost. Přes šedesát tisíc bylo těch, kdož přišli v neděli 3. listopadu do Olomouce oslavit státní samostatnost československého národa. Vlaky chrlily lid slavnostně vystrojený [. . .]. Pořadatelství ujala se mládež, studenti a dělníci a pak Sokoli. Vzhledem na obrovské zástupy měli práci těžkou, a přece snadnou, neboť všechno dbalo jejich pokynů. [. . .] Stačilo slovo mladíka s pořadatelskou páskou na rameni a lid stál jako zeď na vykázaném místě. V obecnstvu byly spousty dětí, ale ani jediné nepřišlo k úrazu. Lid sám je propouštěl do nejbližších řad a lid sám chránil v řadách svých cizí děti, a přece naše děti, děti československého státu.

Nejskvěleji jevila se tato kázeň před příchodem průvodu k radnici. Tam utvořil lid před rampou, z níž mělo být mluveno, obrovský oblouk. Jak jej opsali pořadatelé, tak zůstal po celou dobu, od osmi hodin ráno až do půl jedné po poledni. Volné místo v kruhu bylo vyhrazeno kapelám, důstojníkům, vojínům, Sokolům, železničnickým a poštovním zřízcům a pak družičkám. Když tito přišli za *Pochodu amerických Čechů*, v čele s Národním výborem, tu jásalo množství, mávalo klobouky a praporey a kyticemi; spatřil se obrovský tábor šedesáti tisíc barvami, jež nikdy nehrály takovým souladem srdcí jako tentokrát. [. . .]

Podruhé rozjásala se Olomouc. Dne 29. října poprvé, dne 3. listopadu podruhé. Staroslavné toto město, v němž někdy bylo přímo nebezpečno česky dýchat, vztyčilo na radniční věž prapor v českých barvách a z jeho terasy [tj. radničního domu – pozn. aut.] vlály podruhé praporey v barvách slovanských. Z jeho terasy proklamován byl 29. října československý stát, z jeho terasy zněla dne 3. listopadu přísaha Národního výboru národu a před jeho zdmi přísaha národa Národnímu výboru. Kéž stane se vše tak, jak bylo přísaháno!”

Tyto přísahy se uskutečnily po projevech Františka Okleška, kapitána polského generálního štábu Nowického,

Reprezentanti Okresního národního výboru v Olomouci na ochozu radničního schodiště, shromáždění vojáci a veřejnost během tábora lidu 3. listopadu 1918. Vlevo pomník císaře Františka Josefa I. se slovanskou trikolorou a srolovaným zvláštním vydáním některého z olomouckých denních listů v pravici.

Richarda Fischera, Jana Vaci z Příkaz, dómského preláta Antonína Cyrila Stojana, Mlčocha a Františka Smrčky.

Zachované fotografie z tohoto tábora lidu zachycují představitele Okresního národního výboru shromážděné na ochozu schodiště nad hlavním vstupem do radniční budovy a shromážděné příslušníky armády, jakož i civilní obyvatelstvo, dvěma snímky je dokumentován akt přísahy lidu Okresnímu národnímu výboru.

Redakce olomouckého německožidovského listu *Mährisches Tagblatt* a jeho příznivci ovšem nadšení ze vzniku Československa nesdíleli – 30. října se v těchto novinách bylo možné dočíst, že „pro německé obyvatelstvo Olomouce zůstane 29. říjen 1918 na věčné časy bolestnou nesmazatelnou vzpomínkou. Zřízení československého státu a převzetí všech orgánů a úřadů představují dvě události takového politického významu, že by bylo téměř nemožné toto věrejší dění přehlédnout v celé jeho šíři. Německé obyvatelstvo má nyní povinnost zachovat klid, poněvadž odpor by byl zcela bezúčelný a samy neškodné

Správní komise Král. hlav. města Olomouce 1918-19.

*Adolf Polášek, soud. úř. (n. d.)   Rad. Kudla, obch. živ. (183.)   Jan. Knecht, mag. farm. (lid.)   Jan. Slama, čal. (184.)   Dr. F. Smrčka, adv. (n. d.)   Ant. Vlček, vrchní soudní rada (lid.)   Vil. Polášek, učitel (nár. soc.)
*Adolf Kubis, taj. Národní jednoty (nár. dem.)   Ing. A. Kalabis, inženýr (nár. dem.)   Milostav Procházka, Alois Kunc, Karel Vagner, finanční rada (nár. dem.)   Dr. Adolf Procházka, viceprezident (lid.)   Rudolf Mlčoch, redaktor (živ.)   Antonín Hošťálek, soc. dem. (185.)
*E. Vojnar, prokurista (soc. dem.)   Dr. K. Mareš, soudní rada (soc. dem.)   Dr. R. Fischer, vládní komisař (nár. dem.)   Dr. R. Špaček, profesor bohosloví (lid.)   Dr. Jan Ošťádal, advokát (nár. dem.)   Německé obyvatelstvo Olomouce reprezentovali ve Správní komisi obchodník Friedrich Galle, úředník Julius Grün, zubní lékař Alfred Kraus, pekařský mistr Rudolf Salinger, kanovník Josef Schinzel, profesor obchodní akademie Rudolf Tallaschek, advokát Oskar Theimer a Föhner.***

*manifestace by mohly působit jako provokace a vyvolat ne-
žádoucí následky“.*

Připomeňme ještě, že 4. listopadu byl odvolán velitel olomoucké posádky, polní podmaršálek Walter rytíř Schreitter von Schwarzenfeld, na jehož místo byl jmenován podplukovník Václav Hradec, a že dne 11. listopadu 1918 odstoupilo německé vedení olomoucké radnice v čele se starostou Karlem Brandhuberem a bylo nahrazeno správní komisí složené ze šestnácti Čechů a osmi Němců, vládním komisařem se stal Richard Fischer; první zasedání komise se uskutečnilo ve slavnostním duchu 17. listopadu 1918 v obřadním sále radnice.

Po převratu 28. října 1918 byly sečteny i dny pomníku císaře Františka Josefa I., díla vídeňského sochaře českého původu Antona Brenka. Dne 13. ledna 1919 rozhodla správní komise města, že k likvidaci starého režimu náleží odstranění sochy Františka Josefa I. z Horního náměstí,

kteřou „usneseno prodati“, 24. ledna pak „usneseno prodati bronzovou sochu císaře Františka Josefa I. s mramorovým podstavcem za 9 000 K firmě Havlíček a Plihal s podmínkou, že kupující přenechají sochu Sdružení moravských umělců v Hodoníně za cenu 2 500 K“. Ironií osudu bylo materiálu z podstavce mocnářova pomníku použito roku 1965 na podstavec pomníku Boženy Němcové od Vladimíra Navrátila (podstavec navrhl František Novák); pomník je umístěn v někdejší Janském stromořadí, dnešních Čechových sadech.

Jiří Fiala (* 1944) je emeritním profesorem katedry bohemistiky FF UP v Olomouci. Ve své publikační činnosti se věnuje dějinám české literatury 18. a 19. století, folkloristice a historii města Olomouce.

jiri.fiala@upol.cz

Príslušníci armády a občane přísahající Okresnímu národnímu výboru na Horním náměstí 3. listopadu 1918.

Úryvky z Denníku J. K.

Jan Kouřil (27. ledna 1894 Vicínov u Veselíčka – 3. května 1977) pokračoval v Šumvaldě č. 47 v mlynářské živnosti svého otce. V říjnu 1914 ho odvedli a po krátkém výcviku odjel v lednu 1915 se svojí jednotkou, do níž ho zařadili jako vůdce soumarů, na ruskou frontu severovýchodně od polského Krakova. Svě začátky v olomoucké posádce a první půlrok na frontě popsal v deníku, jehož zápisky bohužel končí 30. června 1915. Z rodinných vzpomínek víme, že byl 2. září 1915 u pevnosti Dubno na ruském bojišti raněn. Po vyléčení se musel vrátit opět na východní frontu. Padl do zajetí a dva roky strávil v Rusku „u Kalužina“. Naučil se dobře rusky nejen mluvit, ale taky číst a psát. Ze Šumvaldu s ním byli zajatí ještě Jan Kouřil, zvaný Farmař (č. 190), a František Černý (č. 104), bratr jeho milé Anežky Černé. Díky výměnám zajatců se Jan Kouřil dostal domů. Musel znovu na frontu, tentokrát na italskou k Terstu. Během jednoho nekonečného pochodu odmítl v noci pokračovat v cestě a únavou usnul. Druhý den našel svoji jednotku, ale obvinili ho z dezerce a za trest ho poslali do první linie, před zákopy. Protivník měl ale zaměřené zákopy, takže ti, co v nich byli, zahynuli, kdežto Jan, sto metrů před nimi, přežil.

Po návratu z války se v únoru 1920 oženil se svojí Anuší. V prosinci se jim narodila dcera Bohumila. Bohužel po dalším porodu (dvojčat) Anežka zemřela. Jan se roku 1926 oženil podruhé, s Anežkou Brachtlovou, měli spolu čtyři děti – Jana, Anežku, Helenu a Vladimíra. Za druhé světové války se Jan Kouřil stal krátce starostou. Proto ho zatkli a tři dny ho vyslýchalo gestapo v Šumperku. Od svých dětí měl 13 vnoučat a za svého života se dožil pěti pravnoučat, jejichž počet se později rozrostl na 28. Deník popisující každodenní život vojáka věnoval své milé Anuši. Přepsaný do elektronické podoby má 52 stran. Vlastní memoáry prokládal také básněmi.

Denník

Když v poledne 26. října, za ponurého podzimního času opouštěli jsme zvláštní vlak na nádraží v Olomouci, nechtělo se mi velmi na místo ku hlášení určené odejít. Sice jakás zvědavost táhla mne v ten život mi neznámý, však odpor proti stavu tomuto v nitru mém hluboce zakořeněný převládal ji. Potloukal jsem se s druhy celé odpoledne po městě, a v podvečer hlásil se teprve na c. k. zeměbranském velitelství, kamž byl jsem poukázán. Roztřídivše nás jako skot na trhu, po zápisu, uvedli nás do Elizabethinum, německé dívčí školy, t. č. v kasárny proměněné. Tam prvo noc spal jsem na erárním slamníku, zařazen do c. k. zeměbraneckého polního pluku č. 13, první setniny. (...)

14. listopad

(...) Odpoledne po prve na stělnici za Lazci. Na pravém křídle této cvičí se ve střelbě současně s námi oddíl strojních pušek. Jsem nervózní, bručím na celý ten život a střílím dosti mizerně. Jediná rána z 5ti plná trefa! (...)

15. listopad. Neděle.

Dopoledne škola. Starý známý druh vyučování. Zabijení lidí, kanóny, bodáky, poslušnost, žalář, prach a olovo. Odpoledne navštívila mne sestra. Výsledek návštěv jest, že žiji jako baron. Peněz dosti, balíků tolik, že často obsah jejich málem víko mého kufříku zvedá a mimo to času toho obzvláště dobré vojenské stravování naše. A přece jsem nespokojen. Život ptáka v kleci netěší. (...)

8. prosinec

(...) Rozladěn nastupuji po poledni k rozkazu. Věren svému zvyku místo pozorného postavení chytati lelky po celém okolí, ohlédnu se ku vchodu Elisabethinia. A div divoucí. Špatná nálada rázem mizí, vždyť spatřuji tam A...i [Anuši].

Pln radosti spěchám, by co nejdříve vzdáliti jsme se mohli z kasáren. A žijeme celé odpoledne v radosti nad setkáním a nevzpomínáme na vojnu a bojiště... Za několik týdnů odloučení příliš mnoho k vyprávění a mládí tak bezstarostné a rádo zapomíná... A mimo to vždyť v kapse přesčasový lístek a večer se jede domů. (...)

Večer odjíždíme. Ta chvilka ve vlaku, kdy zapomněl jsem na celou vojnu a zájem měl jen pro děvku po boku mém a jiskry parostroje kol oken jako meteory noční tmu brázdící minula nepochopitelně rychle. Snad jen mi...

(...) Cesta po sněhovém popraškem kryté silnici k Š. [Šumvaldu], uběhla nám tak rychle, že dříve než nadáli jsme se, byl dolní konec vsi dosažen. Nezbylo mi než co nejrychleji se rozloučiti, bych uskutečniti mohl návštěvu domova. Vždyť bylo již ku 12-té! A o 5 hod. ranní odjíždí již z 10 km vzdálené stanice jediný vlak, jímž možno mi v pravý čas dosáhnouti Olomouce. (...) Čas doma strávený stačil bohužel tak k pochutnání si na domácích buchtách a k naplnění bezedných kapes pláště „pozůstatky“ nebožtíka vepře, několik dní přede tím utraceného. A potom nastoupena plnou parou cesta na stanici, kteráž v pravý čas dosažena. Následkem toho jsem již o 6. hod v kasárnách, kdež moji kolegové ne právě nejlépe vstávají nařikajíce na „bolení vlasů“ po nedělním flámování.

9. prosinec

Ráno nezbyvá nic jiného, než hoditi výzbroj na unavené tělo a na polním cvičení zaháněti dřímotu. Odpoledne tančí mi na střelnici figurky před ospalým zrakem a trefy vypadají dle toho. Z deseti ran celé dvě, ostatní letěly kamsi do Chomoutovských stodol. (...)

21. prosinec

Snažím se vpraviti do nového povolání, ač rozumím koním jako kůň knize. Ostatně padají naše povinnosti samy sebou, neboť není zde vůbec ničeho. Krmiva ne mnoho a čistící nářadí vůbec žádné. Čistě válečně. (...)

16. leden

Vlak unáší nás ku Přerovu známým mi krajem. Menší stanice míjíme bez zastávky. V Přerově na nádraží stojí vlak s německým

Voják Jan Kouřil, asi 1914, rodinný archiv.

těžkým dělostřelectvem. Jedoucí pravděpodobně do Uher. Vzezření nádraží, kde mimo uvedených vojenských vlaků i vlaky nemocniční pozorovati, má vzhled čistě válečný. Správa nádraží jest vojenská, doprava civilních osob silně omezena. Voj. kapela něm. dělostřelců hraje několik hudebních kusů, mezi nimi Rakouskou národní hymnu.

Po krátké zastávce jedeme dále. Za Přerovem unáší nás vlak kolem rodiště mého, té malé samoty, kde po prve užíval jsem svět. (...) Zastavujeme v Hranicích, Sukdole, Polomi. (...)

O půl druhé hodině noční budí nás poddůstojníci ze sna. Nacházíme se u konečného cíle naší cesty po železnici, na stanici Podgorze u Krakova. Rozespali, zmatení, vyvádíme koně na výkladiště a vyhazujeme celé naše ubohé příslušenství z vagonů. (...) Po krátké chvilce pochodu shodil narychlo osedlaný bělouš přítele O. celé své břímě do bláta, bez ohledu na to, že tím poškozujeme erární věc. S koněm se ovšem o těchto věcech rozumně mluvíti nedalo, a proto obrátil se velitel naší výpravy, setník R. přímo na ubohého přítele, a nepřiliš lichotivé své řeči dodal zároveň váhy několika pohlavky. (...)

Minuvše město, již na předměstích pozorovati můžeme tu pověstnou zanedbanost polského venkova. Nuzné chatrče zde, ze dřeva ponejvíce zhotovené, slámou kryté. Lid v nich namnoze statný, však špinavý, zanedbaný, na nízké úrovni vzdělání stojící.

(...) Míjíme vnější forty krakovské, z dálky skorem neznačné. Popatříme-li však důkladněji, upoutají pozornost naši několikanásobné překážky z ostnatého drátu jako bludiště spletené a železnými do země zabetonovanými sloupky vyztužené. Za těmito z železobetonových věží v kopcích ukrytých tak, že tvárnost krajiny nemění a jen nesnadno k spatření jsou, trčí jicny pevnostních děl. (...) Ohromný kapitál leží zde mrtev, pochován a proč? Ku vraždění všech lidí nepohodlných, ku udržování vlády hrubé moci... Zajímavé divadlo naskytlo se nám při pochodu kolem posledního z fortů, jež bylo nám minouti. Tam vzlétnuvší letadlo volně jako pták vzduchem kroužíc po delším letu konečně na návrší fortu přistálo. Zde opět

důkaz lidské práce duševní, bez ustání vpřed krácející, však opět ve službách hrubé moci, násilí. (...)

18. leden

(...) Asi čtvrt hodiny za Kocmierzovem povalený sloup barvy černobílé oznamoval nám, že překračujeme hranice říše carovy. Tvárnost kraje nezaznamenala zde žádných změn. Jen silnice, ač možno-li hroznou tu cestu tak zvátí, stala se ještě horší, než na půdě rakouské. (...)

23. leden

Cíl dosažen...

(...) Vsi Kozubówa, jedné z oněch zapadlých a značně zanedbaných vsí ruského Polska, dosáhli jsme v uvedený den asi v 10. hod. dopoledne. Na rozsáhlém to prostranství, bývalé to louce, nebo pastvině seřadili nás krásně, a v mrazivém větru nechali státi a čekati na ubytování. Když konečně všichni naši pp. důstojníci dosyta se nahovořili se všemi svými známými, dříve do pole odeslými, došlo na nás a jeden oddíl po druhém odcházal do vsi. Jako vždy zůstali jsme my a koně naše i s jejich těžkými břemeny naposled. Konečně došla řada i na nás a karavana naše brala se po rozbité cestě, kterou jen silný mráz poněkud schůdnější činil, na prostranství do středu vsi. Tam uvítal nás náš nastávající představený, šikovatel bitevního trainu našeho pluku B. Hned po uvítací řeči jeho „květnatými“ slovy jen se hemžící a z celého jeho vzezření, nesliboval jsem si od něho nic dobrého. Složivše bedny a odsedlavše koně zanechali jsme bedny i se sedly na prostranství. Tam umístěny byly již muniční vozy a výzbroj muničních soumarů oddílů dříve zde se nacházejících. Doprovázeni pak vojákem ze starého mužstva ubytování byli jsme ve stodolách vsi. (...)

Bydliště naše, které samozřejmě bylo zároveň i stáji pro naše koně, bylo velmi roztomilé. Slámou krytá stodola s boky z vrbového proutí upletenými, pravá to besídka. Nedostatkem čerstvého venkovského vzduchu jsme v ní nikdy netrpěli, a za panujícího zimního času zdálo se nám to někdy až moc. (...)

28. leden

Mírná zima. Celý den silná oboustranná dělostřelba. Večer budí nás ojedinělé výstřely děl ze sna. O půl dvanácté v noci hrozný poplach, a rozkaz sedlati koně. Ubohá zvířata stojí pak za značné zimy se sedly na hřbetě až do rána. My dřímáme při nich, neboť spaním zváti nemožno ležení v plné zbroji při panující zimě asi 15ti stupňové. (...)

29. leden

(...) Obchodů, jak u nás máme, ve vsi vůbec není. Doplnování našich zásob za lichvářské peníze zprostředkují zde samorostlí hokynáři docházející pro zboží do města Dzialozyc. Zboží vedou nemnoho druhů, jakost jeho lákavou není, a cena jeho ještě méně. Tak prodávají: ruskou libru (40 dk) kostkového cukru za 1 K., libru slaniny za 2 K., litr líhu (Vodku polskou) za 6 Kor., litr rumu za 14 Kor., citron za 24 h., balíček ruského čaje (u nás asi v ceně 10 h.) za 50 h. atd.

Dobré pitné vody není zde v celé obci. A jak by byla v tomto bahnitém údolí, kde mimo to kolem každé studně pravé hnojiště. Kuchyně našeho pluku jezdí pro vodu na vaření až do vsi 8 km od Kozubówa vzdálené. Ve vsi zuří tyfus mezi vojskem i obyvatelstvem civilním. Vodu zdejší a dokonce i vařenou zakázáno jest pít. (...)

3. února

(...) Dne toho bylo mi opět poznati vojenskou kulturu a povznešenost vojenského stavu nad nicotnost přítomnosti. Hned při seřazování kolony na poli u Mozgavy, (...) zbil náš p. šikovatel vojáka od muničního vozu T. K., z Ch. u Olom., starého to záložníka bičikem přes tvář. Modřiny na tváři jeho označovaly pak místa, kde ta hlásaná dnešní kultura znak svůj vtiskla. A to všechno proto, že jeho mladé nepokojné koně pohnuly při sestavování kolony vozem poněkud z řady. Číslem druhým byl soudr. F. ze Š. u Jev., kterýž nedovoleným odejitím ze služby se provinil, a od šikov. rovněž zbit byl. Zlost šikov. dosáhla takového stupně, že připadal nám jako rozzuřené zvíře a necitě se ve svém „hrdinském“ služebním zanícení na soudr. F. dokonce svou šavli a pak i pistoli použití chtěl. Třetím jsem

byl konečně já, kterýž jsem p. šikovateli v jeho zlosti do oka padl a pro silněji přitáhnutý sedlový popruh na mém koni rovněž několik pohlavků obdržel. (...)

4. únor

Ráno jdeme do školy za obvaziště sloužící, kdež očkování proti povážlivě se šířícímu tyfu se provádí. (...)

16. únor

(...) U šikovatele, k němuž šel jsem se co inspekci hlásiti, měl jsem zajímavou podívanou. V hezkém selském stavení, v němž byl ubytován, jako by ani válečný čas nevládl. Několik jeho přátel poddůstojníků zde shromážděných slavili v „božské náladě“ zároveň s ním masopustní dozvuky. I hudbu si sehnali, Táh. harmoniku a housle, a po červených rozjařených tvářích poznal jsem, že ani o nějaký ten alkohol není nouze. Šikovatel B. přijal mne ne právě milostivě a potěšil mne chvílí nadáváním, hrozeb a slibů, že pošle mne do zákopů, an marodů u trainu potřebovati nemůže. A nebudu-li marod uznán, že nechá mne nádavkem na několik hodin uvázati. (...) Pak hnal mne do Zgajova s hlášením ku všem třem oddílům strojních pušek a čtyřem kuchyním našeho pluku. Krásná to věru úloha, hledati v noci, v neznámé vsi, oddíly a kuchyně, o nichž nevěděl jsem, kde jsou ubytovány. Na cestu vydal jsem se o 9. hod., a teprve o ½ 12. vrátil jsem se nazpět do Karolova (...). U p. šikovatele bylo nyní opět nutno hlásiti výsledek cesty. Tam zastal jsem všechny v náladě ještě růžovější, než byla z večera. K zábavě přibyl nyní i tanec s polskými děvuchami a ženami, šťastnými svou hloupostí a zřejmě potěšenými tím, že domnělí cizí „páni“ k nim se snižují. Šikovatel přijal mne nyní mnohem milostivěji, do světnice v taneční sál proměněné však již mne nepustil, a odbyl raport v kuchyni. Konaje svou službu procházím se určené mi ještě půl hod. vsí a ukryt za rohem stavení vidím, jak se veselá masopustní společnost rozchází a honí ve tmě po vsi polské děvuchy atd... (...)

6. březen

Mrazivý den. Na radu správce dvora vyhnal nás p. nadporučík překopávati rozebrané hráze bramborů. Zima byla

několikastupňová, řezavý vítr vál. Kritizoval jsem, že vojenští páni chtějí zde s několika zmrzlými zemáky šetřit, kdežto na jiné straně vydřené na lidu miliony vyhazují klidně do vzduchu. Přítomnost naše na poli neušla ruským pozorovatelům a dobře mířený šrapnel roztrhl se nad námi našťástí ve výši několika metrů. Vyvázli jsme všichni bez pohromy. Šrapnel stal se nám však záminkou, že utekli jsme od nepříjemné práce do nejbližší chatrče. Odtamtud vyhnal nás p. šikovatel, uštědriv nám pár málo lichotivých jmen jako „staré baby“ a.t.d. (...) Naše přes nás střílející baterie počala hledatí ruské dělostřelectvo. Granáty padaly do nedaleké chmelnice a na kopce vedle ní, za níž stála baterie polních houfnic, později i za ves Vojslavice, kde stála baterie polních děl. Zblesk ohně a vyvalivší se mrak černého dýmu a vyhozené do vzduchu země označoval místo, kde chodí – smrt. (...)

3. duben. Bílá sobota.

Očekávaná přehlídka vypadla vskutku skvěle. O půl osmé ráno sjížděli se všichni mimo dvůr ubytovaní „koňáci“ na louku za dvůr, kdež počato ihned s řaděním. První číslo koně jezdecké, druhé soumaří, třetí koně tažné. Náš desátník radí koně, a počítá s velkou vážností: „prvá kuchyně, druhá kuchyně“... třetí však již nedořekl. V dále zahučela rána z děla a s pískotem a sykotem roztrhl se prvý ruský šrapnel v zadních prostorách dvora. Bylo po prohlídce... Všechno prchalo k hlavní budově dvorské. (...) Uvažoval jsem právě svého koně, když otrásla dvorem druhá rána a vedle mne s řinkotem vylétly tabule okna roztráštěné od kulek šrapnelu. Na další jsem ve stáji nečekal a odešel raději ven, kdež nehrozila záhuba pohřbením pod troskami dvora. Další šrapnel vybuchl na sušárně chmelu vedle naší stáje a kuličky s rachotem prorážely šindelovou střechu této. Mužstvo mimo dvůr ubytované tryskem na koních odjíždělo. Snad i toho, kdo na koni nikdy neseděl, proměnila obava před ruskými šrapneli v nejlepšího jezdce. A dále zpívaly granáty a šrapneli, v nejbližším okruhu dvora dopadající, svou hroznou píseň. Jedním z nich byl jsem já a soudruh N. v pravdě zasypán. Do vzduchu vyhozená země dopadla

na nás jako krupobití. (...) Tak prošel den Bílá sobota a nastal večer svátků Velkonočních, Vzkříšení... (...)

18. duben

Vozíme slámu, děláme pořádek ve dvoře, vyvážíme mnoholeté již polské bahno z nádvoří a cest. Při tom docela klidně stavíme oltář pro zítřejší polní mši a „sv. přijímání“ mužstva, na příští den hlášené. Jaké to protivy zde! Na jedné straně mužstvo k vraždění, loupení a znásilňování (...) hnané, na druhé zotročovatelé a původci zla toho, obracející jej k lítosti nad spáchaným zlem a k tomu, co lidé „Bohem“ zvou. A to „Neznámo“, jež každý z nás jen tuší, jež však vždy uniká představám člověka, kdykoli se pokusí proniknouti závoj Jeho, používáno zde ve službách zotročování a znásilňování lidstva. (...)

10. květen

Prohlížíme opuštěné bojiště. Zde Rusy opuštěné zákopy a několikanasobné drátěné překážky. Kolem zákopů teče potok, na březích jeho řady vrb. A stromy tyto v pravdě zadrátovány ostnatým drátem a spojeny takto v jedinou těžko proniknutelnou hradbu. V drátech tu a tam visí mrtvola našeho vojína. Kolkolem rozházeny leží části výzbroje, šatů a památky vyházené z kapes padlých válečníků. Zde lístky poštovní, jež drahá ruka psala, a kteréž snad dlouhou dobu s láskou opatrovány, i podobenky nejbližších přátel padlých vojinů leží rozházeny, zaslapaný, zkrváceny. Hlídky zákopníků bloudí kolem a pochovávají mrtvé ubožáky. Bloudím mezi touto zhoubou a táži se v duchu sám sebe: Co jest člověk...? (...)

15. květen

Jdeme dále po cestě dosti mizerné. Pěchota, jízda, dělostřelectvo, všechno zde smíšeno a všechno to množství lidu, zvířat a zbraní pohybovalo se se šumem a třeskotem zlověstně v před. Nebyli jsme ani hodinu na pochodu a počátek bitvy, okamžik, který nikdy nezapomenu, nastal. Důstojníci s bleďými tvářemi udíleli rozkazy, mužstvo hledělo tázavě druh na druh, pak rozprchlo se do rojové řady a v několika vteřinách pušky zarachotily. Vedle nás zajela baterie polních

děl, která počala ihned palbu na ruské pozice. Pěchota postupovala do předu, an nenarazila na odpor značný. (...) První lehce ranění odcházel z bitevní čáry, zakrvácení, pobledli. Sanitní hlídky odnášely těžce raněné. První zajatí, ruský důstojník a pět mužů, nejpřednější to ruská stráž, vedeni byli kolem nás. Míjíme ves Nova Wies a přicházíme do vsi Górkí, kdež postup náš zastaven. Na lesnatých návrších za vsi propracovávala se těžce do předu naše pěchota

Jan a Anežka Kouřilovi, asi 1920, rodinný archiv.

ničená zde již palbou ruských děl. Dosáhnuvši hřebenu kopců, zakopala se a ustala v postupu. Za dvorem v Górkách stojíme my pod vrbami, za budovou dvora obvažuje plukovní lékař L. raněné. Ruský granát se zavytím vybuchuje na cestě nedaleko obvažiště. Za tímto zahvízdnuv táhle trhá se ve vrbách nad námi šrapnel. Olovené kulčky jako kroupy dopadají kolem nás. Špice šrapnelu bzučí soudruhovi J. nad hlavou. Ten pouští plašícího se koně, kterýž shodiv sedlo i bedny se sebe, divoce lítá kolem nás. (...) Za chvíli hledají nás ordonanční pěšáci. Ve frontě potřebují střelivo. Pěšák vede nás přes město Klimontov a dále úvozem ku čáře bitevní. Kulky hvízdají kolem nás, šrapnely a granáty trhají se před námi ve vsi Pechově, kdež jsou naše rezervy. Na návrší několik kroků od vsi leží pěchota v nejpřednější čáře bitevní. Složivše bedny střeliva v Pechově, vracíme se šťastně do Klimontova, kdež přespáváme noc u naší muniční kolony, ležíce na zemi přikryti Boží oblohou. Ve frontě požáry vsi vrhají kolkolem rudou zář. (...)

30. červen

Potkáváme 2. a 3. prapor našeho pluku. Po 2 hodinovém pochodu pískovou pouští zůstáváme s koníky ukryti v rozsáhlém lese. Po chvíli čekání dochází zprávy, že Rusi nevyčkávkše připraveného na ně útoku, ustupují dobrovolně za Vislu. Nastupujeme neprodleně další pochod. Hladoví a unavení námahou pochodu, (...) překvapeni opět bouří s lijákem o 4. hod. odpolední docházíme na poslední návrší a před námi ve válející se mlze otvírá se rovina Viselská. Tam děla hřmí, blesky šrapnelů mihají se vzduchem a před námi jsou oddíly bojující se zadními voji ruskými. Nalevo před námi plane k nebi obrovský požár označený důstojníky co hořící město Tarlow.

O 5. hod. odpolední dostáváme oběd, první a poslední to jídlo dne toho.

Stojíme pak v dešti v lesíku až do 8. hodiny večerní. Promoklý šat náš těžký, vodou napitý studí nepříjemně. O 8. hodině na nový rozkaz obracíme nazpět a bereme se večerním soumrakem do dále, aniž bych věděl kam...

Připravila Marie Dokoupilová

Vznik samostatného československého státu v Hranicích

Václav Bednář

Samostatný československý stát byl vyhlášen 28. října 1918 svoláním pěti představitelů pražského Národního výboru československého, nazývaných od té doby *Muži 28. října*. Byli jimi JUDr. Alois Rašín (1867–1923), Antonín Švehla (1873–1933), JUDr. František Soukup (1871–1940), Jirí Stříbrný (1880–1955) a Slovák MUDr. Vavro Šrobár (1867–1950). Československo, jehož státní forma ještě nebyla určena, bylo vytvořeno „Zákonem o zřízení samostatného státu československého“ ze dne 28. 10. 1918. Autorem textu zákona, obsahujícího v úvodu větu „*Samostatný stát československý vstoupil v život*“, byl JUDr. Alois Rašín.

V Hranicích, městě ležícím na tehdejším česko-německém (sudetském) rozhraní, nebylo přijímáno vyhlášení Československa tak kladně, jako tomu bylo v ryze českém prostředí. Od začátku 90. let 19. století probíhal ve městě vyhrocený národnostní spor mezi představiteli místních Čechů a Němců o obsazení funkcí v třicetičlenném obecním výboru. V letech 1885–1903 německá strana umně využívala tehdejšího nerovného volebního práva rozdělujícího voliče podle majetku a společenského postavení do tří volebních sborů. Početnější, ale méně majetné české obyvatelstvo kontrolovalo III. sbor, kde bylo voleno 10 členů obecního výboru. Němci, včetně místních Židů, ovládali I. sbor (plátcí nejvyšších daní) a II. sbor (inteligence a čestní občané města) s 20 členy obecního výboru. Radikální politická změna nastala roku 1903. Čeští představitelé, vedení JUDr. Františkem Šromotou (1853–1912), pečlivě utajeným manévrem ovládli I. volební sbor a získali 2/3 většinu v hranickém obecním výboru. Krátce po zvolení JUDr. Šromoty „*prvním českým starostou Hranic*“ ovládla česká většina i II. volební sbor volbou více než 20 osobností české národnosti čestnými občany Hranic. Od r. 1904 tedy byly Hranice vedeny výhradně *českým* obecním výborem.

Zpráva o vyhlášení československého státu dorazila do Hranic ráno v úterý 29. října 1918. Na radnici se ihned sešli členové obecního výboru. Podle doporučení pražského Národního výboru československého přizvali několik zástupců z řad místních dělníků a zvolili Národní výbor Hranic. Výzva začleňovat do národních výborů i dělníky potvrzovala obavy členů NV československého, aby rozpadu habsburské monarchie nevyužili čeští příznivci bolševismu. Již mezi 25. až 27. květnem 1918 se v moskevském hotelu Evropa sešel slučovací sjezd kyjevské Československé sociálně-demokratické strany dělnické a moskevské Československé komunistické strany, jehož delegáty byli bývalí rakousko-uherská zajatci carské armády, kteří se přidali k bolševikům. Sjezd se usnesl a vyzval k „*vytvoření Československé socialistické republiky ve federativním svazku socialistických republik Evropy*“. V mladé ČSR byly šířeny ilegální letáky, na které upozornil 2. 1. 1919 přerovský *Obzor* v této poznámce: „*Čeští bolševici začínají štvát*.“ Za autora letáku, který končil větami „*(...) Protestujeme proti tomu, aby prvním prezidentem osvobozeného národa byl člověk, stojící v čele křížáckého tažení proti ruskému komunismu. Tímto člověkem je profesor Masaryk*.“ byl označen Alois Muna (1886–1943), ruský zajatec, který se moskevského sjezdu zúčastnil a byl zvolen členem ústředního výboru „Československé komunistické strany na Rusi“.

Předsedou hranického Národního výboru se stal dosavadní starosta města František Rozehnal (1863–1922). Vedení města převzal 26. 1. 1916 po úmrtí starosty Ludvíka Poppa (1856–1916), jemuž dělal 1. náměstka. Byl členem Moravské lidové pokrokové strany a od roku 1919 předsedou hranické organizace Československé strany národně demokratické. Dalšími členy Národního výboru Hranic byli: Emil Cigánek (1873–1949), ředitel hranického gymnázia (1912–1933), učitel Josef Šindel (1874–1941),

národní demokrat a pozdější starosta Hranic (1925–1932), zástupci obchodníků a řemeslníků Antonín Boček a Peregrin Pešl, poslední hranický soukeník vyrábějící řemeslným způsobem sukno až do 30. let 20. století, Čeněk Kozák (data neznáma) a Rudolf Prudil (1889–1942), zástupci místních státních i soukromých úředníků. Rudolf Prudil se později zapojil do ilegálního protinacistického odboje a zemřel v Osvětimi 29. 3. 1942. Dále byli členy výboru také Josef Glabazna (1863–1923), konzistorní rada, farář v Hranicích od r. 1914, zastupující stranu křesťansko-sociální, Jaroslav Bureš (1864–1920), ředitel hranické Hospodářské školy a poslanec moravského zemského sněmu za agrární stranu. Zástupci dělníků v NV byli sociální demokraté Josef Král a Theodor Haviger a národní socialisté Stanislav Čépe a Otakar Schützer. Národní výbor vzápětí informoval o situaci místní úřady a instituce a požádal, aby ihned odstranily dvouhlavého orla, znak Rakousko-Uherska, a vyvěsily červenobílé české prapory. Z obav před rabováním Národní výbor nařídil uzavření všech obchodů.

Dne 29. října 1918 v 13 hodin se na náměstí shromáždilo několik tisíc obyvatel města. Z balkónu radnice ke shromážděným o skutečnosti vzniku samostatného československého státu promluvil předseda Národního výboru František Rozehnal. Zemský poslanec Jaroslav Bureš přečetl první zákon vydaný pražským Národním výborem, kde se uvádělo, že „(...) *dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti (...).* Všechny úřady státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a obecní jsou podřízeny Národnímu výboru.“

Nejistotu českých obyvatel Hranic po 29. říjnu 1918 způsobovala existence dvou vojenských rakousko-uherských internátních škol v současných Kasárnách gen. Otakara Zahálky (C. k. Vyšší vojenská reálka a c. k. jízdní kadetní škola). Panovaly obavy, aby jejich velitelé neodmítli nařízení Národního výboru. Poslední rakousko-uherský velitel hranické posádky plk. Karl von Rottenberg však 2. 11. 1918 vydal německy i česky rozkaz velitele posádky č. 256/1918, ve kterém oznámil, že „*v Praze úřaduje vojenské velitelství*

československé. Všechna velitelství, vojenské oddíly a ústavy (...) podléhají tomuto velitelství. Vojenské osoby se zprošťují podle telegramu kabinetní kanceláře přísahy bývalému rakousko-uherskému mocnářství. Jest bezpodmínečně nutné udržeti kázeň...“

V polovině listopadu 1918 započal toužebně očekávaný návrat hranických vojáků z bojišť I. světové války. Bohužel nepřinášel členům jejich rodin pouze radost. Frontovní navrátilci přiváželi i nebezpečná onemocnění, proti kterým nebyly účinné léky – od infekcí žloutenky, dysenterie, malárie, tyfu a cholery až po nejhroživější virovou epidemii, která vešla do dějin pod názvem „španělská chřipka“. V *Knize zemřelých města Hranice* pro roky 1912–1931 je jen za dvouletí 1918–1919 uvedeno 45 zemřelých s příčinou úmrtí na zmíněná infekční onemocnění. Podle hranického kronikáře Ludvíka Novotného (1921–1992) si v hranickém okrese španělská chřipka „*vyžádala několik stovek obětí*“.

Československo po 28. říjnu 1918 zdánlivě naplňovalo Masarykovu koncepci „*nové Evropy*“, v níž měly být bývalé „*teokracie*“ nahrazeny *demokratickými nástupnickými státy*. Mezi nástupnickými státy však vznikaly prudké spory o surovinové zdroje, postavení národnostních menšin a vytýčení hranic. Ve dnech 23. – 30. 1. 1919 proběhla sedmidenní válka mezi ČSR a Polskem o Těšínsko. Byla zastavena 31. 1. 1919 na nátlak Francie a Velké Británie. Týdenní, zdánlivě bezvýznamný konflikt, otrávil vztahy ČSR a Polska až do začátku 2. světové války. Roku 1921 v Československu s celkovým počtem 13,8 milionů obyvatel žilo 6,6 milionů Čechů, 3,3 milionů Němců, 2,2 milionů Slováků, počítaných tehdy z politických důvodů do tzv. *československého národa*, 700 000 Maďarů, 500 000 Rusínů, 300 000 Židů, 100 000 Poláků a téměř 100 000 příslušníků dalších etnických skupin. Němci byli nejpočetnější národností menšinou, což předznamenávalo budoucí konfliktní situace, neboť vznikem ČSR ztratili řadu předchozích politických i ekonomických výhod. Konkrétně v Hranicích vyplynulo nemálo potíží z rozdílných výkladů tehdy populárního hesla o právu národů na sebeurčení. Mezi čtrnácti podmínkami amerického prezidenta Woodrowa Wilsona (1856–1924) pro uzavření

Fotografie pochází z průvodu nějaké lidové slavnosti z roku 1919 v Hranicích. Foto: archiv Milana Králíka.

Zde a na fotografii na s. 20 jsou zachyceny sokolské průvody v Hranicích, zcela jistě pořádané po r. 1920. Foto: archiv Milana Králíka.

míru s Německem a Rakousko-Uherskem z 8. 1. 1918 byl mj. požadavek, aby habsburská monarchie poskytla národům říše co největší míru samostatnosti. Výzva amerického prezidenta směřovala k nejvyšším představitelům habsburské monarchie. Ti „měli zlepšit“ politické postavení slovanských národů, Italů a Rumunů. Po rozpadu monarchie využili americké podmínky míru představitelé německé menšiny v ČSR. Dne 29. října 1918 vyhlásili na historickém území českého státu čtyři německé samostatné provincie, které se měly stát součástí Rakouské německé republiky – *Deutschböhmen* v severozápadních Čechách s hlavním městem Liberec, *Sudetenland* na střední a východní Moravě a v Slezsku s hlavním městem Opava, *Deutsch-Südmarken* na jihu Moravy se správním centrem ve Znojmě a v jižních Čechách, v podhůří Šumavy, *Böhmerwaldgau* se sídlem v Prachaticích. Vídeňská vláda neprodleně jmenovala i zemské hejtmany. Hejtanem Sudetenlandu byl ustanoven bývalý poslanec habsburské Říšské rady Viktor Freissler (1877–1950). Freissler vytvořil vládu a dokonce i vojsko Sudetenlandu, tzv. *Volkswehr*, s 6700 vojáky. Podle jeho představ měl mít Sudetenland rozlohu 6 534 km² a jeho součástí mělo být i historické území na Moravě a severovýchodě Čech, tzv. *Kravařsko* (německy *Kuhländchen*), do kterého bylo započítáno i 16 obcí hranického politického okresu. V sedmi z nich se přitom nacházelo převážně české obyvatelstvo. Velice aktivní při pokusech o vytvoření Sudetenlandu byli němečtí představitelé v sousedním okresním městě Nový Jičín. Především starosta města, stavební podnikatel Heinrich Czeike mladší (1869–1938), vlastníci v Hranicích cihelnu. V Novém Jičíně tvořili německy mluvící obyvatelé většinu, která připojení k ČSR rezolutně odmítla. Poslední říjnový den roku 1918 tam byl ustaven německý *Národní výbor pro Kravařsko*, který vyzval představitelů německých měst a obcí, aby neuznali ČSR a přihlásili se k Sudetenlandu. K výzvě německého Národního výboru pro Kravařsko se překvapivě nepřipojili hraničtí Němci, a to hlavně zásluhou zdejších okresních hejtmánů Emila Wýchodila z Hannaburgu (1864–1928), zastávajícího funkci okresního hejtmána v Hranicích od r. 1893 až do r. 1918, a jeho nástupce Břetislava Ščávy (1879 – ?). Ani jeden

z hejtmanů nereagoval na výzvy k připojení okresu Hranice k Sudetenlandu. Umožnili tím nerušené fungování hranického Národního výboru. Realistický postoj k politické situaci, projevený Břetislavem Ščávou, nebyl překvapivý. Právě vznik ČSR a ihned vstoupil do státní služby mladé republiky. U dlouholetého oddaného habsburského byrokrata Emila Wychodila se projevila jeho schopnost přesně analyzovat aktuální politické dění. Dne 2. 11. 1918 byl jmenován okresním hejtmanem v Novém Jičíně. Neprodleně zahájil jednání s magistrátem o uznání ČSR. Když jeho úsilí nevedlo k úspěchu, bylo město v noci 21. listopadu obsazeno praporem československých dobrovolníků č. 1 z Příbora a byli zatýkáni místní funkcionáři *Sudetenlandu* a *Volkswehru*. Novojičínský magistrát to donutilo Československou republiku uzнат. Dobrovolnický prapor z Příbora, ke kterému se přidali i čeští dobrovolníci z obcí v okolí Nového Jičína, pokračoval ve dnech 23. – 25. listopadu 1918 v ustavování československé správy v německých obcích hranického okresu (Nejdek, Lučice, Bělotín, Hranické Loučky, Polom, Kunčice, Lindava, Kovářov, Kyžlířov, Potštát, Padesát Lánů, Boškov, Středoletí, Kozlov a Slavkov). Tak bylo dokončeno administrativní sjednocení politického okresu Hranice v rámci ČSR. Existence opavského Sudetenlandu skončila v prosinci 1918 zásahem Střeleckého pluku č. 30 z Vysokého Mýta. Dne 18. 12. 1918 předal hejtman Viktor Freissler vládu do rukou pověřence československé vlády, grygovského rodáka Msgr. ThDr. Jana Šrámka (1870–1956).

Díky prozíravé politice prvních československých vlád byly mezi Prahou a Vídní záhy nastoleny korektní vztahy. Až do *anšlusu* Rakouska německými nacisty byla československo-rakouská hranice rozhraním dvou spřátelených zemí, což potvrdila i *Lánská smlouva* uzavřená na prezidentském zámku v Lánech 16. 12. 1921 během návštěvy rakouského prezidenta Michaela Hanische (1858–1940) a kancléře Johanna Schobera (1874–1932). ČSR tehdy Rakouské republice poskytla úvěr ve výši 500 milionů korun, splatný do 20 let.

Politická i ekonomická situace na Hranicku však zůstávala na přelomu let 1918/1919 konfliktní. 9. ledna 1919

byl okresní hejtman Ščáva donucen v Hranicích vyhlásit *výjimečný stav*. Večer 8. ledna 1919 se na náměstí sešla početná demonstrace občanů proti drahotě, nedostatečnému zásobování a údajným machinacím obchodníků s cukrem. U některých obchodů s potravinami (většinou patřících místním Židům) byla vytlučena okna výkladů a došlo k rabování. Břetislav Ščáva neváhal účastníky demonstrace nelítostně rozehnat příslušníky hranické posádky. Protesty vůči špatné zásobovací situaci a lichvě přesto pokračovaly v Hranicích i v letech 1919–1921. Mimořádně nepříznivě zapůsobily na česko-německé soužití tragické události ze 4. března 1919, kdy německá sociálně demokratická strana vyzvala všechny politické strany z tzv. *sudetských oblastí ČSR* (míst s převažujícím počtem německy mluvících občanů) k demonstracím a generální stávce na protest proti znemožnění účasti ve volbách do parlamentu Německého Rakouska. Proti demonstrantům byla použita Československá armáda, která v sedmi městech zahájila palbu ostrými náboji. Výsledkem bylo 54 mrtvých, včetně 20 žen a 3 dětí, a 104 zraněných; 15 mrtvých, nejvíce na Moravě, bylo ve Šternberku. Ke zraněním několika osob došlo i v Novém Jičíně. V důsledku těchto událostí oznámili 24. 4. 1919 starostové německých obcí Bělotín, Polom a Lučice písemně hranickému okresnímu hejtmanství, že obyvatelé vesnic, které řídí, neuznávají ČSR. Okresní hejtmanství též den zahájilo trestní řízení pro zločin velezrady proti čtyřem osobám podepsaným pod dokumentem. Trestně byli stíháni Josef Winkler z Bělotína, Heinrich Reppr a František Kunz z Polomu a Eduard Schindler z Lučice. Již za měsíc, 27. 5. 1919, bylo soudní řízení zastaveno. Obvinění podepsali, že berou své prohlášení zpět „*po tom, co byly hranice ČSR v Paříži stanoveny*“. Formální podřízení československým úřadům samozřejmě neznamenalo ztotožnění obyvatel německých obcí na Hranicku s ČSR. Výstižný doklad německého roztrpčení z vývoje po I. světové válce se zachoval v kronice německé obce Středolesí. Kronikář vznik ČSR zhodnotil větou plnou trpkosti: „*Je konec, všechny oběti byly marné.*“

Česko-německé nacionální napětí na Hranicku bylo povzbuzováno i nešťastnými projevy českého poválečného nacionalismu – třeba odstraňováním soch oblíbeného císaře Josefa II., připomínajících zrušení nevolnictví, v obcích s převahou německy mluvících obyvatel. Pasivní rezistence vůči ČSR se v německých obcích okresu projevila při obecních volbách v červnu 1919. Obce využily ustanovení platného volebního zákona, určující, že hlasování odpadá v případě, že bude předložena jedna společná kandidátní listina více stran, nebo jediné strany. Kromě Potštátu se v žádné obci Hranicka s převahou německých obyvatel volby nekonaly. Mandáty obecních výborů byly obsazeny osobami uvedenými na společných kandidátních listinách. Potštát se účastí 669 občanů z celkové počtu 994 oprávněných voličů už roku 1919 odlišil pozitivní politikou vůči ČSR od ostatních německých obcí

hranickeho okresu, což se udržovalo až do druhé poloviny třicátých let dvacátého století, kdy i tamní Němci začali podléhat nacistické demagogii.

Václav Bednář (*1938) nastoupil v 15 letech na vojenské gymnázium, po maturitě absolvoval Vojenské učiliště protivzdušné obrany a stal se důstojníkem ČSA. Po okupaci republiky armádami Varšavské smlouvy byl v roce 1969 propuštěn a 21 roků pracoval jako dělník ve VSŽ Košice. V roce 1990 byl plně rehabilitován a byla mu přiznána hodnost „plukovník v záloze“. V roce 1993 se s rodinou přestěhoval do Hranic a začal se věnovat regionální historii. Je autorem následujících publikací: *Hřbitovy v Hranicích a Drahotuších, Osudové osmičky 20. století v Hranicích; Orel, lev, svastika a hvězda; Kronikáři města Hranic, Hranické mauzoleum obětí 1. sv. války.*

vaclavbednar38@seznam.cz

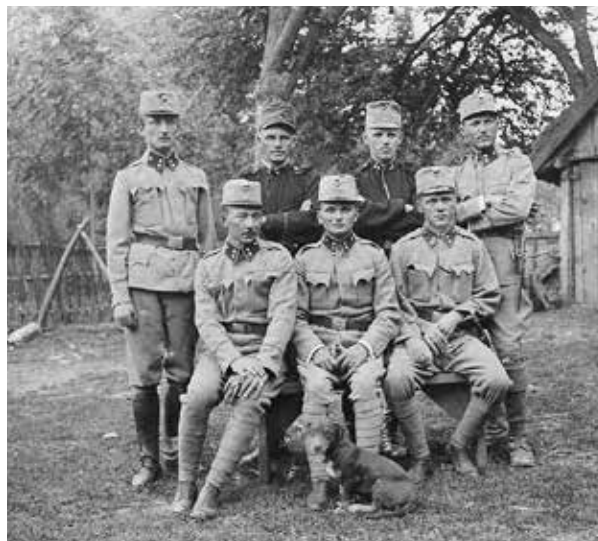
Fotopříloha I. Naši krajané v první světové válce

Vojáci vracějící se z fronty na přerovském nádraží, říjen 1918, archiv MK v Přerově.

Kanon protiletectvé obrany, neznámé místo a čas, fotografie zaslaná Janu Zbořilovi, Muzeum a galerie v Prostějově.

Jednoručáci v Krakově, mezi nimi Alois Kaštil z Kostelce n. H., 15. 6. 1915, Muzeum a galerie v Prostějově.

Skupinový snímek vojáků v Bosně, foto Walter Tausch Sarajevo. Fotoarchiv VMO.

Fotografie zasláná Vl. Vaškovi (P. Bezručovi) Karlem Rackem, Zvenigorod (?) 25. 10. 1918, „ (...) posílám Vám obrázek svých ‚poddaných‘ synů jihu. Jeden z nich je bolševik...“ Muzeum a galerie v Prostějově.

Péče o zraněné a nemocné vojáky v jedné z nouzových olomouckých nemocnic. Soukromá sbírka.

Olomoucká nouzová nemocnice na hlavním nádraží. Fotoarchiv VMO.

Prísaha čs. dobrovolců (vojenských dobrovolníků) na Dolním náměstí (nám. T. G. Masaryka) v Přerově, listopad 1918, archiv MK v Přerově.

Slavnostní mše sloužená v srpnu 1914 arcibiskupem Františkem Saleským Bauerem na Horním náměstí v Olomouci před odchodem příslušníků zeměbranceckého pluku č. 13 na frontu. Fotoarchiv VMO.

Příběh nenápadného hrdiny Jana Gayera

aneb 100 let od smrti svého času nejvýznamnější legionářské osobnosti regionu

Petr Sehnálek

První světová válka radikálně zasáhla do osudů desítek milionů lidí. Také v českých zemích se budoucnost obyvatel vyvíjela jinak, než si oni sami představovali. Muži svázali svůj život s armádou, jak rakousko-uherské monarchie, tak i jednotek československých legií, jež daly vyniknout vojevůdcovskému talentu mnoha krajanů. Původní rolníci, dělníci, živnostníci, technici a učitelé se v legiích stali schopnými veliteli, kteří pokud válku přežili, spoluvytvářeli důstojnický sbor armády mladé republiky. Někteří se však konce války, od jejíhož konce letos uplyne již sto let, nedožili, padli v boji a stali se legendami boje za samostatnost. Jedním z nich byl i Hanák Jan Gayer, jehož životní pouť skončila právě v posledním válečném roce.

Z Hané až do Brazílie

Jan Gayer se narodil 19. června 1885 v domě č. p. 45 v Mostní ulici v Přerově jako páté dítě rodiny pilného a váženého městského úředníka. Školní vzdělání započal v obecné škole a po jejím ukončení začal navštěvovat klasické gymnázium. Postupně ho to však začalo táhnout spíše k přírodě a praktickému životu, a tak po kvartě přestoupil na střední hospodářskou školu. Již v té době se u něj projevovaly silná vůle a smysl pro čest a pořádek. Po maturitě získal místo adjunkta na panství hraběte Haugwitz v Náměšti nad Oslavou. Na podzim 1906 nastoupil vojenskou službu, kde jako středoškolák absolvoval školu záložních důstojníků pěchoty. Gayer sloužil u pěšího pluku 102 v Praze a u plzeňského pěšího pluku 35, se kterým se dostal až do Sarajeva. Po vojně zakotvil na arcibiskupském panství v Kroměříži, kde zastával opět funkci adjunkta. V roce 1910 služebně působil v Hukvaldech. Ve volném čase tehdy rád podnikal výlety do přírody, účastnil se vesnických slavností, rybařil, hrával kulečník či taroky a obzvláště miloval plavání.

Podobenka Jana Gayera v řadách československého vojska na Rusi. Všechna foto jsou z archivu Muzea Komenského v Přerově, p.o.

Byl velmi družný a bodrý, miloval hudbu a velmi rád zpíval. Dle svědectví současníků měl statnou postavu, lehkou chůzi, rudé vlasy, poněkud pihovaté tváře a celkově chlapský zjev. Jeden z jeho kolegů jej popsal tak, že „*byl nevysoký, obtloustlý. Z jeho kulatých tváří a hnědých očí zírала доброта a přímlost. Ráčkoval. Nikdy bych neřekl, že mám před sebou hrdinu a velmi schopného vůdce. Myslím, že nám oběma,*

i mně i jemu, by to připadlo k smíchu“: Hospodaření na cizí půdě a pod nesmyslným byrokratismem se však Gayerovi nezamlouvalo a tak se brzy chopil příležitosti, jak svůj život zásadně změnit. Nejstarší ze sourozenců Zdeněk se totiž stal ředitelem výzkumné stanice ve státě Parana v Brazílii. Na přání Zdeňka Gayera se 1. srpna 1912 bratři Jan a Josef vydali vstříc novému dobrodružnému životu na farmě pojmenované Gayerovo. V novém domově si Jan záhy vybudoval vlastní farmu nazvanou Janůvka a spolu s bratry tam pak chtěl přestěhovat i zbylé členy početné rodiny (v té době měl 11 sourozenců). Zpět do Přerova se pro rodinu vrátil v květnu 1914 – v předvečer válečného konfliktu.

S maršálskou holí v tornistře

Sarajevský atentát a vypuknutí války Janovi zcela obrátili jeho představy o budoucím životě. Jako záložní důstojník (na poručíka byl povýšen roku 1912) rukoval hned v první vlně a se 100. pěším plukem záhy putoval do Halice na frontu. Dne 23. října 1914 byl u Lvangorodu raněn a v rámci rekonvalescence pobyl krátkou chvíli v rodném městě. Po vyléčení a návratu k mateřskému útvaru se dostal v ožehavých národních otázkách do sporu s nadřízeným důstojníkem a za trest byl přeložen k 20. pěšímu pluku do Bruntálu. V německém prostředí však kvůli národnímu uvědomění neustále narážel na problémy. Na jaře 1915 přivedl na frontu čerstvý pochodový prapor, který posílil pluk vyčerpaný ztrátami z gorlické ofenzivy. Poté mu byla svěřena 10. rota, jejíž vojáci si ho za péči a spravedlnost oblíbili. Spolu s rotou zažil intenzivní bojové nasazení a kupř. na akci ze 14. června 1915 vzpomínal ve svém deníku takto: *„Za svištění granátů a šrapnelů bylo pochodováno na Krakowiec. Asi v 1 hodinu odpoledne bylo rozvinutí k boji. 10. setnina v I. linii. Nastal velký dělostřelecký oheň (...) Jdu se setninou bez oddechu, když mne vyhodil granát do vzduchu (...) Jdu ve vodě po krk (...) dvakrát přes řeku a zajímáme v 6 hodin večer ruské posice. Z důstojníků jsem sám na místě. Bylo zajato asi 400 mužů. Při tom ruská strojná puška po mně páli a loučím se při tom se světem (...)*“ Dle vzpomínek jeho spolubojovníků se v poli choval

statečně a rotu vedl vlastním příkladem – nekryt, ozbrojen holí a polní lopatkou. Jeho činnost v c. k. armádě skončila 3. července 1915, když skončil v ruském zajetí. Do deníku si poté poznamenal: *„Po 1. hod. v noci při odjezdu kuchyní se strhla střelba, která trvala až do ½ 10. hod. ráno. Padají na nás šrapnelů a granáty. Na moje hlášení o postupu Rusů žádná odpověď (...) Ústup je nemožný. Asi v ½ 11. hod. nás obklíčili Rusové a vzali do zajetí.*“ V zajetí se tak ocitla většina jeho rot. V důstojnickém zajateckém táboře však Gayer měl díky národnímu uvědomění a demokratickým zásadám rozepře s důstojníky německé národnosti. Dle vzpomínky pozdějšího spisovatele Josefa Koptý, který s ním pobýval v zajetí, vystupoval Jan Gayer ostře proti poměrům v táboře. V dopise poslaném bratrovi do Brazílie se svěřil: *„Mezi zajatci najdeš všude mnoho špiclů, kteří hledí ulovit nějaké slovo, aby Austrii mohli udělat oznámení a tím zamaskovat, proč oni vlastně padli do zajetí.*“ Gayer se tehdy velmi těšil z budování prvních českých jednotek v ruské armádě a dle Koptý *„byl první, který se odtud hlásil (...) do našeho vojska, a když nešlo dlouho jeho povolání, hlásil se (...) emisaru srbské divize z Oděssy, jen aby byl co nejdříve na protirakouské frontě.*“ Nakonec se dočkal 26. června 1916, kdy v Kijevě vstoupil do řad 1. střeleckého pluku nové československé brigády.

V legiích

Ve vznikajících legiích začal Jan Gayer jako řadový voják, prošel výcvikem a v září byl jmenován poručíkem. Jednou z jeho prvních starostí bylo zbavit se rakouské uniformy a nafasovat legionářskou uniformu; první si však nakonec musel koupit na vlastní útraty. Na podzim 1916 vyrazil na frontu, kde by zařazen do 7. rot. Pod velením budoucího generála Jana Surového se aktivně zúčastnil „rozvědek“, průzkumných hlídek konaných pro velení ruské 83. divize v oblasti Pinských močálů. Svěpomocí vydávaný satirický časopis *Šlehy* jednu takovou hlídku popsal: *„Dopředu i dozadu se šlo ve vzorném pořádku, neprováděna žádná indiánská válka, žádné honění přízraků, žádné vykoupání (...)* Gayer *tak spokojen, že dal (...) druhé čtetě 10 rublů na cukr.*“ V únoru

1917 napsal příbuzným do Brazílie: „(...) jsem na frontě opět dobrovolně, já i naši hoši, a myslím, že není daleký okamžik, kdy my jako čeští vojáci vstoupíme do samostatného království českého. Pořádek doma si uděláme sami (...) Dočkám-li se konce vojny živ a zdráv, všechno Vám to vyložím. Jen buďte, hoši, svorni a pak spokojenost přijde!“ V září 1917 se Gayer hlásil u nového 4. pluku „Prokopa Velikého“, kde byl určen velitelem roty a záhy celého I. praporu, jehož základ tvořilo dalších 256 veteránů 1. pluku. Gayer pečlivě organizoval bojovou přípravu jednotky a o Vánocích se vyznamenal energickou akcí proti ruským dezertérům, kteří přepadli pokladnu ruského pluku. U útvaru působil také ve funkci předsedy plukovního soudu, kde přísně trestal vážné případy nekázně či kriminální činy. V březnu 1918 se poručík Gayer účastnil se svým praporem operací u Bachmače na Ukrajině. Právě 4. pluk zajistil tamní strategický železniční uzel

a pro úspěch pluku byla stěžejní zejména činnost Gayerova praporu. Velitel pluku poručík Čeček to zhodnotil tak, že „zavčasně posíle I. praporu možno děkovati, že Bachmač se udržel tak dlouho, aby všechny vlaky I. divize pohodlně prošly německou pastí“.

Poslední zápas

Po uzavření míru mezi Ruskem a Německem nastaly pro československé vojsko velké problémy. Na východě již bylo zbytečné, a tak se mělo přesunout na Dálný východ a z tamních přístavů do Francie, aby mohlo posílit spojenece na západní frontě. Tomuto záměru však bránily obstrukce ze strany ruských bolševiků a po selhání všech jednání se legionáři rozhodli dostat k dálnévýchodním přístavům silou. Životně důležitou se stala transsibiřská magistrála, jejíž okolí museli legionáři držet proti útokům bolševiků. Jedním

Jan Gayer (uprostřed) s přáteli u vody v době svého působení v Hukvaldech.

z prvních velkých střetnutí se stala bitva u Lipjag, kde legionáři vybojovali volnou cestu ke klíčovému městu na Volze – Samaře. Prostor u Lipjag, předposlední železniční stanici před cílem, byl silně opevněn a hájen téměř 4000 nepřáteli (bolševici z řad Rusů, Lotyšů, Tatarů a bývalých německých a rakouských zajatců). Záměrem poručíka Čečka, který byl nyní velitelem celé Penzenské skupiny čs. vojska, bylo záútočit za podpory obrněného vlaku Orlik podél trati a poutat největší část protivnickových sil, zatímco obchvatná skupina pronikne nepozorovaně do boku a týlu obrany. Gayer, přezdívaný svými vojáky „táta“, zrovna čerstvě převzal velení pluku a byl určen velitelem obchvatné skupiny. Při útoku dne 4. června 1918 provedly síly praporečnického uskupení pod Gayerovým velením odvážný manévra a úspěšně postoupily. Před konečným cílem útoku se však jednotka dostala do silné palby, a tak musel poručík Gayer vlastním příkladem strhnout vojáky do závěrečné zteče. Své muže zvedl svým typickým zvoláním: „*Tak chlapi, pudem na to!*“ Po několika přískocích se však zhroutil s prostřelenými nohama. Vážné zranění mu neumožnilo postupovat, a tak povzbuzoval z místa: „*Jen kupředu, hoši, žijte tu svobodě!*“ Gayerův podřízený, praporečnický Janovský vybíjoval své muže k dobytí protivnickových postavení zvoláním: „*Bratři, zabili nám Gayera, pomstu!*“ Třebaže zpráva o smrti byla předčasná, zranění se ukázalo jako smrtelné a po poledni 7. června 1918 oblíbený velitel umírá. Příštího dne pak byl za účasti spolubojovníků a místních obyvatel pohřben na hřbitově v Samaře. Střetnutí u Lipjag nepřežilo 30 dalších příslušníků 4. pluku a na 1800 nepřátel (300 z nich se utopilo na útěku).

Věčná paměť

Na zásluhy Jana Gayera v legiích se v nové republice nezapomnělo, díky čemuž se stal legionářskou ikonou středomoravského regionu. Armáda jej za zásluhy posmrtně povýšila do hodnosti podplukovníka. K pátému výročí vzniku samostatného státu byla na jeho rodném domě odhalena pamětní deska. Půltunový monument z bílého mramoru, zhotovený firmou Komárek v Letovicích, byl tehdy na místo usazen dokonce v utajení pod rouškou noci, tak, aby mohl být

ve sváteční neděli 28. října s velkým překvapením a slávou odhalen. Památka hrdiny, který položil svůj život za vznik republiky tisíce kilometrů od své vlasti, v tehdejší společnosti zkrátka žila, což dokládaly i obří Gayerovy slavnosti konané u příležitosti 10. výročí jeho úmrtí na konci května roku 1928. Vzpomínkových událostí se na přerovském Masarykově náměstí a u rodného domu účastnily tisíce lidí z řad legionářů, Sokolstva, Dělnické tělovýchovné jednoty i běžných obyvatel. V roce 1924 Jan Gayer znovu ožil jako postava v románu legionářského spisovatele Josefa Koptý *Třetí rota*, kde se mnohé z jeho mimořádných vlastností uchovaly pro další generace v postavě poručíka Jana Suka. O desetiletí později popularizoval jeho životní osudy profesor přerovského gymnázia Vlastimil Dorazil, když napsal divadelní hru *Pod vedením Jana Gayera*. Hra vznikla na základě podrobné monografie, kterou Dorazil sepsal k 15. výročí jeho smrti. Gayerovo jméno žilo také v čestném názvu středomoravské župy Československé obce legionářské, přerovského nábřeží či zdejších kasáren. Přerovští legionáři otevřeli muzeum, jehož nejvýznamnější předměty pocházely z pozůstalosti Jana Gayera. Tyto předměty a mnohé další pak měla veřejnost možnost spatřit od června 1931, kdy byla expozice legionářského muzea otevřena ve dvou místnostech nově rekonstruovaného žerotínského zámku v Přerově. Po německé okupaci v březnu 1939 byl Gayerův odkaz násilně přerován, jelikož se nacisté snažili potřit veškeré připomínky boje za národní samostatnost, a tím i legionářskou tradici. Muzeum odboje bylo zavřeno a v roce 1942 zabavilo gestapo přes pět tisíc sbírkových předmětů, které byly odvezeny neznámo kam. Nacistickému řázení padly za obět unikátní Gayerovy dopisy a deníky. Podobně pak byla odstraněna pamětní deska z rodného domu, ale ta naštěstí válku v pořádku přečkala. Po válce se muzeum pokusilo novým sběrem obnovit legionářské sbírky a mezi předměty se objevily i některé dosud neznámé památky na Jana Gayera. Při prvním výročí osvobození byla na rodném domě znovuosazena pamětní deska, nicméně nevydržela zde dlouho, neboť připomínka legií vadila také komunistickému režimu. Deska byla poté ukryta v areálu

muzea, kde se však na ni po letech zapomnělo. Po obnově demokracie mohlo dojít k postupnému oživení Gayerovy památky, ale výraznějším rozšíření povědomí u veřejnosti napomohl nálezná nezvěstná pamětní deska v létě 2001 v zámeckém příkopu. Po úvahách o možnostech dalšího využití pak kameník Milan Sušen z Radslavic zhotovil kopii, která byla umístěna a slavnostně odhalena v červnu 2004 pod přerovským Horním náměstím, zatímco originál byl vystaven v Muzeu Komenského v Přerově.

Nicméně, ač si společnost pravidelně připomíná výročí Gayerova narození a úmrtí, dosud mu nemohla splnit jeho poslední přání – převezení ostatků do rodné země. O tom, jaký to však bude problém, psal již v meziválečném období důstojník-legionář Metoděj Pleský: „*Věřili jsme tehdy, že budeme moci splnit Vaše přání. Ale dnes? Zdá se, že jste žádali na nás věc skoro nemožnou. Vás je příliš mnoho a poměry kolem Vás nad naše síly. Slibili jsme, nesplníme-li my – splní naše děti!*“ A tak ostatky podplukovníka Gayera nadále odpočívají až v daleké Samaře a čekají, až slib splní třeba další z generací občanů státu, za jehož svobodu hrdinně padl.

Prameny:

Dorazil, V.: *Jan Gayer, velitel 4. ppl. „Prokopa Velikého“*. Praha 1933.

Pleský, M.: *4. pluk Prokopa Velikého*. Praha 1936.
Přerovský Obzor 1919–1938.

Lapáček, J.: *Rodáci a občané okresu Přerov v československé legionářské armádě v letech 1914 – 1920*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2001.

<http://www.karelvasatko.cz>

Petr Sehnálek (*1982) pracuje od roku 2008, jakožto správce sbírek a historik regionálních dějin 19. a 20. století, v Muzeu Komenského v Přerově. Profesně se zaměřuje na hmotnou kulturu každodennosti, stavební vývoj města Přerova, závěr 2. světové války v regionu a dějiny čs. vojenské jednotky v SSSR za 2. světové války.

sehnalek@prerovmuzeum.cz

Pamětní deska podplukovníka Gayera na jeho rodném domě v Mostní ulici v Přerově.

Vznik Německého Rakouska a situace na Šumpersku na podzim 1918

Jakub Huška

Třetí říjnový den roku 1918 se ve Vídni sešli představitelé německé sociální demokracie. Výsledkem této schůze bylo následující prohlášení: *„Představitelé německého dělnictva v Rakousku uznávají právo na sebeurčení slovanských a románských národů Rakouska a uplatňují nárok na totéž právo i pro německý národ v Rakousku. Uznáváme právo slovanských národů na vytvoření vlastních národních států; bezpodmínečně a provždy však odmítáme podřízení německých oblastí těmto národním státům. Žádáme, aby všechny německé oblasti Rakouska byly sjednoceny do německo-rakouského státu, který má své vztahy k ostatním národům Rakouska a k Německé říši upravit podle svých potřeb.“* Tato rezoluce reagovala na stále aktivnější požadavky politických a kulturních představitelů z jazykově českého prostředí, kteří od počátku roku 1918 s čím dál větší sebedůvěrou požadovali národní autonomii v rakousko-uherském soustátí. Německé politické elity v monarchii reagovaly na tyto požadavky s nedůvěrou. Obávaly se toho, že by zejména v českých zemích byla potlačována národnostní práva tamější německé menšiny. I když se ve výše citovaném sociálnědemokratickém prohlášení hovoří o „německo-rakouském státu“, vyjádření německých politiků o budoucím státoprávním a národnostním uspořádání v monarchii byla mlhavá a nejasná. Bude poválečný vývoj směřovat k federalizaci monarchie a ke vzniku národnostně autonomních celků? Nebo dojde k rozdělení státu a přiřčení německy mluvících zemí k německému císařství? Či dokonce vznikne konfederace národnostních států?

Pod tlakem válečné situace na frontách a sociální a politické krize v zázemí vydal 16. října 1918 poslední rakouský císař Karel I. tzv. národní manifest (Völkermanifest), ve kterém ohlásil přeměnu monarchie ve spolkový stát, „v němž

každý národní kmen tvoří svůj vlastní státní útvar na území, jež obývá“. Císař legitimizoval existenci „národních rad“ utvořených z dosavadních říšských poslanců, které měly hájit zájmy jednotlivých národů monarchie. Českou politickou scénu reprezentoval od roku 1916 Český národní výbor. Postupně vznikly jeho okresní a místní pobočky. Naopak na straně českých Němců podobná instituce až do vydání národního manifestu neexistovala. Němečtí říšští poslanci se sešli až v reakci na císařskou deklaraci 21. října v dolnorakouském zemském sněmu a ohlásili vznik tzv. prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska. V prvním prohlášení tohoto provizorního parlamentu se poprvé objevuje nárok Německého Rakouska na německé oblasti v českých zemích. V této době ovšem ještě nebylo uvažováno o Německém Rakousku jako o samostatném státu, ale stále v intencích budoucí federalizace monarchie. Následně vznikaly zemské sněmy Německého Rakouska v českých zemích. Den po vyhlášení samostatného československého státu, 29. října 1918, byl ve Vídni na schůzi prozatímního národního shromáždění vzat na vědomí vznik provincií Deutschböhmen (severní, severozápadní a západní Čechy) a Sudetenland (severní Morava a západní část Slezska). O několik dní později se k Německému Rakousku přihlásili i zástupci jihomoravských a šumavských Němců ve Znojmě a Českém Krumlově. K definitivnímu ustavení suverénního státu došlo až den po abdikaci císaře Karla I., 12. listopadu 1918, kdy vídeňský provizorní parlament přijal proklamaci o vzniku demokratické republiky Německé Rakousko.

Situace v budoucí provincii Sudetenland na severu Moravy v říjnu 1918 do jisté míry odrážela dění ve Vídni a v Čechách. 16. října ohlašovaly šumperské noviny *Grenzbote des nordwestlichen Mährens* svolání velké národní

manifestace na podporu práv Němců na sebeurčení. Demonstrace se uskutečnila 27. října v Šumperku. Před šumperskou radnicí promluvili k údajně desetitisícovému shromáždění starosta Šumperku Viktor Woelhelm a jeho zástupce Gustav Oberleithner, dále zástupci jednotlivých stran: německý nacionalista Emil Barnert, křesťanský sociál šumperský farář Schimitschek, sociální demokrat Julius Rasch, německý národní socialista Franz Köhler a agrárník Franz Röttel. Na shromáždění byla zřízena Národní rada pro severozápadní Moravu (Nationalrat für Nordwestmähren). Jejím předsedou byl zvolen starosta Šumperku V. Woelhelm, místopředsedy G. Oberleithner a F. Volkmann ze Sobotína. Rada se přihlásila k samostatnému a demokratickému Německému Rakousku a měla jednoznačně odmítnout připojení své vlasti (Heimat) pod českou správu. V deklaraci, kterou přijala šumperská národní rada, stálo: „*Vyjádřeme odpor proti záměru Čechů vytvořit stát v hranicích bývalé České koruny (...) Chceme zůstat Němci a mít právo sebeurčení Němců na severní Moravě.*“

V průběhu dne představitelé národní rady převzali správu města a státních úřadů. Podřízení dosavadního státního byrokratického aparátu, který byl tvořen převážně německy mluvícími úředníky, nebylo jednoduché a bez komplikací. Trvalo několik týdnů, než okresní úřady ze Sudetenlandu přestaly komunikovat se zemským místodržitelstvím v Brně. Později v reakci na vyhlášení Československého státu a převzetí městské správy v „německé“ Olomouci českým národním výborem přijala šumperská národní rada v noci z 28. na 29. října bezpečnostní opatření a zřídila občanské hlídky, které měly zabránit Čechům ovládnout město. V následujících dnech vydala národní rada několik nařízení, dle kterých se vyhlášky českých národních výborů vztahují pouze na české obce.

Největšími konkurenty šumperských politiků byli členové českého národního výboru v Zábřehu na Moravě. Právě s pomocí Zábřežských byl 27. října 1918 v Chromči u Bludova na vlakové stanici ustanoven Národní výbor okresu Šumperk. Dne 7. listopadu dorazila do Šumperka

delegace ze Zábřehu a požadovala odzbrojení německých dobrovolnických oddílů, obsazení nádraží v Šumperku a v Hanušovicích československou armádou a vyklizení šumperských kasáren pro československou armádu.

Čeští rodičové v Šumperku!

V tyto dny stane se skutkem, čeho jste se dříve marně dovolávali:

otevřena bude v Šumperku česká škola
pro Vaše děti.

Jako Češi, synové a dcery českých rodičů, přistěhovali jste se kdysi sem za svým zaměstnáním. S hrůzou však seznali jste časem, že uloupeno Vám to, co Čechu nejdražšího. Děti Vás mnohých nerozuměl! Vaši řeči mateřské a v německé škole stávají se z nich často největší odpůrci národa, z něhož jste vyšli Vy, jejich rodičové. Nebylo to dosud Vaší vinou. Ale Vaším hříchem největším bude, necháte-li kdo z Vás své dítě v cizí škole dnes, kdy již máte školu vlastní.

Pamatujte, že státní řečí u nás jest čeština! Buďte sice výhodou, bude-li Vaše dítě i jiný jazyk ovládati, ale bez znalosti češtiny v slově i písmě veřejného postavení dodati se v budoucnu nikdo u nás nemůže.

Česká škola obecná umístěna jest v budově klášterní školy.

Počet tříd stanoven bude dle počtu přihlášených dětí, 3 třídy jsou již zjištěny. Třídy budou mít oddělení, takže i žáci nejvyšších ročníků mohou školu navštěvovati, aniž by tím na postupu utrpěl.

Zpís do školy proveden bude v místnosti školní v pátek 24. ledna t. r. od 9.–11. hod. dop., kamž děti své přiveďte a data narození oznamte.

Vyučování započne v pondělí 27. ledna t. r.

V téže budově otevřena bude v blízké době i **česká škola mateřská (zahradka dětská).**

Nebojte se vyhrůzek Vašich zaměstnavatelů a domácích pánů, jste zákonem chráněni a chráněny budou i Vaše děti před násilnostmi! Nevěřte pověstem, jimiž naši odpůrci snaží se zmatek způsobiti a konejte svou národní povinnost.

Národní výbor v Šumperku.

Oznámení o zřízení české menšinové školy v Šumperku z ledna 1919. Zdroj: Filip, Zdeněk: *Vznik Československa: Malá monografie*. Šumperk, 1968.

Kvůli protikladným postojům obou politických reprezentací k státoprávní otázce skončily vzájemné rozhovory bezvýsledně.

Na přelomu října a listopadu 1918 probíhal v hraničních a smíšených česko-německých oblastech „závod“ o ovládnutí správních a samosprávných úřadů. Na rozdíl od nově vznikajícího československého státu bylo prosazování autority Německého Rakouska komplikováno územní nejednoznačností nového státu. Oproti konceptu československé státnosti, který částečně vycházel z ideje českého státního práva a územní celistvosti českých zemí, bylo Německé Rakousko koncipováno na základě práva národů na sebeurčení. Hranice nového německého státu v českých zemích byly proto vymezovány dle údajů ze sčítání lidu z roku 1910. Obce, kde víc než polovina obyvatel hovořila německým jazykem, měly přináležet k Německému Rakousku. Tento princip však byl těžko uplatitelný v oblastech smíšených, kde vznikaly ostrůvky českých obcí uprostřed německých a naopak. Nejkomplikovanější situace panovala na Moravě, kde existovaly tři velké německé jazykové ostrůvky (jihlavský, brněnský a olomoucký) obklopeny českým etnikem.

Nesourodé provincie Německého Rakouska v českých zemích, které tvořily enklávy uvnitř Československé republiky, komplikovaly komunikaci mezi periferií a centrálními úřady ve Vídni. Zásadní pro fungování nového státu byla otázka veřejných financí. Správa Sudetenlandu se snažila ovládnout místní poštovní a berní úřady a získat tak kontrolu nad finančními toky a přesměrovat je do nového finančního ředitelství v Opavě, hlavního města Sudetenlandu. Československé úřady na tento krok reagovaly zastavením vyplácení mezd berních a poštovních úředníků v Sudetenlandu. Vídeňské vládě trvalo několik týdnů, než zaslala do Opavy mimořádné finanční subvence na mzdy úředníků.

Problémy se mzdami výrazně poškodily obraz vídeňské vlády u státních úředníků. Ještě palčivější otázkou pro většinu obyvatel Sudetenlandu bylo hroučící se přidělové hospodářství. Obdobně jako většina Rakouska trpěla

severní Morava na podzim a v zimě 1918 nedostatkem potravin. Německé průmyslové oblasti byly závislé na potravinářské produkci z českých a uherských zemědělských krajů. S desintegrací monarchie došlo k přerušení dosavadních potravinových dodávek do Německého Rakouska. Na Šumpersku a Zábřezsku probíhal tudíž zápas o potraviny. Kupříkladu 21. listopadu si stěžovali zástupci národního výboru v Zábřehu na to, že v Šumperku bylo zabaveno 13 kusů dobytka, které předtím Češi zrekvirovali v Červené Vodě pro město Olomouc. Někteří mlynáři měli zase pod trestem vojenské exekuce zakázáno prodávat mouku Němcům.

V průběhu listopadu a prosince ovšem mocenskou pozici šumperské národní rady začal ohrožovat koordinovaný postup československé armády, která začala pronikat do německých příhraničních oblastí. Postup armády se často neobešel bez raněných nebo dokonce zabitých civilistů a vojáků, přesto byla většina německých měst obsazena bez boje. 14. listopadu byla obsazena Moravská Třebová, 3. prosince Štítý, v noci z 14. na 15. prosince Králíky. Situace v Šumperku byla stále výrazně napjatá hlavně kvůli zásobovacím problémům. Dle vzpomínek tehdejšího starosty Oberleithnera stálo v prosinci 1918 město pod vlivem hospodářské blokády před humanitární katastrofou (kupř. 15. prosince bylo již týden bez uhlí). Brzo ráno 15. listopadu vstoupily československé jednotky do Hanušovic a Rudy nad Moravou. Téhož dne dopoledne byl zajištěn i samotný Šumperk. Na šumperskou radnici se dostavili představitelé německé národní rady. Ve starostově kanceláři přednesl zástupce národního výboru v Zábřehu Joža Malý za doprovodu důstojníků československé armády německým zástupcům ultimátum, podle kterého měli předat státní a vojenské budovy a mělo dojít k odzbrojení místních vojenských a polovojenských oddílů. Pokud by na tyto požadavky šumperská národní rada během jedné hodiny nepřistoupila, *„zahájí naše baterie na město palbu a budou ji udržovat tak dlouho, dokud nebude na radnici vztyčen bílý prapor; nebo v případě nejasného počasí, pokud zmocněnec*

města a vojenské posádky neoznámí našemu velitelství úplnou kapitulaci“. Starosta města Gustav Oberleithner po poradě s dalšími členy národní rady přednesl následující protestní nótu: „*Jméneem přítomných zástupců německého obyvatelstva severní Moravy, kteří po staletí v pokoji obývají zdejší půdu, vyjadřuji, že na základě práva národů na sebeurčení jsme a zůstaneme občany republiky Německé Rakousko. My jsme a zůstaneme příslušníky provincie Sudetenland. Násilná pohružka, které můžeme čelit pouze svým dobrým právem, nutí nás podmínky přijmout. V této hodině, kdy jsme znásilňováni, podáváme slavnostně proti tomu protest a doufáme, že svobodomyšlní duchové tento protest vyslyší.*“ Poté byl na radnici vyvěšen slovanský prapor na znamení, že Šumperk byl připojen k Československé republice. Následujícího dne prošel jeho ulicemi manifestační průvod obyvatel z blízkých českých obcí, který oslavoval mimo jiné písní *Hej Slované!* obsazení města. Podobnými provokačními akcemi prosluli i příslušníci československé armády, kteří při obchůzkách města zpívali národní písně.

Další den de facto neexistující německá národní rada pro severozápadní Moravu vydala k obyvatelům Šumperka své poslední prohlášení, v němž žádala obyvatele města, aby dodržovali klid a pořádek a nezavdali k žádnému incidentu. Jak ve výše citované protestní nótě, tak i v tomto prohlášení je zmíněno, že připojení Šumperka k Československu je věc dočasná a že mezinárodní veřejnost uzná právo zdejšího německého obyvatelstva na národní sebeurčení: „*Zůstaňte vytrvali! Věrní všemu tomu, co jste v svaté chvíli slibovali! Jenom pak můžeme žádati od rady národů naše dobré, německé právo, zdržíme-li se všech násilností, všeho nepředloženého.*“

Jejich přání se však nenaplnila. Již 18. prosince 1918 bylo armádou obsazeno i hlavní město Sudetenlandu Opava. Podobný osud postihl i další německou provincii Deutschböhmen. Rozhodující pro další vývoj byla mírová konference v Paříži, kam však zástupci Německého Rakouska, respektive českých Němců, vůbec nebyli přizváni. Mírovou smlouvou ze St. Germain poblíž Paříže z 10. září 1919 byly mimo jiné definitivně vymezeny hranice Československé republiky, zahrnující také německé příhraniční oblasti. Saint-germainskou smlouvou navzdory odporu veřejnosti a parlamentu podepsali po určitém váhání i zástupci Německého Rakouska, v čele se sociálnědemokratickým kancléřem Karlem Rennerem.

Jakub Huška (*1985) původně pochází z venkovské obce na Frýdecko-Místecku; nyní žije v Třeštině. Vystudoval historii na FF UPOL. V současnosti je interním doktorandem na téže univerzitě. Dále pracuje jako externista v archivu České televize Brno. Jeho hlavním badatelským tématem jsou řemeslníci a cechy v 18. a 19. století.

Jakub.Huska@seznam.cz

Text letáku vztahujícího se k manifestaci na podporu českých národních zájmů v Zábřehu na Moravě (červen 1918). Zdroj: Filip, Zdeněk: *Vznik Československa: Malá monografie*. Šumperk, 1968.

Měnové poměry na Jesenicku po roce 1918

Květoslav Growka

„Když už nouze dosáhla nejvyšší meze, šířily se nemoci a nákazy a všeobecná únava z války se stala zřetelnou, následovalo v listopadu zhroucení vojenských sil Ústředních mocností na všech frontách, čím konečně byla k nejspěchu Rakouska a Německa ukončena světová válka, která si vyžádala nenahraditelné, obrovské oběti na majetku a krvi. Na troskách rozpadlé rakousko-uherské monarchie vznikaly nové státy, mezi nimiž též náš stát, Československá republika (...).“ napsal kronikář obce Travná na Javornicku. O nějakém nadšení z nového státu však v této oblasti nemůže být řeč. Když v lednu 1919 vstoupila na Jesenicko československá ozbrojená moc, byla označována jako okupační síla. V okresním městě Jeseniku i v Javorníku se sešla obecní zastupitelstva a vznesla protest proti obsazení a pošlapání práva národů na sebeurčení. Zde myšleno pochopitelně toho německého. Ač stále bylo Jesenicko chápáno jako součást Slezska, země Koruny české, starý dobrý patriotismus vzal zasloužit ve prospěch bojovného nacionalismu a šovinismu; dodejme, že z obou stran, německé i české. Vyhrocené politické situaci napomáhala i měnová krize projevující se obrovskou inflací, která zachvátila všechny státy střední Evropy. Československá vláda řešila zavedení nové československé měny – koruny (dodejme, že jsme si ponechali jako jediný stát název bývalé rakouské měny!) – okolkováním inflačních válečných rakousko-uherských bankovek v hodnotách 10, 20, 50, 100 a 1000 korun. Jen v únoru 1918 byl stav platidel v oběhu ve výši 35 miliard rakouských korun! Polovina peněz byla opatřena kolkem v hodnotě 1 % nominální hodnoty a lidem vrácena, druhá polovina byla zadržena. Nekolkovaly se pouze nejrozšířenější bankovky v hodnotě 1 a 2 korun. Nejistota a vzpomínky na měnovou krizi v roce 1848 vedly obyvatelstvo již během války k hromadění a uschovávání mincí pro jejich hodnotu kovu, protože k papírovým penězům nemělo důvěru. Vzpomínka na *šajny* (Münzscheine), za něž se nedalo

nic koupit, byla stále všudypřítomná. Z oběhu zmizely kovové stříbrné mince v hodnotě jedna, dvě a pět korun, natož tak zlaté deseti- a dvacetikoruny. Haléřové mince byly raženy z nekvalitního železa a zinku namísto mědi a niklu, které spotřebovávala válečná mašinerie.

Československo tak bylo postaveno před vážný problém – připravit tisk vlastních papírových peněz a razit vlastní kovové mince. Vláda stála v tomto ohledu v bodě nula, vždyť jediná mincovna na našem území, v Kremnici, byla vyrabována a stroje odsud odvezeny. Tiskárna cenin neexistovala. K dispozici bylo jen enormní nasazení a erudice malíře a grafika Alfonse Muchy a medailéra Otakara Španiela. Nedostatek drobných mincí v oběhu byl tragický. První „vlaštovka“ přiletěla až v únoru 1922, kdy se dostaly do oběhu československé kovové dvacetihaléře.

Do Československa se navíc pašovaly inflační papírové peníze z okolních zemí, opatřené přetiskem Deutsches Österreich či ničím nekryté peníze Maďarské republiky rad. Graficky velice jednoduché kolky, nalepené na bankovkách, se ve velké míře falšovaly. Stejně dopadla sada prvních papírových peněz z dubna 1919, zvaných lidově „muchovky“. Tiskly se v různých tiskárnách, s minimem ochranných prvků. Jejich padělatelé byli pak vedeni nejen ziskuchtivostí, ale i politickými zájmy na destabilizaci peněžního oběhu mladého státu a podkopání důvěry obyvatelstva v něj. O rok později naštěstí přišla do oběhu druhá, kvalitnější emise papírových peněz.

Dopad měnové krize na obyvatelstvo byl nezanedbatelný. *„Peníze ztratily cenu a nastala drahota (...).“* čteme ve farní kronice Skorošic. *„Pokles ceny peněz se projevil tím, že československá koruna má malou hodnotu. Proto i drahota dosáhla neslýchané výše. 1 kg hovězího se prodával za 14 korun, telecího 12, vepřového 28, slaniny 32, pánské boty stály 200 korun, 1 metr plátna 35 K.“* A to jsme si mohli

ještě výskat, oproti Němcům za nedalekými hranicemi, které postihla hyperinflace jdoucí do miliard. Obyvatelstvo Jesenicka se též rozpomnělo na léta 1848–1850, kdy města, spořitelny i soukromé subjekty začaly vydávat nouzové papírové peníze o malých nominálech. A podíváme-li se v té době znovu za státní hranici okresu Jeseník, tak většina německých měst čelila inflaci a nedostatku kovových mincí obdobně... – Pačkov, Nisa, Landeck (dnes Ladek Zdrój), Frankenstein (dnes Zabkowice Śl.) i samotné hlavní slezské město Vratislav emitovaly nouzovky.

Jako první zareagovala městská rada v Javorníku, která se rozhodla 15. listopadu 1919 vydat nouzové peníze a poslat objednávku na jejich vytištění firmě Horsch u. Schleif do Nového Jičína. Byly vydány nouzovky v úhrnné hodnotě 29.434,80 K, výdaje činily 3.364,02 K, přičemž průměr nákladů na jeden kus vycházel na 2,78 haléře. Vytisknuty byly tři nominály: desetihalěr v počtu 44.888 ks, dvacetihalěr 43.480 ks a padesátihalěr v počtu 32.500 ks. Po 1. červenci 1921 byly nouzovky staženy z oběhu v zůstatkové hodnotě 10.050 K. Desetihalěr má modrý podtisk, dvacetihalěr hnědý a padesátihalěr červený. Uprostřed nesou velkou hodnotovou číslici a po stranách městský znak. Německý text je u všech hodnot černý, včetně podpisů starosty Aloise Rösnera (1865–1946) a městského důchodního Willibalda Theinera (1880–1947). Na zadní straně je v barevném podtisku opět

Kolkovaná rakousko-uherská dvacetikoruna, kronika Farního úřadu Travná. Zdroj: Státní okresní archiv Jeseník

městský znak a text, který držitele nouzovky informuje, že (volně přeloženo) tato poukázka propadá, pokud nebude v průběhu jednoho měsíce po veřejném oznámení Městského úřadu v Javorníku předložena k proplacení v městské pokladně. Pokud porovnáme počet vydaných a počet proplacených nouzovek, je evidentní, že svůj účel splnily beze zbytku. Napomohly oběhu, manifestovaly samosprávnost města a městská pokladna na nich neprodělala, ba právě naopak. I tato hlediska zřejmě vedla další města Jesenicka k vydání vlastních nouzovek. Vidnava s nimi přišla 1. května 1920 o dvou nominálech, 10 a 20 haléřů. Zlaté Hory dokonce až 1. ledna 1921 o stejných hodnotách. Vlastně se stejnou situací bychom se setkali v celém československém pohraničí osídleném německy mluvícím obyvatelstvem, pro něž se vžil již ne místopisný, spíše politický název *Sudety*.

Jakmile československá vláda naplnila trh novým oběživem, stala se potřeba nouzovek bezpředmětná. Nakonec vláda zákonem ze dne 14. prosince 1923 vydávání a používání nouzovek zakázala. Dodnes však zůstávají němým svědkem těžkých počátků československé samostatnosti.

Květoslav Growka (*1956), odborný rada Státního okresního archivu Jeseník, redaktor Vlastivědného sborníku Jesenicko a časopisu *Slezský numismatik*.

k.growka@je.archives.cz

Nouzovka města Javorník z 15. 11. 1919. Soukromá sbírka.

Fotopříloha II.

První světová válka na pohlednicích

(ze sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci)

Malý voják.

Útok rakousko-uherských vojáků na bodák.

Vůdčí osobnosti Ústředních mocností si podávají ruce.

Útok rakousko-uherských vojaků.

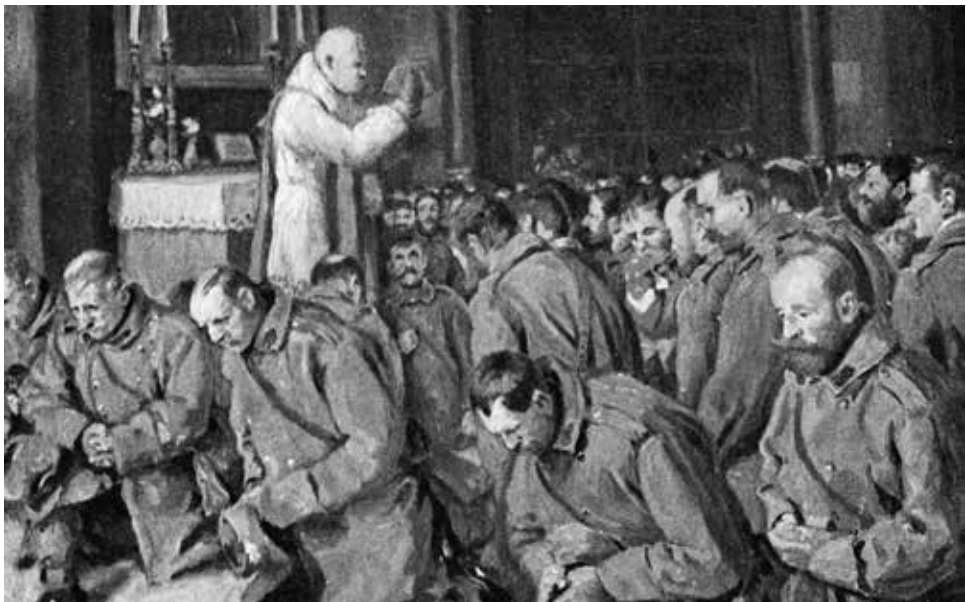

Sešikovaná pěchota a jízda Ústředních mocností, vzhlížející ke znamení na nebesích.

Rakousko-uhersští vojáci
transportující děla ve
sněhové vánici.

Klečící a modlící se
rakouští vojáci.

Návrat rakousko-uherských vojáků z války v roce 1918. Radost i zklamání

Zdeněk Doubravský

Představa navracejících se rakousko-uherských vojáků v přeplněných vagónech po uzavření příměří na italské frontě počátkem listopadu 1918 se setkává se skutečností jen částečně. Realita byla často jiná, jak ji dokládají také osudy mužů olomouckých pluků, 13. střeleckého pěšího pluku a 13. domobraneckého pěšího pluku. Budou vzpomenuy v posledním pokračování publikace *Severomoraváci za Velké války* s podtitulem *Vojáci skomírající monarchie*. Závěrečný díl trilogie hodlá vydavatel, Vlastivědné muzeum v Šumperku, připravit ke stému výročí vzniku republiky a konce první světové války. Ačkoliv jsou stránky „*Severomoraváků*“ věnovány především působení 93. pěšího pluku šumperského v prvním velkém světovém konfliktu, zařazení mužů ze severní Moravy do jmenovaných olomouckých pluků vybízí alespoň ke stručnému připomenutí jejich bojových vystoupení. Hrubé dokončení textu posledního dílu dovoluje s předstihem seznámit čtenáře Kroku s osudy našich předků v závěru války i po ní a vzpomenout jejich útrapy.

Od posledních ofenzív rakousko-uherských vojsk k rozkladu armád monarchie

Prolomení italských pozic rakousko-uherskými armádami s pomocí německých divízi na řece Soče a postup k řece Piavě připravily v říjnu a listopadu roku 1917 podunajskou monarchii o další lidské a materiální zdroje. Důsledkem neúspěšné ofenzívy rakousko-uherských sil na řece Piavě v červnu roku 1918 bylo další zvýšení ztrát v řadách důstojníků a mužstva i deficit výzbroje a zvláště munice. Krach ofenzívy měl nepopíratelný vliv na bojovou morálku rakousko-uherských vojáků. Přes tyto potíže na straně nepřítelů a s respektem k síle rakousko-uherských zbraní váhalo italské nejvyšší velení s uskutečněním protiofenzívy

a spoléhalo na hospodářský a politický rozvrat podunajské monarchie. Vláda a vysocí důstojníci na Apeninském poloostrově dostávali zprávy o protirakouských náladách u slovanských národů, o hospodářském rozvratu monarchie, katastrofální zásobovací situaci, hladových demonstrací a stávkách.

Teprve rozhovory o ukončení války přiměly doposud vyčkávací vrchní velení italských armád, aby 27. října 1918 zahájilo ofenzívu, od které si v Itálii slibovali konečné vítězství, jež by při mírových rozhovorech podpořilo italské územní nároky. K úspěšnému postupu Italů přispěl rozklad některých uherských pluků, zhoršující se morální stav vojsk vůbec a nedostatek vůle mužstva pokračovat v odporu. Vázl přísun bojových zásob, především munice, které byl žalostný nedostatek. Stále nové a nové projevy neposlušnosti a odmítání dalšího boje přiměly polního maršála Boroeviče, aby dal rozkaz k všeobecnému ústupu za hranice monarchie. Posledním houževnatým odporem rakousko-uherských vojsk byl boj „na zdrženou“ 30. října na Monte Asalone v pohoří Grappa.

Severně od uvedeného pohoří se v té době nacházeli v záložním postavení vojáci 1. praporu 93. pěšího pluku šumperského v sestavě 48. pěší divize a také muži 54. pěšího pluku olomouckého. Po rozkazu k ústupu pochodovaly jednotky spořádaně dolů z horských postavení a vzaly s sebou vše, co rychlý přesun dovozoval. Silnice přes Dolomity byly přeplněné ustupujícím vojskem. Při stoupaní do horských průsmyků již nebyli vysílení koně schopni táhnout děla a ta zůstávala při okrajích cest. Společně s útvary 48. pěší divize ustupovali také vojáci 1. praporu 93. pěšího pluku. Horským terénem překonávali Dolomity, pochodovali k městu Fiera di Primiero a dále na sever k Brunecku (dnes Brunico v Jižních Tyrolích

v Itálii). Odtud se tisíce vojáků vracely po železnici domů. Ve dnech 12. a 13. listopadu odcestovali z bruneckého nádraží do Čech a na Moravu také muži šumperského 1. praporu 93. pěšího pluku společně s kroměřížskými střelci a vojáky píseckého 11., pražského 28. a chebského 73. pěšího pluku. Pro ně válečné útrapy na rozdíl od jiných jednotek skončily.

Za ústupových bojů k hranici monarchie

Vojáci 13. střeleckého pluku olomouckého trávili léto a první týdny podzimu v postavení u San Donà u Piavy. V tomto přímořském kraji zasáhli významně do bojů za piavské ofenzivy. V noci z 27. na 28. října zaujímal 13. střelecký pluk postavení ve třetí linii obranného pásma vedle 31. střeleckého pluku z Těšína. Zatímco „jedenatřicátníci“ byli 28. října v pozicích ponecháni, olomoučtí střelci byli posláni do brigádní zálohy. Následující den obdrželo velení 46. střelecké divize rozkaz k ústupu od Piavy. V době, kdy prapory ostatních pluků divize odcházely z přední linie a formovaly se k pochodu po silnici k obci Ceggia, připadl 13. střeleckému pluku úkol krýt jejich ústup. 30. října byly téměř opuštěné zákopy na Piavě vystaveny celý den bubnové palbě nepřítele. Zůstaly v nich jen malé oddíly k maskování ústupu. Navečer i tito muži následovali ostatní k obci Ceggia, a když překročili kanály strážené vojáky 13. střeleckého pluku, byly mosty zničeny. Zákopy u Piavy zůstaly zcela prázdné a také olomoučtí střelci nastoupili pochod od kanálů Grassaga a Fossa k řece Livenza.

Noční pochod pluku po silnici přes Ceggiu k řece Livenze probíhal bez obtěžování nepřítelem. Již v pět hodin ráno bylo dosaženo prostoru jižně od města San Stino di Livenza a vzápětí byl zničen most přes řeku. Muži ze 4. rot olomouckého pluku obsadili její břeh, aby kryli ústup vlastních jednotek, jelikož se k řece přiblížil oddíl italských cyklistů, kteří zahájili na ustupující vojáky střelbu. Tehdy nezbývalo, než aby byl k obraně za řekou nasazen celý pluk, který zde italský postup zadržoval 1. listopadu po celý den. Teprve následujícího dne o půl čtvrté

Úderný oddíl. Příslušníci těchto rakousko-uherských jednotek byli vycvičeni k bleskovému útoku na nepřátelský cíl při vzájemném krytí a v součinnosti s dělostřelbou a palbou kulometů. Účinnou zbraní byly granáty, které úderníci nosili ve vacích. Zdroj (všechny fotografie náležející k příspěvku): Sbirky Vlastivědného muzea v Šumperku.

ráno nastoupili vojáci 13. střeleckého pluku pochod podél železniční trati vedoucí ze San Stina do Portogruara. Muži 4. roty kryli jejich ústup a vyrazili za ostatními po desáté hodině dopolední. Východně od Portogruara zůstal pluk v divizní záloze. Při ústupových bojích padlo v jeho řadách nebo bylo zraněno asi 35 mužů.

Za ranní tmy 3. listopadu stahování pokračovalo. Vojáci spěchali, neboť přišlo hlášení, že Italové mají v úmyslu zasáhnout jejich týl od moře. Současně bylo oznámeno, že armáda už nemá žádné potraviny a každý pluk si je musí opatřit na vlastní pěst. Již po šesté hodině ráno přešli olomoučtí střelci po železničním mostě řeku Tagliamento u města Latisana a na břehu zaujali obranu. Na jejich pravém křídle se nacházeli muži 15. střeleckého pluku z Opavy a na jejich levé křídlo navazovala 4. pěší brigáda.

Čekali se jen na odstřelení mostu, když kolem deváté dopoledne přišel rozkaz most neničit a zastavit nepřátelství, neboť bylo dojednáno příměří. Velitelství divize proto pověřilo muže 15. střeleckého pluku most a jeho blízké okolí obsadit. Vzápětí přijel útvar italských cyklistů, kteří

Velitelské stanoviště v zákopu za řekou Piavou v roce 1918.
V pozadí střelec z kulometu Schwarzlose.

napadli střelbou nic netušící vojáky opavského pluku. Došlo k přestřelce. Velitel 13. střeleckého pluku major Harra vsedl na koně a se svým pobočníkem vyjel Italům vstříc. Po příjezdu k italským důstojníkům se rakouský velitel ostře ohradil proti zahájení střelby v době příměří. Při jednání vyšlo najevo, že příměří má začít platit až 4. listopadu ve tři hodiny odpoledne.

Co vedlo nejvyšší velení rakousko-uherských armád k nařízení zastavit nepřátelství v noci z 2. na 3. listopadu, je dodnes diskutováno. Přitom hlavní vyjednavac generál Weber dosáhl souhlasu nejvyšších italských velitelů k zastavení palby až k patnácté hodině 4. listopadu. Byla na vině řada subjektivních omylů a rozhodnutí, nebo záměr?

U Tagliamenta bylo ještě s Italy dosaženo dohody a 46. střelecká divize pokračovala v ústupu od města Latisana k řece Stella. 3. prapor 13. střeleckého pluku odešel ještě bez problémů, avšak 1. prapor byl napaden kulometnou

palbou a granáty. Zaskočení muži se rozptýlili a ukryli ve vinicích. Jen část mužů proklínajících Italy se opět navrátila k pluku. Na základě brigádního rozkazu obsadil pluk břeh řeky Stella jižně od mostu ve vesnici Precenicco (na jih od Palazzolo Dello Stella) a držel ho do desíti hodin 4. listopadu, kdy přišel rozkaz k dalšímu ústupu. Cesta byla přeplněná všemi možnými druhy zbraní a množstvím vozů, které si vzájemně překážely.

Jednotky 13. střeleckého pluku pochodovaly v nevelké vzdálenosti od moře, od něhož je dělilo někdy jen 5 km. Směřovaly k městečku Cervignano del Friuli. Před Cervignanem vládl naprostý chaos, který zvyšovala italská kulometná palba, jejímž cílem se stávaly masy lidí prchajících po silnici, na níž přibývalo mrtvých a raněných. Na výšíně nedaleko městečka zaujaly postavení rakouské dělostřelecké baterie, které úspěšně ničily italská obrněná auta, jež se na silnici objevila.

Blížila se třetí hodina odpolední, kdy mělo nabýt platnosti příměří. Podle rozkazu se útvary 46. střelecké divize shromažďovaly u Cervignana. Ke štábu divize přijelo 4. listopadu ve tři hodiny odpoledne italské pancéřované auto, na němž seděl Ital ve vojenské uniformě, hrál na mandolinu a zpíval. Z auta vystoupili italský důstojník a civilní úředník, kteří přítomným rakousko-uherským velitelům ohlásili začátek příměří a chtěli jednat o demarkační linii, jež za Cervignanem měla být vytyčena. Následně odjeli, a co se stalo potom, odporovalo všem válečným zásadám.

Ke štábu 13. střeleckého pluku přijela posílená italská rota cyklistů, kteří po sesednutí namířili na přítomné důstojníky pistole a pod pohrůzkou likvidace každého, kdo neodevzdá zbraň, začali překvapeně velitele odzbrojovat. Ti, kteří neuposlechli jejich výzvy, byli okamžitě zastřeleni. Zbraně museli složit i příslušníci mužstva. Vojáci 13. střeleckého pluku poté nastoupili pochod do zajetí. Těto poputě unikli jen muži muničního a proviantního trénu (tj. zásobovacích povozů), kteří kvapem mířili k Soče. Zaját byl štáb pluku, technická rota, oddíl spojařů, dva prapory o třech rotách a čtyřech kulometných rotách.

„A tak jsme zmeškali odjezd na půl roku...“

Koncem října roku 1918 se 13. domobranecský pěší pluk olomoucký nacházel v záloze u obce Castello Tesino (asi 40 km východně od někdejšího rakouského Tridentu, dnešního italského Trenta). Po rozkazu k ústupu směřovali domobrancí za dělostřelecké kanonády blízkého nepřitele k obci Caldonazzo u jezera Lago di Caldonazzo (asi 10 km od Trenta), kam dorazili 3. listopadu a kde odevzdali zbraně určené do rakousko-uherských armádních skladů. Teprve 5. listopadu nastoupili do vagonů a vlak se rozjel k Trentu a dál k Bolzanu. Asi v polovině cesty mezi Trentem a Bolzanem souprava zastavila na nádraží v Salurnu (Salorno). Bylo již střeženo italskou stráží na koních. Hudba zahrála hymnu nově vzniklého Československa a usmívající se Italové volali do oken vlaku, že teď jsou všichni kamarádi a že muži ve vagonech brzy odjedou domů. *„Tu opět čekáme dlouhé hodiny,“* vzpomíná František Horečka a s povzdechem konstatuje, *„a tak jsme zmeškali odjezd na půl roku. Mezitím totiž telegrafoval generální štáb rakouský na velitelství dohodových armád v Itálii a žádal důrazně, aby vojáci z front nebyli propouštěni, poněvadž doma je neklid a hlad. A hle, Italové najednou zakázali vojsku opouštět vlak. Část vlaků před námi byla ještě propuštěna, leč náš už uvízl.“*

(František Horečka: *Za pět minut dvanáct. Zápisky ze světové války*. Brno 1933, s. 159.)

Takové překvapení nikdo z mužů v železničních vagonech nečekal. Těšili se domů, a namísto toho se vlaková souprava hnula opačným směrem a ujížděla k Trentu, kde zadržení museli odevzdat všechny osobní věci. Jako zajatci byli poslání pochodem do Villa Lagarina (u Rovereta). Muži nechápali, proč nemohou být propuštěni domů. Své zadržení považovali za hrubé porušení podmínek příměří. Po více než dvacetikilometrovém pochodu na jih do Grezzana, kde byli v táboře internováni muži různých národností bývalého Rakousko-Uherska, byli československými legionáři zařazeni do setnin. Italské armádní velení nebylo připraveno na tak obrovský příval zajatců, pro které nemělo náležitě ubytování ani dostatek potravin.

Nespokojenost zajatých rostla se zhoršujícím se počasím a nastávající zimou. Po počátečním slibu výhod a respektování národní příslušnosti přestali Italové, kteří pečovali o neúměrné množství zajatců nezvládati, odlišovat Čechy od ostatních národností.

V zajetí

Příděly potravin v táboře v Grezzanu (jižně od městečka Villafranca di Verona, asi 10 km jihozápadně od Verony) byly postupně snižovány a zdravotní stav zajatců se zhoršoval. Zemřelo na pět set lidí, z nichž bylo mnoho Čechů. Za této situace byli z tábora povoláni do Čech a dalších zemí lékaři a zajatí muži zůstali bez náležité lékařské péče. Stejně jako zde v Grezzanu trpěli zimou, nemocemi a nedostatečnou stravou i zajatci v dalších táborech v okolí Verony, ve Villa Bartolomea, Castel D' Azzano, Forte Procolo a San Felice. *„Po krásných počátečních dnech lednových,“* líčí poměry v táboře František Horečka, *„nekonečné lijavce*

Palebná síla rakousko-uherských pěších praporů byla v průběhu války zvyšována počtem kulometů. Na snímku dvě kulometná družstva s těžkými kulomety Schwarzlose. V pozadí střelci, nosiči nábojů a chladič kapaliny.

deprimovaly naše v tábore, kteří dlouhé noci v zoufalství přechávali přešlapováním u zatopených stanů. Bahno se rozbředlo, roztékalo, celý tábor se změnil v jediné jezero.
(František Horečka: *Za pět minut dvanáct. Zápisky ze světové války.* Brno 1933, s. 180.)

Po opakovaných stížnostech byli 7. ledna čeští zajatci převezeni z tábora v Grezzanu do veronské pevnosti a odtud 14. ledna přepraveni k Milánu do tábora u Gallarate, kde se formovalo československé vojsko v Itálii do praporů po tisíci mužích o čtyřech rotách. Mezi mužstvem se zde rozšířila tuberkulóza a spolu s jinými nemocemi si vyžádala dalších asi pět set obětí. Teprve zde válka pro bývalé rakousko-uherské vojáky české národnosti skončila. Odtud po necelém půl roce strádání konečně vedla cesta do Republiky československé.

Nejhorší podmínky čekaly v letech 1918 a 1919 v Itálii na zajatce německé a maďarské národnosti. V mrazivých barácích nebo stanech trávili zimu a strava byla naprosto nedostatečná. Tábory zůstaly zcela bez lékařské péče a nemocní snadno podléhali španělské chřipce a tyfu. Docházelo k porušování mezinárodními konvencemi zaručovaných práv zajatců. Do táborů, kde denně umírali vojáci, nezavítala žádná mezinárodní komise Červeného kříže. Nová rakouská vláda se o své občany nepostarala. „Na světě existují humanitní pokrytci, kteří předstírají ochranu opilců, zločinců a prostitutek, ale na svoje občany – zajatce – nemyslí nikdo. Protože se jich bojí, že by mohli začít povídat,“ trpce konstatuje Constantin Schneider, příslušník 44. střeleckého pluku.

(Arthur Rehberger: *I. světová válka 1914–1918. Rehabilitace c. k. vojáků ze zemí Koruny české padlých na jihozápadní frontě.* 2012, s. 76.)

Teprve v průběhu července a srpna roku 1919 se také tito rakousko-uherské zajatci vraceli domů. Po jednostranném zastavení palby počátkem listopadu roku 1918 a po porušení podmínek příměří italskou stranou padlo do italského zajetí 300 000 až 350 000 vojáků, z nichž asi 30 000 mužů nepřežilo kruté podmínky v internačních táborech.

Zdeněk Doubavský (*1952) vystudoval obory český jazyk a dějepis na PdF UP v Olomouci. Pracuje ve Vlastivědném muzeu v Šumperku a věnuje se regionálním dějinám především v období středověku a raného novověku.

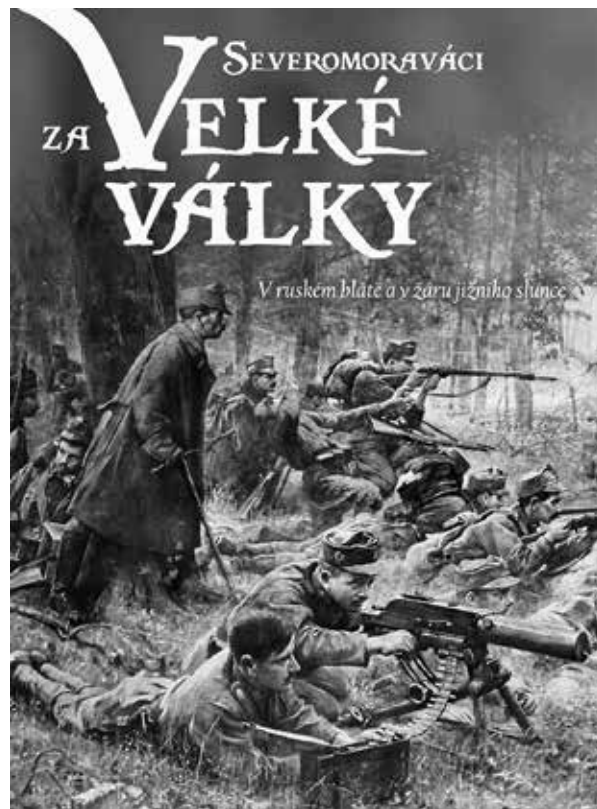
zdenek.doubavsky@muzeum-sumperk.cz

Doposud k tématu vyšlo:

Doubavský, Z.: *Severomoraváci za Velké války. Do Vánoc jsme zpátky...* Šumperk 2016.

Doubavský, Z.: *Severomoraváci za Velké války. V ruském blátě a v žáru jižního slunce.* Šumperk 2017.

Knihy jsou k dostání v Muzeu Šumperk, Muzeu Zábřeh, Muzeu Mohelnice, v Lovecko-lesnickém muzeu v Úsově a v šumperském knihkupectví na Hlavní třídě.

Mistr vícehlasého vypravěčství

Jaromír John a jeho *Večery na slavníku*

Erik Gilk

První světová válka zanechala viditelné stopy nejen na českých mužích, kteří po jejím vypuknutí museli narukovat do rakousko-uherské armády, ale rovněž v české literatuře. Její umělecká reflexe byla v domácí poezii, próze a dramatu tak intenzivní a široká, že bychom mohli bez nadsázky konstatovat, že na ni reagoval téměř každý literát, který ji zažil. A vůbec přitom nezáleželo na tom, zda sloužil na frontě či vojančil v zázemí, ba ani na tom, jestli vůbec narukoval či patřil k odvodovým ročníkům. Ostatně válečné události, jejich dopady a následky na jedince umělecky zobrazovaly rovněž píšíci ženy. Spisovatelé přitom ve svých textech reprezentovali velkou válku en bloc, bez ohledu na jejich rozdílnou příslušnost ke generaci, uměleckému uskupení, literárnímu směru či ideovému založení. Navraceli se k ní mnohdy i po dlouhé době, s více než dvacetiletým odstupem, jak o tom svědčí prozaická trilogie Marie Pujmanové nebo románový cyklus o okresním městě Karla Poláčka.

Válka byla přitom většinou vnímána jako událost světodějného významu, která provždycky zničila optimistické vize neustálého pokroku lidské společnosti podporované pozitivismem a rozvrátila dosavadní hodnotový řád a pevnou společenskou hierarchii. Přičteme-li k tomu výrazné změny na geopolitické mapě světa jí způsobené, nelze se divit, že historikové mluví o roce jejím vypuknutí jako o konci tzv. dlouhého 19. století.

Početná prozaická produkce zobrazující první světovou válku bývá tradičně diferencována na tři skupiny. První, jasně vyprofilovanou kategorií tvoří legionářská literatura, tedy umělecké tvorba psaná legionáři. Čeští vojáci na všech frontách evropských bojišť hojně dezertovali (a tím riskovali rozsudek smrti), nechali se zajmout nepřátelským

vojskem (nejčastěji ruským na východní, tzv. haličské frontě) a posléze začali tvořit v této armádě cizinecké legie. Tudíž se mohlo stát – a také se to stávalo –, že proti sobě bojoval Čech věrný své rakousko-uherské „vlasti“ a rozhodnější vlastenec, který mezitím přeběhl k jedné z armád dohodových mocností. Čeští a slovenští legionáři svými odvážnými činy (vedle bitvy u Zborova v květnu 1917 šlo především o ochranu ruského pokladu a obsazení Bajkalsko-amurské železniční magistrály) vešli do světové známosti a sehráli klíčovou úlohu v zahraniční akci Tomáše Garrigua Masaryka a jeho spolupracovníků. Ti mohli použít existenci srdnatých vojenských jednotek jako zásadní argument v přesvědčování západních mocností, že habsburská monarchie má být rozbita a československý stát má stanout po boku vítězů. Když se pak legionáři vraceli do již založeného Československa, byli oslavováni – vedle TGM – doslova jako zakladatelé mladého státu, těšili se obrovské úctě ze strany spoluobčanů i státních institucí, které jim v mäsovém měřítku zajišťovaly výhodné trafiky; měli dokonce vlastní časopisy a vydavatelství.

Přestože mezi legionářskými spisovateli byli poměrně známé osobnosti, ať už se tehdy jednalo o zavedené autory

Bohumil Markalous.

Bohumil Markalous před r. 1923.
Zdroj: Wikipedia.

(František Langer, Rudolf Medek), nebo začínající literáty (Josef Kopta, Václav Kaplický, Jaroslav Kratochvíl), a mezi válkami byly jejich texty vydávány opakovaně ve vysokém nákladu, dnes se těší minimálnímu čtenářskému zájmu. Důvod bude nejspíš spočívat v jejich jednoznačně oslavném tónu, který staví prostého, avšak udatného českého vojáka na piedestal. V těchto prózách až na výjimky převládá černobílý schematismus a pro dnešního čtenáře mají převážně dokumentární, nikoliv uměleckou hodnotu.

I když se jedná o jasně definovanou skupinu, jelikož tuto literaturu mohl psát výhradně mužský autor, který vycházel z vlastních zkušeností aktivního legionáře, existuje tu jedna podstatná výjimka. Tou není nikdo jiný než Jaroslav Hašek, který poměrně dlouhou dobu pobýval v legiích, dokonce v Kyjevě vedl legionářský časopis *Čechoslovan*, v jehož knihovničce vyšla v roce 1917 novela *Dobrý voják Švejk v zajetí*, přesto přese všechno do této kategorie řazen nebývá. Důvodem nebude jistě ani tak Haškov pozdější příklon k bolševické Rudé armádě, která měla československé legionáře za ideové a vojenské nepřátele, ale především jeho zcela odlišný přístup k událostem první světové války, který měl k oslavnému tónu legionářských autorů velmi daleko.

Druhou, a zdaleka nejpočetnější skupinu představují řečneme všechny závažné reakce na první světovou válku, jež poukazují na tragičnost bohapustého boje muže proti muži a z toho vyplývajících důsledků. Jedná se o jednoznačné odsudky válečného běsnění a brutality zabíjení, kdy se z jedince s vlastní a nezaměnitelnou identitou stává anonymní bestie vraždící z důvodů, které nechápe nebo jsou jí zcela lhostejné. Patří sem kupříkladu texty, v nichž si voják uvědomuje tváří v tvář běsnícímu válčení a zabíjení svoji konečnost a táže se po smyslu lidské existence (Weiner), které z mravního hlediska odsuzují válku legalizující vraždění (Vančura), jež varují před zneužitím technických vynálezů (Čapek) nebo se vitalisticky radují z prostého přežití válečné mašinerie (Šrámek). Spojovníkem těchto textů je tedy seriózní náhled na válku jako takovou, texty

Obálka 11. vydání *Večery na slámníku* z roku 1962 (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění) v podání Josefa Lady.

můžeme leckdy vnímat jako memento před opakováním obdobně zruďných událostí.

Třetí skupina sestává – jak se má tradičně za to – z jediné knihy, kterou jsou Haškovy proslulé *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Protože haškologické literatury existují celá kvanta, omezíme se na konstatování, že Haškova originalita v rámci české literatury spočívá v jeho komickém odstupu, humorném nadhledu, se kterým byl schopen na válečné události pohlédnout, jakkoliv se jich účastnil a třebaže se při svých eskapádách v Sovětském Rusku (pojednává o nich povídkový cyklus *Velitelem města Bugulmy*) nejednou ocitl ve smrtelném nebezpečí. Tento neobvyklý přístup se stal také kamenem úrazu

v bezprostřední dobové kritice, která nemohla pochopit Haškův nactiutřačný vztah k něčemu tak tragickému a bolestnému, jako byla válka. Spolu s prvními čtenáři nedokončeného (a jediného) Haškova románu se tázala, jak je možné, že se Hašek takřka okamžitě po ukončení bojových operací válce vysmívá a dehonestuje ji.

Hašek ovšem se svým komickým přístupem k válce přece jen není úplným solitérem. Poměrně vyváženě, co se týče humoru a tragiky, psal o válce rovněž o rok starší Jaromír John. Protože tento autor, který konec svého života prožil v Olomouci, je poněkud marginalizován ve srovnání s Haškovou románovou kronikou, představíme blíže jeho osudy, než přistoupíme k charakteristice jeho válečných povídek.

Narodil se roku 1882 jako Bohumil Markalous v západočeských Klatovech. Jeho otec byl středoškolským profesorem, maminka zemřela, když bylo chlapci pět let. Protože se otec brzy znovu oženil, budoucí spisovatel nepoznal vlídné rodinné zázemí a samotu se snažil překonat horlivou sportovní (obzvláště cyklistikou) a později též všestranně uměleckou činností. Po maturitě na reálném gymnáziu v Chrudimi (což byl rodný kraj obou rodičů) vystudoval přírodovědeckou fakultu v Praze, i když navštěvoval i fakultu filozofickou, zejména kvůli přednáškám Otakara Hostinského z estetiky. Od roku 1906 učil stejně jako jeho otec na středních školách, o devět roků později ovšem narukoval. Na jižní frontě onemocněl úplavicí a byl stížen dočasným ochrnutím dolních končetin a po pobytu v mnoha nemocnicích již zůstal v českých zemích jako správní důstojník ve vojenských lazaretech. Odtud také čerpal náměty pro svůj prozaický debut, o kterém bude ještě řeč.

Ještě v roce 1917 se mu podařilo obhájit doktorskou práci z estetiky, po válce znovu vyučoval na středních i vysokých školách, svými výtvarnými referáty přispíval do deníků Lidové noviny, Tribuna a Právo lidu. Dále působil jako nakladatelský a časopisecký redaktor, zvláštní kapitolu tvoří jeho redigování prestižního ilustrovaného časopisu Pestrý týden ve třicátých letech, ve kterém

na pokračování otiskoval svoje prózy. Za druhé světové války se usadil v ústraní městečka Slatiňany na svém oblíbeném Chrudimsku a začal žít se spisovatelskou kolegyní Helenou Šmahelovou, která později vydala cenné svědectví o autorovi pod titulem *Vzpomínky na Jaromíra Johna* (1979). V roce 1946 se přestěhoval do Olomouce, kde na filozofické fakultě obnovené univerzity vybudoval estetický seminář, od roku 1948 zde působil jako řádný profesor. Bohužel pouze čtyři roky, neboť týden po svých sedmdesátinách v roce 1952 zemřel.

John byl autorem dvoudomým, pod svým občanským jménem vystupoval jako estetik a výtvarný kritik, pod pseudonymem pak jako autor beletrie. Své umělecké jméno si zvolil podle následujícího, poměrně kuriózního klíče: křestní jméno Jaromír přejal po svém starším bratrovi, který za války padl příjmení John se údajně dobře psalo francouzským perem. Jeho prozaická tvorba byla poměrně hojná, zpočátku se věnoval spíše povídkám a kratším prozaickým útvarům, při jejichž psaní využíval autentických dokumentů, později (obzvláště ve čtyřicátých letech) preferoval román.

Klíčovým textem Johnova prvního tvůrčího období je komponovaný cyklus povídek *Večery na slavníku* (1920), i když se rozhodně nejedná o jeho prozaický debut. Většina próz souboru byla původně publikována v letech 1917–1920 časopisecky, především v Lidových novinách, vzápětí vyšla knižně v útlých souborech *U táborového ohně* (1917), *Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi* (1917), *Dojmy a povídky* (1918) a *Humoresky* (1920). Autor pravděpodobně předem počítal s jejich kompozičním ucelením, protože část z nich již při tomto prvním publikování nesla podtitul *Z cyklu Večery na slavníku*. První vydání povídkového cyklu je sestaveno z 31 povídek, druhé vydání z roku 1930 autor rozšířil na 39 textů a pro třetí vydání v roce 1947 autor texty formálně sjednotil a nově je v rámci souboru uspořádal. V letošním roce vyšla kritická edice *Večerů na slavníku* v prestižní a v podstatě kanonické edici Česká knižnice, které je celkově trináctým vydáním souboru.

Johnovy nepřilíš rozsáhlé povídky zaujmou soudobého čtenáře především zvoleným způsobem vyprávění, který byl v kontextu dobové české literatury jedinečný a do budoucna velmi progresivní. Základem vyprávění je orální vypravěčské gesto, tedy nápodoba mluveného, tady a teď vznikajícího vyprávění. K tradici takového typu narace, kdy si posluchači navzájem vyměňují slovo a přebírají pomyslnou vypravěčskou (či spíše „sdělovací“) štafetu, odkazuje již název, který je aluzí na cyklus *Večery na samotě u Dikaňky* (1831–1832) ruského klasika Nikolaje Vasiljeviče Gogola. Soubor osmi próz je komponován velmi podobně jako Johnova kniha a v kontextu evropské literatury bychom mohli jít ještě mnohem hlouběji do minulosti a vzpomenout Boccacciův *Dekameron* (1348–1353). Nezáleží přitom na tématu těchto souborů, které jsou dost odlišné (erotika u Boccaccia, hrůzostrašnost u Gogola a válka u Johna), ale na analogické kompozici. Jedná se vlastně o „hovory lidí“, které mnohem později ve svých prózách používal Bohumil Hrabal, Jiří Holý píše o tzv. skazovém vyprávění (z ruského skazát = říct), kdy jsou hojně používány ryze mluvní, auditivní jazykové prostředky. Vypravěči hledají slova, přemýšlejí nahlas, obracejí se ke kamarádům „na slavníku“ nebo ke kruhu posluchačů doma či v hospodě. Většinou absentuje syntaktická koordinace a pevná logická souvislost, což má za následek oslabení věcné informace, sdělení nabývá intimního rázu signalizovaného mnohdy apoziopezi v podobě pomlčky či tří teček. Mluva jednotlivých aktérů je značně variabilní, vedle obecné češtiny, dialektů, vojácké mluvy a vulgarismů jsou hojně využívány tzv. makaronismy, tedy cizojazyčné výrazy (obzvláště z rakouské němčiny, polštiny, maďarštiny a jihoslovan-ských jazyků), jak to odpovídá doslova mezinárodnímu složení válečných vojsk.

Johnův soubor stylizovaných vojenských hovorů tedy představuje střídání vypravěčských partů, což je poměrně náročný způsob vyprávění, který hrozí pádem do stereotypu a rutiny. Johnův jazykový a stylový rejstřík je ovšem natolik bohatý, že zachovává pestrost vypravěčích hlasů.

Při jejich střídání přitom zdaleka nejde o odlišení jednotlivých idiolektů, ale rovněž a především o autentickou stylizaci prožívání a vnímání každé postavy, její duše. John je přitom skutečným mistrem v diferenciaci vnitřních myšlenkových pochodů a vytváří ve svých povídkách celou sérii nezaměnitelných postav. Většina z nich přitom nereprezentuje charakter poctivého, čestného člověka, odvážného vojáka, natož hrdiny. Právě tento prvek mají Johnovy texty společný s přístupem Haskovým, v jehož monumentálním románu bychom rovněž marně hledali hrdinský typ.

Na tematické rovině se mu přitom daří umně balancovat na hraně komiky a tragična, humorné a smutné události a lidské osudy jsou vzácně vyrovnány a vzájemně kompenzovány. Ústřední téma drtivé většiny krátkých povídek je stesk po domově a absence ženské lásky, kterou mužští protagonisté ve válce vnímají obzvláště citlivě. Nejedná se přitom jen o lásku partnerskou či manželskou, ale rovněž o lásku mateřskou. A nic se přitom nemění na tom, že rozličné podoby lásky jsou nejednou zobrazeny se satirickým výsměchem či ironicky převráceny. Tento postoj totiž věrně napodobuje okázalé projevy mužsky silného, přehlízivého a marginalizujícího vztahu k lásce k ženě, které jsou ovšem jen obrácenou stranou skutečné milostné a synovské touhy, která nemůže být ve válečné realitě nikterak naplněna. Nemožnost lásku dávat a přijímat se zásadní měrou podílí na dehumanizaci lidského jedince za válečného běsnění a může vysvětlit jeho proměnu v bezcitného tvora páchajícího mnohdy nepředstavitelná zvěrstva.

Erik Gilk (*1973) je docentem na katedře bohemistiky olomoucké filozofické fakulty. Působí jako literární historik a kritik.

galilak@seznam.cz

Vojsko v Olomouci v říjnu a listopadu 1918

Jiří Fiala

K rozpadu Rakousko-Uherské říše a následnému vzniku Československé republiky došlo v závěru 1. světové války, což znamenalo, že příslušníci rakousko-uherské armády v čele s „nejvyšším vojenským pánem“, císařem Karlem I., dohrávali svou historickou roli, a to i v královském a hlavním městě Olomouci, jedné z největších garnizón habsburské monarchie. Sám císař navštívil Olomouc poprvé a naposledy v sobotu 16. prosince 1917, aby poctil svým c. k. Majestátem vysvěcení restaurovaného garnizónního kostela Panny Marie Sněžné. Rok po této události měl nový středoevropský stát za sebou prvních sedm týdnů své existence a místo německého starosty Karla Brandhubera řídil město Olomouc český vládní komisař Richard Fischer.

Vraťme se však do posledních dnů října 1918. V olomouckých kasárnách a fortech bylo tehdy soustředěno na 18 700 mužů – přibližně osm tisíc české národnosti, pět tisíc německé národnosti, čtyři a půl tisíce polské národnosti; zbytek představovali Rusíni a další etnika. Velitelem zdejší posádky byl generálmajor Walter Schreitter rytíř von Schwarzenfeld. Pocházel z nižší rakouské aristokracie, jeho praděd nechal v roce 1803 vybudovat klasicistní zámek v Kamenné Vodě (7 km jihovýchodně od Mostu), jenž byl spolu s touto obcí v 70. letech 20. století demolován v zájmu rozšiřování těžby hnědého uhlí. Zde se Walter Schreitter 4. září 1857 narodil a během své vojenské kariéry dosáhl generálské hodnosti – stejně jako starší bratr Ludwig (1855–1926, k 1. 3. 1914 penzionovaný), zatímco jeho nejstarší bratr Franz (1854–1918, k 10. 12. 1917 penzionovaný) byl dnem 1. května 1914 povýšen na polního podmaršálka, velel 11. pěší brigádě dislokované v chorvatském městě Osijeku a od 15. srpna 1915 do 16. března 1916 byl velitelem 36. pěší divize bojující v Haliči na východní frontě. (Další příslušník tohoto rodu, Julius Schreitter von Schwarzenfeld, 1897–1966, byl v letech 1942–1945 německým

vládním komisařem města Olomouce, po osvobození ČSR byl odsouzen na pět let nucených prací a roku 1950 byl vysídlen do Bavorska.) Manželkou Waltera Schreittera rytíře von Schwarzenfeld byla od 6. června 1895 Ottilie roz. Weinzettlová (1869–1935) z Prahy-Karlína, v jejich manželství se narodily tři dcery – Irma (1896–?), Edith (1898–1974) a Ruth (1900–1980).

Podle armádního schematismu z roku 1914 velel Walter Schreitter rytíř von Schwarzenfeld v hodnosti plukovníka nejstaršímu pluku c. k. branné moci (vzniklému již v roce 1630 z pěti rot pěšího pluku Albrechta z Valdštejna, zřízeného roku 1621) – 11. pěšímu pluku, nazývanému „písecký“, jehož „majitelem“ (honorárním velitelem) byl od roku 1902 Johann Georg princ Saský. V Písku byl tehdy dislokován pouze 1. prapor pluku, zatímco 2. prapor se nacházel v Prachaticích, 3. a 4. prapor a velitelství pluku byly umístěny v Albrechtových kasárnách na pražském Smíchově. V létě roku 1914 odešel 11. pěší pluk na srbskou frontu, v březnu následujícího roku byl přemístěn na východní frontu do Haliče. V Písku zůstal pouze jeho náhradní prapor, jehož povinností bylo odesílat nové odvedence v pochodových praporech k bojujícímu pluku. (V rámci unifikace čs. armády došlo v lednu 1921 ke sloučení náhradního praporu pěšího pluku č. 11 s 11. čs. střeleckým plukem Františka Palackého čs. legii v Rusku, jenž vznikl 15. července 1918, v novém pěším pluku č. 11 Františka Palackého, s dislokací v Písku.) K 1. listopadu 1914 byl plukovník Walter Schreitter povýšen na generálmajora, k 1. březnu 1915 byl sice penzionován, ale vzápětí byl reaktivován a pověřen funkcí posádkového velitele v Olomouci; Schreitterovo povýšení na polního podmaršálka 10. května 1918 bylo pouze titulární.

Když se po proklamaci československého státu v Praze 28. října 1918 následujícího dne zformoval Okresní národní výbor v Olomouci, musel tento nový mocenský orgán řešit

i vojenské záležitosti. Jejich správou byl pověřen advokát František Smrčka, starosta olomoucké sokolské župy:

„Nebyl jsem nikdy vojákem a cítil jsem vždy odpor proti puškám a bodákům, proto jsem se trochu rozmýšlel, když mi byl svěřen vojenský referát. Ale mnoho času na rozmýšlení nebylo. Řekl jsem si: ‚Byls, brachu, již přes 30 let Sokolem, přes 25 let cvičitelem a náčelníkem sokolským – nyní přišel rozhodný okamžik, s chutí do toho!‘“

Hned v úterý 29. října začal jsem s organizací vojska. Především bylo nutno zabezpečiti si posádkového velitele, jímž byl polní podmaršálek Walter Schreitter rytíř z Černo-pole (Schwarzenfeld). Týž byl znám svojí přísností proti všem vojákům i důstojníkům, které pro nejnepatrnější opomenutí vojenských předpisů – třeba pro nezapjatý knoflík u pláště – volal k raportu a trestal, nevyjímaje ani své osobní přátele. Železnou rukou ovládal celou rozsáhlou a velkou posádku a nikdo nedovolil si jeho rozkazům odporovati. Byl to voják od kosti a přitom Němec neznající téměř ani slova česky. [...]

K opětnému získání Bukoviny a východní Haliče Rakušany: Velitel 36. pěší divize [Franz] rytíř Schreitter von Schwarzenfeld se svým štábem před bojovou linií ve východní Haliči. Foto Eduard Frankl. Dobová fotografie.

Navštívil jsem podmaršálka Schreittera a oznámil mu svůj úkol zabezpečiti vojenskou moc k ochraně pokoje a pořádku a prověsti nutné změny organizační. [...] Schreitter byl vysoké, mohutné postavy, červených lící, šedivý – dělal dojem zdravého starce. Omluvil se, že česky neumí, dal si ode mne vysvětliti nastalý převrat a konečně mne ujistil, že uznává vládu Národního výboru a jest hotov pečovati o klid a pořádek ve městě. Žádal, abychom měli k němu důvěru, a prohlásil, že jest každou chvíli ochoten z úřadu svého odejiti, když bychom neměli k němu důvěry a přáli si jiného velitele. [...]

Tím bylo mé poslání u vojenského velitelství pro první den skončeno, když jsme se ještě dohodli, že budu přítomen při každodenních schůzích velitelů jednotlivých oddílů, které se konaly v sále vojenského kasina, v nichž byly dávány rozkazy a potřebná vysvětlení. Schůzí těch jsem se pak denně účastnil a poznal v nich, že podmaršálek Schreitter skutečně železnou rukou dovedl si udržeti poslušnost a kázeň; jakýkoli odpor neb námitky proti jeho rozkazům, vytáčky atd. vzbudily hned jeho hněv, že pěstí bouchal na stůl a své rozkazy energicky uplatňoval.“

Pohled z druhé strany, tedy německých důstojníků c. k. zeměbraneckého pěšího pluku č. 13 (během války přejmenovaného na střelecký pluk, jeho štáb v čele s polním podmaršálkem Konradem Grallertem von Cebrów, 1865–1942, 1., 2. prapor a náhradní prapor byly dislokovány v Olomouci, 3. prapor byl umístěn v Šumperku), poskytují denní záznamy pořizované poručíkem Emlerem, zástupcem pobočnicka velitele štábu pluku, jejichž český překlad publikoval ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* roku 1966 Ladislav Navrátil. Ze záznamů vyplývá, že 29. října 1918 v osm hodin dopoledne „*Excellence Grallert koná poradou s velitelem náhradního praporu a s veliteli setnin o přikázání skupin vojáků na zemědělské práce*“, a k 10. hodině dopolední je lakonicky zaznamenáno: „*Prohlášení československého státu.*“ Je tedy zřejmé, že se František Smrčka dostavil k polnímu podmaršálku Schreitterovi 29. října 1918 v deset hodin dopoledne, neboť v 10.25 nařídil podplukovník Voit (L. Navrátil překládá Voitovu hodnost jako nadporučík, evidentně

záměnou německých výrazů Oberleutnant a Oberstleutnant – pozn. aut.), aby byla postavena asistenční setnina v síle 120 mužů, jejímž velitelem jmenoval hejtmana Klausala, a na 12 hodin svolal polní podmaršálek Schreitter poradu velitelů náhradních praporů všech olomouckých pluků. Načež se událo toto:

„11 hod. 40 min. Na cestě na staniční velitelství byl zastaven četář Zebesty (správně asi Šebesta – pozn. L. Navrátila) od okresního doplňovacího velitelství, poněvadž vyměnil rozetu na čepici za národní kokardu a šel tak městem. Podplukovník Hein (velitel náhradního praporu 13. zeměbranceckého pluku, L. Navrátil uvádí Heinovu hodnost chybně jako nadporučík – pozn. aut.) mu tuto vlastnoručně strhl a nařídil, aby muž byl zatčen. [...]

12 hod. 30 min. Podplukovník Hein koná poradu s veliteli všech kompanií. Poručík dr. Holub přišel na ni s kokardou na čepici. Když byl za to volán k odpovědnosti, projevil jmenovaný důstojník názory, které jsou zcela neslučitelné s hodností c. k. důstojníka. Dr. Holub prohlásil, že čeští důstojníci – a mluví prý jménem všech českých důstojníků, aniž byl k tomu zmocněn – necítí se nikdy rakouskými důstojníky, nýbrž jen do důstojnických uniforem oblečenými civilisty. Řeči poručíka Holuba vyvolaly mezi shromážděnými důstojníky krajní nevoli. [...]

2 hod. odpoledne. [...] Současně se nařizuje: U kompanie strojních pušek musí být okamžitě připraveny strojní pušky a tyto budou hlídány výhradně mužstvem německé národnosti, a to tak, aby v případě potřeby mohlo být strojních pušek ihned použito. Staničnímu velitelství bylo hlášeno, že jsou k dispozici a připraveny čtyři strojní pušky.“

Němečtí důstojníci rozkládající se rakousko-uherské armády tedy počítali s krvavými represáliemi vůči českému obyvatelstvu Olomouce v případě, že by došlo ke střetům s místními Němci. Následujícího dne však musel podplukovník Hein předat velení náhradního praporu i celého zeměbranceckého (střeleckého) pluku č. 13 českému nadporučíkovi s ozbrojeným doprovodem; proč nebyl tomuto aktu přítomen velitel pluku polní podmaršálek Grallert von Cebrow, se nedsděljuje. Stalo se tak na základě nařízení nově

Vojáci c. k. zeměbranceckého pěšího (střeleckého) pluku č. 13, dobová fotografie.

ustanoveného orgánu – české vojenské rady a jí podřízenému českému vojenskému výboru, jehož členy byli zvoleni hejtman (setník, kapitán) Břetislav Morávek, nadporučíci Václav Novotný, Jahoda a Šejhar, poručíci Adolf Kubis a Vladimír Hruban, štábní lékař MUDr. Kliment a štábní poddůstojník Vítek (složení výboru se v dalších dnech proměňovalo). Dne 31. října si zvolili svoje vojenské rady němečtí důstojníci, jakož i důstojníci hlásící se k židovskému etniku. Pod velení hejtmana Morávka byla postavena česká bezpečnostní setnina, složená z vojáků vracejících se z front a dobrovolníků, jež byla pověřena střežením veřejného pořádku i vojenských skladů, ohrožených rabováním kriminálních živlů; již 2. listopadu 1918 měla tato setnina 900 až 1000 mužů, mohl tak být utvořen celý prapor a některé jeho setniny mohly být vyslány do „zněmčelého okolí“ – Ostravy, Moravské Třebové, Lipníka a Bohuňovic.

K veliteli olomoucké posádky polnímu podmaršálku Schreitterovi byli přiděleni dva čeští nadporučíci jako důvěrníci Okresního národního výboru, což se polního maršálka natolik dotklo, že nabídl svou rezignaci. Ta však

Prisahající vojáci na táboru lidu 3. listopadu 1918 na Horním náměstí v Olomouci. Dobová fotografie, Státní okresní archiv v Olomouci.

byla přijata až 3. listopadu, kdy byl vojenským odborem Okresního národního výboru v Olomouci, nově zvoleným na schůzi českých důstojníků 1. listopadu (předseda pplk. Václav Hradec, místopředseda hejtman Morávek, jednatel npor. Novotný, vrchní štábní lékař MUDr. L. Šabata, lékař MUDr. Kliment, hejtman Karel Lýko, hejtman Telecký, npor. Jahoda, npor. Adolf Kubis, npor. Novotný), jmenován velitelem olomoucké posádky podplukovník Václav Hradec z náhradního praporu 54. pěšího pluku Alt-Starhemberg („Hanácký“); polní podmaršálek Schreitter přijal toto opatření „klidně na vědomí a vyžádal si průvodní list do Prahy, kamž ihned odjel“. Za povšimnutí stojí zpráva Františka Smrčky: „Dne 7. listopadu byl v Olomouci letecký setník Pašek, navštívil Národní výbor a informoval se o podmínkách pro zřízení letiště v Olomouci.“ (12. listopadu 1918 vznikla v Praze-Vysočanech Polní letecká setnina 1, které velel nadporučík Vojtěch Pašek.)

Prvořadým úkolem podplukovníka Václava Hradce a jeho podřízených se stala demobilizace německých a polských vojáků a jejich odchod z Olomouce. František Smrčka o tom sděluje: „Německé vojsko z Dolních Rakous a ze severních Čech bylo dne 6. listopadu vypraveno dvěma vlaky, slušně oblečeno a s hojnými zásobami potravin. O týden později vypravena druhá část německého vojska do Vídně. Těž polské vojsko bylo brzy vypraveno domů, a sice v nových oblecích, se všemi svými zásobami, s děly, koni a vším ostatním materiálem. Zato náš pluk číslo 54 přijel zpět ze Sanoku bez zásob, které jim byly v Polsku zadrženy!“

Dne 12. listopadu 1918 se v houfnicových kasárnách (pozdějších kasárnách Jana Žižky z Trocnova v ulici Dobrovorského 933/6) uskutečnila slavnostní přísaha olomoucké posádky za přítomnosti vládního komisaře Richarda Fischera. Události, jež následovaly, náležejí již do další kapitoly vojenské historie města Olomouce.

Fotopříloha III.

Fotograf války Gustav Brož

Gustav Brož (28. 8. 1892; Praha –?)

„Když jsem na jaře roku 2010 získal od sběratele R. J. unikátní soubor skleněných a filmových negativů, bylo jasné, že historie světové fotografie je obohacena o dalšího českého válečného fotografa. Vždyť z 1. světové války známe snad jen slavného André Kertésze, dalším známým válečným souborem je nedávno objevené rozsáhlé dílo Čecha Jindřicha Bišického, který se plukovním fotografem stal až v průběhu války. A nyní se seznamujeme s dalším českým umělcem, Gustavem Brožem, leutnantem rakousko-uherské armády a vynikajícím fotografem, který na svou první prezentaci čekal více než 90 let.“ (Jaroslav Kučera)

Na fotografiích Gustava Brože, radících se do zlatého fondu humanistické fotografie, můžeme, pravděpodobně poprvé, spatřit skupinu několika vojáků-pucfleků (sluhové vyšších důstojníků), které známe asi jen z knih Jaroslava Haška o vojákovi Josefu Švejkovi. Jméno G. Brože bylo identifikováno z několika fotografií a podrobných zápisků, které si vedl o všech fotografovaných událostech. Brož začínal válčit na italské frontě a pak byl přesunut na východ, na ruskou frontu, odkud je také většina jeho vynikajících snímků. K nalezení jména nám také určitě pomohly názvy míst, kde Gustav Brož bojoval. Jsou to jména vesnic (dnes ukrajinských), které popisuje jako Horozanka, Brongelówka nebo Burkanów.

„Od konce války uplynulo sto let velkých politických zvrátů i další ničivé světové války a tak je velké štěstí, že se toto dílo mapující krok za krokem obyčejný válečný život, zachovalo.“ (Jaroslav Kučera)

(S použitím informací od J. Kučery a Jana Haase z publikace *Fotografové války 1914–1918*; Jakura a Správa Pražského hradu, 2011)

Kopání hrobů pro padlé kamarády.

Venkovské domky s dřevěnými krovky a většinou i doškovými střechami snadno vzplály nejen v průběhu bojů.

Kuchař Safr – Horožanka, 11. 8. 1915.

Šikovatel Wichl u vánočního stroměčku – Brongelówka, 23. 12. 1915.

Skončila válka, vzniklo Československo, a tak se českoslovenští legionáři loučí před odjezdem do vlasti.

Poručík Gustav Brož ve vycházkovém stejnokroji se šavli vzor 1861 pro důstojníky pěchoty.

Sanitní pes při skoku – Burkanów, 25. 12. 1915.

Oblt. Petzold, Lt. Šojfl, Stupka, Bicek,
Dr. Beránek – Brongelówka.

VARIA

Jan Příkryl, příběh jednoho života v pohnutých dobách

Jindřich Garčic

Mezi oceněnými osobnostmi, kterým bylo uděleno dne 28. října 2017 státní vyznamenání, byl také rodák z Němčic nad Hanou, **Jan Příkryl** (1913–1949). Dovolte mi vyprávět jeho příběh. Začíná několik měsíců po uzavření „Mnichovské dohody“ (30. 9. 1938).

Příběh začíná

V té době pracuje pětadvacetiletý Jan Příkryl již několik let na Slovensku. V polovině prosince roku 1938 mu končí vojenské cvičení, na které byl povolán v červnu téhož roku. O tom, co následovalo po návratu ze cvičení, se lze v jeho životopise, který sepsal v roce 1946 pro úřední účely, dočíst: *„Po zabrání t. zv. sudetského území německými okupanty v roce 1938 pokusil jsem se o přechod do Jugoslavie. Při tomto pokusu jsem byl zatčen maďarskými četníky v Budapešti a eskortován do Komárna, odkud se mi podařilo po 3denní vazbě uprchnouti. Při druhém pokusu jsem byl zatčen u Šamorýnu a eskortován do Pezinku, odkud jsem uprchl po 5denní vazbě. Při třetím pokusu, při němž jsem byl ozbrojen a za účasti asi 12 druhů jsme byli při přestřelce rozehnáni. Z těchto při přestřelce 3 padli a 9 nás bylo zatčeno a eskortováno do Bratislavy. Odtud jsme byli převezeni do Hodonína na gestapo. Po roku vazby jsem byl propuštěn pro nedostatek důkazů, neb jsem tvrdil, že jsem při přestřelce nebyl.“* Jan Příkryl byl tak navrácen na území nedávno vyhlášeného Protektorátu Čechy a Morava. Dne 14. prosince roku 1939 odchází pracovat na základě smlouvy do Německa. Bylo by ale iluzí si myslet, že lidé uzavírali takové smlouvy výhradně na základě svého dobrovolného rozhodnutí; nezdá se tomu bylo, obdobně jako u Jana Příkryla, na nátlak okupačních úřadů.

V Německu pracoval na různých místech. V jednom z nich, v Heessenu, poznal Polku Stefanií Mordokowou,

kteřá zde byla na nucené práci, a zamiloval se do ní. Nakonec se v Německu 8. dubna 1941 vzali a ještě téhož roku se společně vrátili na Moravu, do Němčic nad Hanou, kde přišla na svět jejich dcera Anna. Jenže podmínky života v Německu, včetně těžké práce, kterým byla Stefanie v době svého těhotenství vystavena, i napětí během cesty na Moravu, poznamenaly, bohužel, i její dceru, která brzy po narození zemřela. Ale již na Silvestra roku 1942 se manželům Příkrylovým narodila další dcera Boženka, v roce 1944 se jim narodil syn Jan. Po svém návratu domů začal Jan Příkryl pracovat na dráze v Nezamyslicích, asi po roce byl přeložen do Moravské Ostravy, kde mezi jeho spolupracovníky patřil také Jan Opletal. Oba muži se sprátelili a toto přátelství sehrálo důležitou roli v našem příběhu.

Část první, příběh partyzánský

Jan Opletal totiž někdy v dubnu 1944 získal svého přítele pro práci v protifašistickém odboji. Nejprve se zapojil do činnosti záškodnické skupiny Týn, které Jan Opletal velel a která působila v okolí Týna a Lipniku nad Bečvou. Později, koncem ledna 1945, se stává členem odbojové skupiny Porošín Prostějov, operující v prostoru mezi Nezamyslicemi a Pivínem. V uvedeném období probíhala činnost této skupiny v rámci „I. Československé partyzánské brigády Jana Žižky“. Jan Příkryl se podílel na celé řadě akcí, podle jeho písemného vyjádření se např. jednalo o odzbrojování protektorátních četníků a německých vojáků, převádění uprchlých ruských zajatců a různé typy sabotáží. Na přelomu dubna a května roku 1945 se partyzánský útvar dokonce přímo zapojil do bitvy, která se odehrála v prostoru mezi obcemi Čelčice a Klenovice na Prostějovsku. Podíl Jana Příkryla na protinacistickém odboji se dočkal zaslouženého uznání. Velitelství „I. Čsl. partyzánské

brigády Jana Žižky“ ocenilo jeho zásluhy v boji brigádním vyznamenáním „Čestný znak brigády I. stupně“ (září 1946) a v září následujícího roku mu ministr národní obrany Ludvík Svoboda udělil „Odznak československého partyzána“. Po skončení druhé světové války odešel Jan Příkryl i s rodinou, rozšířenou o další dceru Olgu, která se narodila v květnu 1945, do pohraniční obce Frankštát (dnes Nový Malín). Zde se jim v roce 1946 narodil syn Oldřich, jehož kmotry se stali Jan Opletal a jeho manželka Marie. Jan Příkryl si našel zaměstnání v železniční stanici Šumperk. Toto poklidné údobí jeho života mělo ale v roce 1949 skončit.

Část druhá, příběh odbojářský

Ne všichni lidé souhlasili s převzetím moci komunisty v únoru 1948. Jednou z forem odporu proti komunistické vládě byla i činnost postupně vznikajících odbojových skupin. Mezi odpůrce komunistického režimu patřil také již zmíněný Jan Opletal, který byl jedním z iniciátorů vzniku odbojové skupiny s názvem „Horská lesní lučina“, založené koncem roku 1948. Pod jeho vlivem se zapojil do odboje, tentokrát protikomunistického, i Jan Příkryl. Organizace „Horská lesní lučina“ se v lednu roku 1949 stala součástí rozsáhlejší odbojové skupiny „Světlaná“, patrně největšího protikomunistického odbojového seskupení na našem území. Do její činnosti se zapojili postupně necelé tři stovky lidí a své aktivity vyvíjela prostřednictvím jednotlivých menších skupin na území celé Moravy. Vznikla v lednu 1949 v tehdejší Gottwaldově. Jádrem skupiny tvořili bývalí partyzáni, nezřídka pováleční členové komunistické strany, kteří nesouhlasili s podřízením se Sovětskému svazu a stalinské ideologii. To byl třeba případ zakladatelů „Světlany“, poválečných komunistů Antonína Slabíka, Rudolfa Lenharda či Josefa Vávry-Staříka, který se na organizování „Světlany“ podílel ze svého exilu ve Francii. Činnost organizace spočívala především v získávání nových členů, rozšiřování protikomunistických letáků, pomoci a ukrývání lidí v ilegalitě, shromažďování zbraní, získávání špiónážních informací a jen výjimečně byly plánovány či uskutečňovány násilné akce. Aktivita „Světlany“ nešla

pozornosti státní bezpečnosti, které se podařilo velmi brzy nasadit do některých skupin své agenty. Již v březnu roku 1949 začala první zatýkání, která se stupňovala v následujících měsících.

Fotografie Jana a Stefanie Příkrylových v Německu roku 1941. Všechny fotografie pocházejí z rodinného archivu paní Boženy Kocůrkové.

Část třetí, příběh smrti Jana Příkryla

V dubnu 1949 neušel zatčení ani Jan Opletal a sítě se začaly stahovat i kolem Jana Příkryla. Když se dověděl, že se na něho doma vyptával člen tehdejší bezpečnosti, který přinesl obsílku k výsledku na státní bezpečnost, volil cestu útěku. Protože se k výsledku nedostavil, bylo po něm vyhlášeno celostátní pátrání a současně pro jistotu zahájeno i trestní stíhání pro nedovolené opuštění republiky. Jan

Svatební fotografie manželů Opletalových; jedná se o jejich druhou svatbu. Manželé se rozvedli po uvěznění Jana Opletala, aby tak zajistili dětem „lepší kádrové předpoklady“ pro jejich budoucí uplatnění. Po návratu Jana Opletala z vězení uzavřeli nový sňatek. Na zadní straně fotografie je věnování s datem 13. 10. 1962.

Příkryl byl na útěku od 29. dubna 1949 a několik měsíců se mu dařilo zatčení unikat. Na svobodě „oslavil“ 11. července své 36. narozeniny. O posledních chvílích jeho života máme dnes k dispozici poměrně přesné informace. Den po svých narozeninách dorazil do vesnice Salajna na Chebsku v blízkosti česko-německých hranic, přes které chtěl přejít do západního Německa. Na statku patřícím rodině Benediktových požádal o vodu. Obyvatelům statku byl podezřelý, zdržovali ho zde a současně přivolali hlídku Pohraniční stráže SNB. Pět pohraničnicků ozbrojených samopaly se pokusilo uprchlíka zadržet. Ten před nimi utíkal a došlo k přestřelce. Jan Příkryl byl zasažen do nohy, nechtěl se ale nechat zatknout, schoval se do obilí a bránil se dál střelbou z pistole. V nerovném boji s lépe vyzbrojenou přesilou byl nakonec zabit. Zasáhlo ho patnáct střel.

Osud Jana Příkryla se nijak nevymyká osudům dalších členů skupiny „Světлана“ – jen některým se podařilo uprchnout. Řada z nich byla zabita při zatýkání nebo při něm spáchala sebevraždu, jiní byli ubiti při výsleších. Přibližně 250 zatčených bylo postaveno před soud. V procesech byly vyneseny tresty odnětí svobody, ztráty majetku a občanských práv i 13 rozsudků smrti. Devět z nich bylo vykonáno, snad nejdrastičtějším případem byla poprava Rudolfa Lenharda, který byl ztýrán vyšetřovacími metodami (bití, mučení elektrickým proudem) tak, že pod šibenici musel být dovezen na nemocničním vozíku. Zbývajícím čtyřem odsouzeným k smrti byla udělena milost, mezi nimi i příteli Jana Příkryla, Janu Opletalovi. O stanovení míry viny a trestu jednotlivých obžalovaných nerozhodovaly nezávislé soudy, ale konečné slovo zde měly jiné státní a především stranické orgány.

Část čtvrtá, příběh dcery Jana Příkryla

Jenže příběh Jana Příkryla zde ještě nekončí. Zůstala po něm jeho žena Štěpánka (tak říkali Stefanii na Moravě) a čtyři děti. Smrt manžela jí byla oznámena již v červenci roku 1949 a byly jí doručeny věci po manželovi, taška a kolo. Nedožvěděla se žádné podrobnosti, nebylo jí vydáno tělo zemřelého, ani

neznala místo, kde byl pohřben. Pro matku se čtyřmi dětmi nastaly krušné časy. Byla propuštěna z práce pro „nespolehlivost“ (uklízela na tehdejších národním výboru v Novém Malíně), musela žít sebe a své děti příležitostnou prací u sedláků. Nebyl jí přiznán vdovský ani sirotčí důchod. Dokonce hrozilo nebezpečí, že jí budou děti odňaty a umístěny do dětského domova, aby tak byla zaručena výchova podle představ tehdejšího režimu, a ona sama bude deportována zpět do Polska. Hmotná situace se zlepšila až po návštěvě zástupců Ministerstva národní obrany v roce 1950 v Novém Malíně; poté jí byl přiznán sirotčí a vdovský důchod po manželovi díky jeho partyzánské minulosti. Ale na celou rodinu se nadále pohlíželo jako na rodinu vlastizrádce. Děti byly vystaveny posměškům svých kamarádů, zůstala jim uzavřena či jim byla značně omezena možnost případného dalšího studia po skončení povinné školní docházky.

Ale všechny tyto ústrky nedokázaly rodinu zlomit. Nejstarší dcera Jana Příkryla, Boženka, se rozhodla objasnit osud svého otce a dosáhnout očištění jeho jména. První částečný úspěch se dostavil až v roce 1968, kdy se dozvěděla podrobnosti o jeho smrti. Podaná žádost o jeho rehabilitaci byla ale bezvýsledná. Odpověď z ministerstva vnitra zněla, že tatínka nelze rehabilitovat, protože byl zastřelen dříve, než mohlo být zahájeno trestní řízení a nebyl tedy odsouzen. V červnu roku 1969 se společně se svým bratrem Oldřichem vypravila na místa, kde tatínek zemřel. Navštívili i řadu pamětníků v obci Salajna a chtěli také navštívit místo, kde byl pohřben (v obci Palič na Chebsku), ale nebylo jim to umožněno. Atmosféra následujících let v podstatě zabránila pokračovat ve snahách o rehabilitaci Jana Příkryla. Zlom přinesl až listopad roku 1989. Ale i tak bylo potřeba urazit ještě poměrně dlouhou cestu.

Sledujme tuto cestu prostřednictvím rozhodnutí jednotlivých institucí. V lednu roku 1992 zprostil Okresní soud v Šumperku Jana Příkryla obžaloby pro ilegální překročení státní hranice do Německa, která byla proti němu vznesena v roce 1949. V únoru roku 1995 byl rehabilitován usnesením stejného soudního orgánu za pokus o překročení státní hranice do Německa. V srpnu roku 2015 zamítlo ministerstvo

obranu žádost o vydání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu pro Jana Příkryla. V červnu 2017 vydala Etická komise ČR pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu na základě odvolání proti předchozímu rozhodnutí ministerstva obrany Janu Příkrylovi „osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu“.

Dne 28. října 2017 udělil prezident České republiky Miloš Zeman Janu Příkrylovi „státní vyznamenání Medaili za hrdinství in memoriam, za hrdinství v boji“. A tak, teprve 68 let po jeho smrti, lze snad tento příběh považovat za uzavřený.

Použité zdroje:

Literatura:

Boháč, Lubomír: Partyzáni opět v boji. *Listy*. 2011; č. 3

Nepublikované materiály:

„Životopis“ sepsaný Janem Příkrylem dne 16. srpna 1946
„Popis činnosti“ sepsaný Janem Příkrylem dne 10. srpna 1946

„Příběh Jan Příkryl“ sepsaný v listopadu 2017 dcerou Jana Příkryla, paní Boženou Kocůrkovou
(všechny nepublikované materiály pocházejí z archivu paní Boženy Kocůrkové)

Návrh na státní vyznamenání. Jan Příkryl in memoriam.

Odbor analytický Kanceláře prezidenta republiky.

Zpracoval: Radek Augustin (Materiál Kanceláře prezidenta republiky)

Rozhovory:

Rozhovory a konzultace s paní Boženou Kocůrkovou (období leden – únor 2018)

Jindřich Garčic (*1950) absolvoval FF UP v Olomouci. Zaměřuje se především na problematiku kulturní tradice a dějin výtvarného umění.

Jin.Gar@seznam.cz

Významné osobnosti spojené s městy, městysy a obcemi okresu Prostějov (V.)

Duchovní Tomáš Bečák

Lubomír Novotný

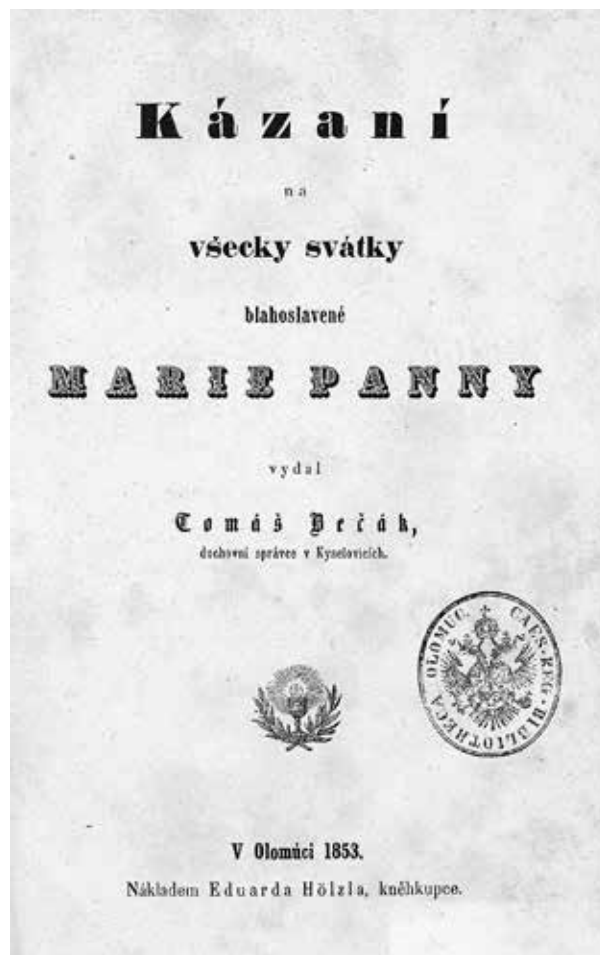
Prostějovský okres je rodištěm římskokatolických kněží, kteří se zapsali výrazným písmem do regionální, ale i české, československé politiky či evropské vědy. Vybrat z nich ty nejzajímavější není věru jednoduchým úkolem. Pro náš seriál jsme se proto rozhodli pro jména, jež reprezentují jak regionální, československý, tak i globální rozměr. Připomenutí osobností Tomáše Bečáka, Ignáta Vrby, Aloise Kolíska a Vincence Pořízky je, i přes absenci například Františka Světlíka, dostatečně reprezentativním výčtem.

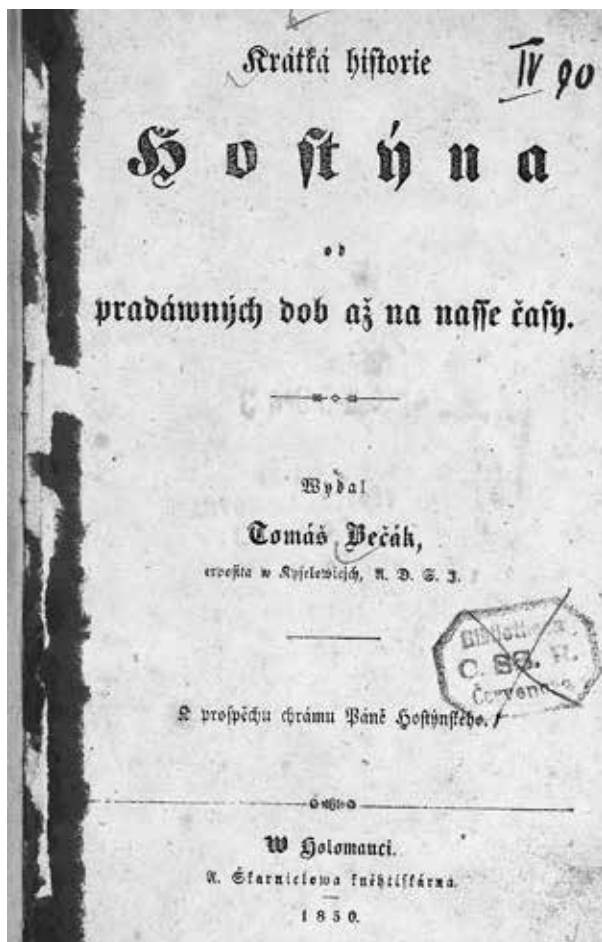
Olšany u Prostějova jsou hanáckou obcí rozkládající se při staré císařské silnici přibližně na půli cesty mezi Prostějovem a Olomoucí. Dominantou obce je farní kostel sv. Jana Křtitele, vystavěný v roce 1710 na náklady olšanské vrchnosti, již na počátku 18. století byli premonstráti z Klášterního Hradiska. Vnitřní úpravy pak pokračovaly až do roku 1741, kdy kostel vysvětil olomoucký biskup Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Kastelkornu. Nejen kostel sv. Jana Křtitele je kulturní památkou. Olšany se mohou chlubit i dalšími sakrálními stavbami s tímto statusem. Patří k nim například socha sv. Jana Nepomuckého, sousoší Panny Marie, sv. Norberta a sv. Floriána, kříž se sochami sv. Jana a Pavla, sv. Cyrila a Metoděje a prosté kříže z 19. století. Kulturní památkou je i kaple Nejsvětější Trojice stojící v místní části Hablov.

Výše uvedený výčet sakrálních památek, staletá vrchnost v podobě premonstrátů z Hradiska u Olomouce (1568–1784), poloha Olšan nacházejících se v jedné z nejúrodnějších částí Hané, silná religiozita obyvatel – to vše ukazuje, že není náhoda, že v takovéto obci se narodila a posléze vyrostla významná církevní osobnost. Jí byl kněz **Tomáš Bečák**. Na svět přišel 15. prosince 1813 v jednom

Titulní list Bečákovy knihy *Kázání na všecky svátky blahoslavené Marie Panny*. Zdroj: VKOL.

z olšanských selských gruntů. Talentovaný mladík měl v první polovině 19. století několik možných životních cest. Pro selské synky byla jednou ze solidních voleb kněžská služba. Rodiče poslali syna Tomáše na studia do Olomouce, kde po gymnáziu studoval na univerzitě filozofii a teologii. V roce 1838 byl vysvěcen na kněze. Jeho prvním působištem se stala fara v Morkovicích, poté působil jako kooperátor na faře ve Vlkoši. Bečák ovšem nebyl obyčejným

venkovským knězem. Jsa inspirován jedním z prvních moravských buditelů Tomášem Fryčajem, se i Bečák věnoval náboženské hudbě. Fryčaj vydal *Kostelní písně duchovní* (později vycházely pod názvem *Katolický kancionál*) či *Múzu moravskou* a jeho práce se stala předobrazem Bečákova snažení. Ten sám vydal v roce 1847 *Katolický kancionál* (liturgický zpěvník), jenž plnil úlohu ve své podstatě bestselleru. Vždyť do roku 1883 vyšel ve dvaadvaceti vydáních! V roce 1840 začal vydávat časopis *Cyrill a Method*,

Titulní list jedné z Bečákových prací propojující náboženskou a národní tematiku. Zdroj: VKOL.

popularizoval i mariánský kult apod. Bečák náležel ke generaci Františka Sušila, jež navazovala na Fryčajovu generaci. Moravští římskokatoličtí kněží slovanského původu poloviny 19. století se snažili propojovat katolickou a náboženskou tematiku s tematikou slovanství, jazyka, kulturní svěbytnosti. K tomuto účelu bylo nutno vybrat kulturní symboly, jež by zosobňovaly pojítka pro co největší počet Moravanů. Hlavním kulturním symbolem se stali právě věrozvěstové ss. Cyril a Metoděj. Právě v tomto období a v generaci, k níž příslušel Bečák, kořeni i dnešní význam a síla cyrilometodějské tradice.

Úspěchy, kterých Tomáš Bečák dosahoval jako duchovní i spisovatel, vedly k tomu, že byl v polovině roku 1854 jmenován asesorem (soudním přisedícím) olomoucké arcibiskupské konzistoře a taktéž prefektem olomouckého kněžského semináře. V nových funkcích ale již nestačil osvědčit své kvality. Zemřel předčasně v necelých 42 letech 9. května 1855. V dějinách obce Olšany u Prostějova patří k jedné z nejvýznamnějších osobností.

Autor při psaní článku čerpal mj. především z publikací: KUBÍČKOVÁ, Petra et al. *Eduard Hölzel 1817-1885*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2017.

BARTOŠ, Josef a KOVÁŘOVÁ, Stanislava. *Dějiny obcí Olšany a Hablov*. Olšany: Obec Olšany, 2006.

KOVÁŘOVÁ, Stanislava. Kněz Tomáš Bečák proslul i jako spisovatel. *Právo*, 16. 1. 2009.

ORÁLKOVÁ, Iva a BLAŽKOVÁ, Irena. *Soupis nemovitých kulturních památek okresu Prostějov*. Olomouc: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2012.

Lubomír Novotný (*1978 v Prostějově) vystudoval historii na FF UP a právo na PF UP, odborně se specializuje na moderní české, československé a středoevropské dějiny.

sezima@seznam.cz

Životaběh „Starého bracha z hor“.

Dr. Oskar Gutwinski a Králický Sněžník

Matěj Matela

Turistu, který se vydá na Králický Sněžník z moravské strany, ať už ze Stříbrnic či Horní Moravy, čeká na jihovýchodním úbočí této majestátní hory ve výšce 1 375 m n. m. nejen překrásný výhled na masiv Jeseníků, ale i dva pozoruhodné relikty dávno uplynulých časů – kamenná socha sluněte a zbytky základů horské chaty. S oběma objekty jsou neodmyslitelně spjaty životní osudy rázovitého chlapíka, jehož jméno se do dějin Sněžníku vepsalo zlatým písmem.

Oskar Gutwinski spatřil světlo světa 16. června 1873 v Osoblaze (něm. *Hotzenplotz*). Úrodnou rovinatou krajinu však s otcem Stanislauem, maminkou Kamillou a dvěma mladšími bratry záhy opustil a celá rodina se přestěhovala do Bílska na Těšínsku (dnes *Bielsko-Biala*, něm. *Bielitz*), kde Stanislaus převzal po zesnulém tchánovi lékárnu U Jelena. Již jako kluk Oskar nadevše miloval přírodu. V mládí, v době svých gymnaziálních studií, proto s přáteli často podnikal pěší túry, do blízkého okolí i dál (oblíbili si zejména nedaleké Beskydy).

Po maturitě odešel studovat medicínu do Vídně, kde, jak později s nostalgií vzpomínal, netrval čas výhradně v šeru poslucháren. Spolu se svými kumpány natropil tento živý mladík mnoho veselých kousků a stihl se zapojit i do politických aktivit – vstoupil do proslulého burschenschaftu *Markomania*, studentského spolku sdružujícího německé katolické studenty. Městské prostředí ale rozhodně nebylo místem, kde by chtěl strávit zbytek života. Toužil proto stát

Dr. Gutwinski coby vážený občan města Šumperka.
Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

se venkovským lékařem, nejlépe někde v tichu hor. Tohoto snu se však kvůli špatnému zdravotnímu stavu musel vzdát (měl problémy se srdcem). Profesori mu tedy doporučili zvolit si poněkud klidnější kariéru zubaře. Oskar tedy odjel do Berlína, aby si toto vzdělání doplnil.

Po návratu do Bílska se v dubnu 1901 oženil s dívkou jménem Adele Sucha, kterou poprvé potkal v tanečních a nikdy na ni nezapomněl. Brzy po svatbě se novomanželé přestěhovali do Šumperka (něm. *Mährisch Schönberg*), kde si Oskar otevřel zubní praxi. Netrvalo dlouho a pacienti se k němu jen hrnuli – jak obyčejní domkáři či tkalci, tak také členové rodu Lichtensteinů či Žerotínů oceňovali nejen vysokou úroveň odbornosti a šikovné ruce Dr. Gutwinského, ale i jeho nakažlivě veselou povahu. Rozvětvojící se (a bohatnoucí) rodina tak zanedlouho patřila mezi místní smetánku.

Díky jistému zázemí a stabilní životní situaci měl Gutwinski mnohem více času na výlety do okolních kopců. Záhy zcela propadl skandinávské novince zvané „ski“. Žádný učený ovšem z nebe nespadol a výjimkou nebyl ani Oskar Gutwinski – ze zkušebních víkendových jízd na Červenohorském sedle si zpočátku domů odvázel kromě fůry zážitků i bolestivé pohmožděnin. Vrozená houževnatost a nezlomnost ducha z něj však nakonec učinily mistra nad mistry. Ne nadarmo mu všichni ti, které k lyžování přivedl, přezdívali Rychlý Oskar. Roku 1913 založil věhlasný *Skiklub Nordmähren*, jehož členy zdarma vyučoval, a zasloužil se o vznik prvních lyžařských tras v Jeseníkách a na Králickém Sněžníku.

Pověstný šprýmař Gutwinski nikdy nesměl chybět u žádné legrace a některé jeho žerty se staly legendárními i za hranicemi Šumperka. Nenapravitelné bonvivánství šlo však ruku v ruce s idylickým rodinným životem – když Oskar odmítl velkorysou nabídku knížete Lichtensteina

stát se dvorním zubařem a vyměnil tuto poctu za povolení neomezeného pohybu po horských revírech, brávil s sebou do tehdy ještě neznámých koutů Králického Sněžníku a Jeseníků nejen své přátele, ale i svoji ženu a syny, které učil lásce a úctě k přírodě.

Poklidný život rodiny Gutwinských přerušily až saraževské výstřely. Gutwinski coby upřímný rakouský vlastenec dobrovolně narukoval. V mundúru polního lékaře strávil většinu války v Zillertalských Alpách, kde si se svoji elitní horskou jednotkou mnohé vytrpěl – celý jeden rok kupř. prožil v proslulém „ledovém městě“ vysekaném do ledovce Marmolady, nejvyšší hory Dolomit. Dle svědectví pamětníků se vousatý doktor ze Slezska těšil značnému respektu jak mezi řadovými vojáky, tak také u důstojnického sboru. Za své zásluhy dvakrát obdržel řád Františka Josefa. Domů se vrátil až začátkem roku 1919. Válečné martyrium jeho chatrnému zdraví rozhodně nepřidalo, a to ani po psychické stránce. Jeho ošetřující lékař mu proto doporučil, aby se co nejčastěji zdržoval ve vyšších horských partiích (nejlépe nad 1 000 m n. m.) a na čerstvém vzduchu. Osud byl ke Gutwinskému kromobyčejně příznivý a příležitost naplnit lékařovu radu se naskytla velmi záhy...

Králický Sněžník (dříve také Kladský Sněžník, něm. *Glatzer Schneeberg* či *Graulicher Schneeberg*, pol. *Śnieżnik Kłodzki*), nejvyšší bod stejnojmenného pohoří (1 424 m n. m.), nedostal své jméno náhodou – sněhová pokrývka totiž jeho rozlehlou vrcholovou plošinu zdobí až osm měsíců v roce. Do roku 1742, kdy císařovna Marie Terezie ztratila Kladské hrabství (a většinu Slezska), ležela hora čistě na našem území. Hraniční čára mezi Rakouskem a Pruskem zde však byla reálně vytyčena až o sedmdesát let později a v průběhu 19. století se ještě posunovala. Trojmezí kámen, který se dodnes vypíná zhruba 200 metrů jihozápadně od vrcholu, označoval nejen předěl mezi dvěma významnými evropskými císařstvími, ale zároveň i mezi Moravou a Čechami. Po druhé světové válce pak na prvorepublikových hraničních kamenech k vyrytému písmenu D (Deutschland) jen pragmaticky přibyla spodní nožička, čímž vzniklo P (Polsko).

Neméně zajímavá je i historie osidlování a samotného „objevování“ hory. V roce 1765 vrchol zdolal pruský princ Heinrich, patnáct let nato i náš „selský císař“ Josef II. Roku 1838 zakoupila obec Wölfelsgrund (dnes polské Międzygórze) na úpatí Sněžníku pruská princezna Marianna Oranžská, dcera nizozemského krále Viléma. Tato pokroková šlechtična nechala o tři desetiletí později na západním svahu hory postavit chatu podle švýcarského vzoru – proslulá salaš *Schweizerei am Schneeberg* dodnes, již jako *Schronisko Na Śnieżniku im. Zbigniewa Fastnachta*, poskytuje přístřeší znaveným poutníkům. V osmdesátých letech si na „Sněžku Králickou“ vyšlápl i Alois Jirásek, kterému se ovšem kvůli rozložitosti vrcholu nenaskytl očekávaný výhled do okolí, a výlet jej tak vyloženě zklamal.

Právě rozlehlá vrcholová plošina a stále početnější zástupy turistů zavdaly roku 1881 v řadách nově vzniklého

Lichtensteinova chata ve 30. letech, v pozadí masiv Hrubého Jeseníku. Zdroj: dolny-slask.org.pl.

Romantický výhled z okna chaty na rozhlednu císaře Viléma.
Zdroj: Gaba, Z., Možný, P.: *Králický Sněžník a okolí na starých pohlednicích a fotografiích*.

Kladského horského spolku (něm. *Gebirgsverein der Grafenschaft Glatz*) podnět k myšlence zbudovat zde rozhlednu. Zahájení stavby však komplikovaly přírodní podmínky, od špatné dostupnosti přes nevhodné podloží až po drsné klima (chatrná dřevěná pyramida, kterou na vrcholu roku 1884 postavil Moravskoslezský sudetský horský spolek, padla hned první zimu). Spolek se zároveň potýkal i s nedostatkem peněz. Když v roce 1888 zemřel císař Vilém I., na jehož památku začaly po celém Prusku překotně vznikat pomníky, kladští turisté využili situace a lišácky navrhli, aby rozhledna nesla jméno zesnulého monarchy. Princ Albert návrh schválil a již v červenci 1899 byla 33,5 metru vysoká věž slavnostně otevřena.

Ke *Kaiser Wilhelm Turm* pochopitelně mířili turisté nejen z pruské, ale i z naší strany. Ti se však na své cestě vzhůru doposud neměli kde ukrýt před nepřízní počasí a při vyhrátých kamnech a svařeném víně nabrat nové síly k pokoření vrcholu. Členové staroměstské sekce

Moravskoslezského sudetského horského spolku proto přišli s návrhem vybudovat horskou útulnu také na rakouské straně masivu. Roku 1906 vybral jeden ze členů, Gustav Baldermann, příhodné místo na jihovýchodním úbočí, odkud se naskýtal překrásný výhled. I přesto, že základní kámen byl do rulou a svorem prorostlé půdy zasazen v říjnu 1908, kvůli permanentnímu nedostatku financí se stavbu podařilo dokončit až v červenci 1912. Bezmála 14 metrů vysoká chata, jež dostala jméno po štědrém mecenáši, knížeti Johannu II. Lichtensteinovi (*Fürst Johann Lichtenstein Schutzhaus*), spočívala na kamenném základě o výměře 22×12 metrů. Každý z jedenácti pokojů byl vybaven veškerým potřebným vybavením a kachlovými kamny. Zdroj vody pak poskytoval nedaleký pramen řeky Moravy, jehož průzračná voda přitékala k chatě podzemním vodovodem.

Když byl v roce 1922 vypsán konkurz na nového pronajímatele chaty, přihlásili se i manželé Gutwinští. Ačkoliv neměli žádné zkušenosti s pohostinstvím, padla volba právě na ně. Ještě do konce roku pronajali svůj šumperský byt i ordinaci a přestěhovali se do výšky 1 375 m n. m. A právě za Gutwinských zažila chata éru své největší slávy, jež dalece přesáhla hranice regionu.

Že se *Lichtensteinschutzhaus* dostal do správných rukou, poznali návštěvníci takřka ihned, a to díky skvělé úrovni kuchyně – na výtečné pokrmy paní Adele, zejména pak na její zákusky, hosté vzpomínali ještě dlouho po sestupu do údolí. Brzy došlo i na technické vymoženosti. Poté, co noví pronajímatelé provedli řadu nezbytných oprav, v roce 1924 interiéry poprvé rozzářily elektrické svítílny zásobované proudem z vlastního agregátu a zanedlouho přibyl i telefon. Z chaty se tak záhy stal poměrně luxusní horský hotel, o něhož se, nepočítáme-li rodinu Gutwinských, staralo jedenáct lidí: od číšnic a pokojských až po účetního nebo kočího Ferdinanda, který sem na svých mulách denně tahal zásoby ze Starého Města.

Ovšem tím největším lákadlem byl samotný Oskar Gutwinski. Nepřehlédnutelný bavič dodával tomuto místu skutečný šmrnc a stal se jakýmsi „atributem“ chaty a vlastně i celého Sněžníku. Malý vousatý hostinský

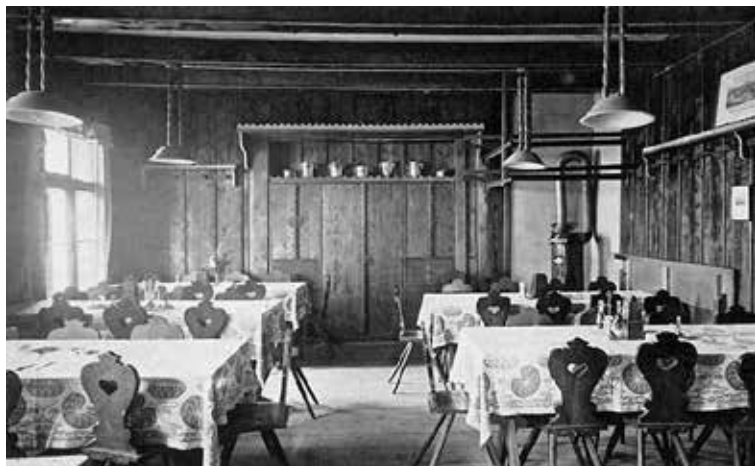
s typickou placatou čepičkou a nezbytnou cigaretovou špičkou v ústech vždy dokázal vytvořit výbornou atmosféru už jen pouhou svojí přítomností. Aby ne, vysokohorské klima a čas trávený v prostředí, které miloval, náramně prospívaly jeho zdraví i duševní pohodě; starý Oskar doslova sršel elánem a radostí. Zajímavá svědectví podávali mnozí čeští turisté, kteří Gutwinského sice často klasifikovali jako velice svérázného, někdy až neotesaného chlapíka, velmi však oceňovali jeho schopnost povznést se nad silící národnostní spory – Oskar se choval přátelsky ke každému návštěvníkovi bez ohledu na to, jakou řečí hovoří (on sám se s Čechy dorozumíval vtipnou směsicí polštiny a češtiny, jež se stala legendární).

Čas trávený na Sněžniku ovšem Gutwinski neinvestoval jen do přátelských rozmluv s hosty či popíjení s přáteli, paleta jeho aktivit překypovala barvami. Kromě nezbytných kurzů lyžování se věnoval své meteorologické stanici, odkud dvakrát denně odesílal naměřená data do Prahy. U chaty nechal postavit přístřešek pro plemenný hovězí dobytek a zřídil zde chovnou stanici bernardýňů – fena Tosca, „matka rodu“, dokonce nevědomky prokázala službu světové vážné hudbě, když jedné mrazivé noci zachránila zesláblého hudebního skladatele Egona Kornautha. Ve volných chvílích pak Oskar vyrážel na dlouhé vycházky, při nichž zkoumal bohatou sněžnickou květenu. Často však scházel i do údolí, kde pořádal fotografické výstavy. Se svojí přednáškou o Sněžniku pak objel velkou část republiky. Zbylo-li mu trochu času, pod přezdívkou „Der Alte vom Berge“ či „Der Alte vom Schneeberg“ posílal do různých německy psaných periodik (např. *Deutscher Bergland*) články popularizující – jak jinak – krásy života v horách.

Chata se díky Gutwinského přátelské nátuře a svědomitému vedení „Mutter Adele“ stala centrem místního kulturního života. Vedle různých zajímavých lidí z okolí si sem brzy našli cestu i literáti a výtvarníci z významné německé avantgardní skupiny *Prager Secession* v čele se šumperským rodákem, malířem Kurtem Hallegerem. Jakýmsi patronem a tváří tohoto osvětového spolku nebyl přirozeně nikdo jiný než starý Oskar, který s mladými

literáty a výtvarníky rád vysedával a debatoval. Podle své oblíbené písně *In Jeschental da blüht der Flieder* (V ještědském údolí kvete šerík), odkazující na místo dřívějšího setkávání, nazvali mladí umělci toto uskupení *Jesch*. Když jednou některý z členů podotkl, že slovo *jesch* zní přesně jako zvuk, který vydává kýchající slon, zrodil se i symbol spolku. V roce 1932 u příležitosti desátého výročí vzniku nechali *Jescher* několik metrů od chaty postavit legendární plastiku slůněte. Soška, zhotovená dle návrhu Hallegerovy manželky zlatohorskou firmou Förster, odtud dodnes shlíží do údolí jako dobrý ochránce ducha tohoto místa a připomínka starých časů.

Bohužel rokem 1932 sněžnická idyla zároveň končí. V sobotu 13. srpna podlehl slabé srdce Oskara Gutwinského infarktu. Druhého dne jej jeho rodina a přátelé snesli v paprscích zapadajícího slunce do Stříbrnic, odkud ho převezli do Starého Města. Dle pramenů rozprášili Gutwinského popel na svazích jeho milované hory. O rok později byl jeho jménem nazván pramen pod Kladským sedlem, z něhož se (díky revitalizaci v roce 2001) můžeme napít dodnes.

Grüß Gott in der Lichtensteinschutzhaus! Vítejte na Lichtensteinově chatě!. Zdroj: Gába, Z., Možný, P.: *Králický Sněžník a okolí na starých pohlednicích a fotografiích*.

Proslulé kamenné sluně stráží ducha hory už bezmála devět desítek let. Foto: Matěj Matela.

Gutwinského odchod na věčnost zároveň předznamenal konec zlaté éry Lichteinsteinovy chaty. Paní Adele podnik vedla do roku 1937, kdy byla spolku ukončena nájemní smlouva. Po válce se ve správě budovy (přejmenované na *U Pramene Moravy*) vystřídal několik nájemců, roku 1968 však byla kvůli chátrajícímu stavu uzavřena a za tři léta stržena. Dnes zde návštěvník nespatří víc než kamenné základy sklepení, v němž se povalují rzi prolezlé kusy nábytku a vybavení. Tragiku a zmar podtrhuje pozůstatek potrubí, z něhož stále vytéká voda z pramene Moravy... O dva roky později padla za obět špatného socialistického hospodaření i rozhledna na vrcholu. Polští vojáci ji tajně, za husté říjnové mlhy, odstřelili.

Pro Oskara Gutwinského znamenal Králický Sněžník vše, co miloval. V drsném vysokohorském prostředí našel vnitřní klid, svobodu a smysl života. Byť mu osud nadělil

jen deset let pobytu na Sněžníku, Gutwinski tento čas využil měrou vrchovatou a spolu se svojí ženou vytvořil kouzelné místo přátelství a dobré nálady, na něž kdo vstoupil, nechtěl odejít a vždy se sem rád vracel. Příběh doktora, jenž vyměnil zubařské kleště za pípu a důstojný bílý plášť za čepičku, z níž andělíček ukazoval hostům holý zadek, je nádherným příkladem barvitého, naplno prožitého a šťastného života, který si pro svoji inspirativnost a velikost zaslouží neupadnout v zapomnění.

Matěj Matela (*1992) se již několik let odborně zaměřuje na svůj rodný kraj, tedy oblasti Hrubého Jeseníku a Zlatohorska. Svůj zájem nejčastěji soustředí na výrazné regionální osobnosti a střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva.

matejmatela@seznam.cz

Pohádkové panoptikum hanácké metropole

Petra Kožušníková

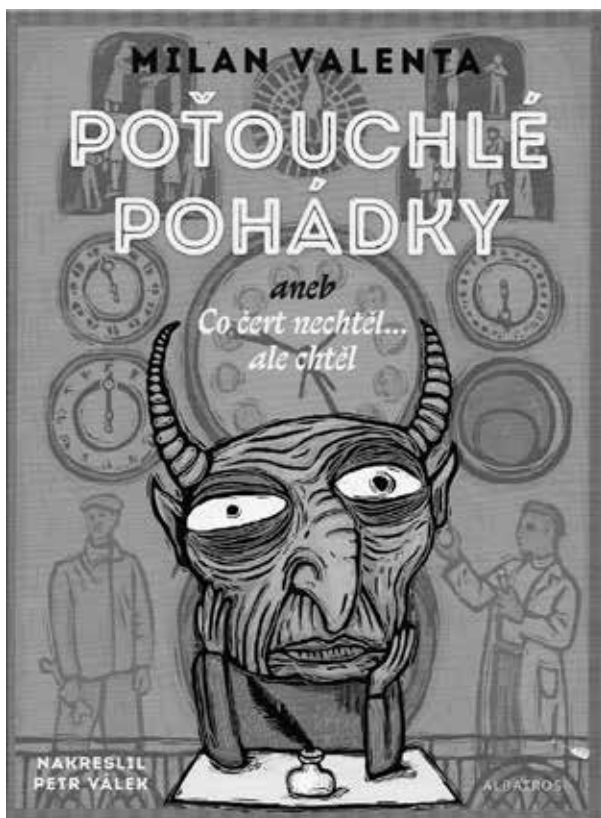
Na sklonku roku 2016 vyšla nová (a v pořadí třetí) kniha pohádek olomouckého spisovatele, profesora speciální pedagogiky, dramaterapeuta a výtvarníka Milana Valenty (*1958; rozhovor s tímž autorem byl publikován v KROKu č. 4/2016 – pozn. red.). Již název *Potouchlé pohádky aneb Co čert nechtěl..., ale chtěl* (2016) napovídá, že se nejedná o pohádky milé s dobrým koncem, u kterých jsme zvyklí zažívat nedělní oběd. Výraz *potouchlé* je pro naznačení rázu příběhů dokonce tím nejjemnějším. Výstižněji by znělo zlomyslné, škodolibé, ironické, někdy až kruté, neboť takto – čertovský – je vztah autora k jeho postavám. Co se však vyprávění a jazyka týče, evokuje hravost, bystrost, bohatost. Jsou to temné příběhy v úsměvném podání.

Soubor čtrnácti příběhů (na předsádce je chyba – pozn. P. K.) navazuje na autorovu knihu *Mušínoh a Krchomilka* (2014), kde jsou zahrnuty vesměs krvavé a záhrobní příběhy místně situované do oblasti Jevíčka. Oproti této knize však *Potouchlým pohádkám* chybí „hrbitovní“ rámeček, jakým byl v předchozí knize příběh strašidla Muřinoha. Tomu hrdinka Johanka pomáhala navrátit se do záhrobí tak, že hádala přísloví z vyprávěných příběhů. V *Potouchlých pohádkách* je jediným pojítkem situovanost příběhů do různých koutů Olomouce, jakými jsou Korunní pevnůstka, budova Pedagogické fakulty, Klášterní hradisko, Smetanovy sady, Moravské divadlo nebo třeba orloj atp. Vezmeme-li v potaz různá slavná díla kulminující kolem konkrétního místa, jako jsou *Povídky malostranské*, pak „řeč“ *Potouchlých pohádek* evokuje nejbliže satirický román Gabriely Chevaliera *Zvonokosy* (1934), s nímž sdílí výrazně ironický způsob vyprávění. Valentovy příběhy jsou však méně lechtivé a těžkopádnější, protože „Co čert nechtěl...“, o to se většinou musel někdo přičinit. Ironický distanc si vypravěč vytváří již v předmluvě, když „hledá“ příhodný – pohádkový – úvod ke svým příběhům:

„*Za těžkou tvarůžkovou vůní, na řece, co se po žírné zemi jmenuje, obkrouženo choboty dálničních přivaděčů s nákupními centry a benzínovými pumpami, pod kopečkem tak svatým, až se mu Svatý říká, dýchá komíny farmak a fabrik, železáren i čokoládoven město rovinatých lidí, všedních dní i nevšedních bytostí.*“ (s. 9)

Výrazná ironie je znatelná nejen ve stylu vyprávění, ale charakterizuje také autorův přístup k rozvíjení osudů postav. Naprostá nesentimentálnost nedětských příběhů převládá. I to je důvodem, proč v případě Valentových textů nevystačíme s představou pohádky jakožto literárního útvaru pro děti, ale musíme ji vnímat širěji jako vyprávění s nadpřirozenými bytostmi. Typologie nadpřirozených postav je zde opravdu široká. Vedle tradičních pohádkových zástupců (hasrman či čert) se zde objevují také civilnější a regionálnější „transcendenti“, jako jsou oživlí svatí ze sloupu na Horním náměstí, démoničtí chrlič z Dómu svatého Václava, Svatý Florián ze Žerotínova náměstí, jindy zase postavy magické jako dokonalé bytosti, duchové sovětských vojáků, duch zemřelého minéra z Prusko-rakouské války apod. Obdobně bohatý je také rejstřík postav přirozených – baletka s dřevěnou nohou, poloslepá Bětka nebo Lojzek s mongolskýma očima. Výčet dokresluje postavy, které jsou „fyzicky v pořádku“, ale v duši si nesou různé frustrace, předsudky, ctižádosti atp. Autor nezapře svou odbornou specializaci a hrátky s charaktery tvoří vlastně gros jeho příběhů.

Temnost osudů výrazně prosvětluje hravá autorská poetika kumulující slovní obraty ze všech vrstev jazyka – hovorové češtiny, archaismů, nářečí (především hanáctiny), přejatých slov, odborných výrazů, zvukomalebných obrátů atd. Je příjemné, že autor nespolehá pouze na znalost místopisu města a jeho historie, ale atmosféru příběhů umně dokresluje užitím vhodných obrátů. Například k evokaci

válečného období roku 1866 užívá archaismy jako např. truňk, šus, paskřívec či meldovat, ale také posun v čase hravě naznačuje tím, že s frázemi pracuje jako s živými aktuálními výroky:

„Turista žádný, tož zase nezbyvá než chytat lelky.“

„Poslušně melduji, že nejvypasenější lelci se chytají v ústí naslouchací chodby napravo od kasemat,“ uslyšela Bětka sametový a jakoby stoletím zastřený hlas. (s. 14)

Užití frazému v ukázce není ojedinělým případem; jen demonstruje autorovu evidentní zálibu v příslovích, rčeních a frázích, tedy především v rozrušování jejich zaprášené ustálenosti. Opět narážím na rys, které prostupuje celou knihou, všemi jejími vrstvami, a tím je všudypřítomná

snaha nabourávat čtenářská očekávání či literární konvence. Valentovo psaní proto působí velice sebevědomě a bystře a stejně takové jsou i ilustrace Petra Války, které knihu dotvářejí. Obrázky v knize příjemně odrážejí ironizující jiskření textů. Nedokáží však vytvořit zdání druhého vypravěče, průvodce s vlastním ironickým agregátem, jako tomu bylo v případě *Muřinoha a Krchomilky*. Kresby v *Potouchlých pohádkách* jsou přeci jenom usudlejší a ochotnější, nemají onu „jevičkovskou“ divokost, ale totéž lze říci také o Valentových textech. Dohromady však vytvářejí reprezentativní celek určený spíše dospělému čtenáři, ale zároveň zohledňující také dětského vnímatele.

Znalci olomouckých pověstí si jistě připomenou Helenu Lisickou (1930–2009), známou sběratelku krajových pohádek a pověstí. V celém Valentově souboru je užita snad pouze jediná tradovaná pověst, a to příběh znovuoživší mlynářky od olomouckého Mlýnskému náhonu. Všechny ostatní příběhy považuji za autorské, tedy smyšlené. Fantazii, s níž autor zabydlel některá místa Olomouce pohádkovými příběhy, oceňuji stejně jako odvahu, s níž barevnou tužkou vepsal do vážených kulis města svůj svět.

(Pozn. redakce: V květnu vychází v pražském nakladatelství Plus kniha *Raubířské zpěvy a morytáty*, vážící se k Olomouckému kraji. Jedná se o jakési jarmareční písně a smolné knihy v historické próze od 13. do 20. století. Autor v nich suverénním, expresivním a místy až básnickým jazykem podává neobyčejné a drsné příběhy zběhů, zlodějů, loupeživých rytířů, pytláků, vrahů, partyzánů a dalších postav na okraji společnosti.)

Petra Kožušnicková (*1983) působí jako doktorandka na Katedře bohemistiky FF UP v Olomouci. Zaměřuje se na současnou českou literaturu, zejména prozaickou tvorbu autorek. Podílela se na slovníkovém projektu *Spisovatelé Univerzity Palackého* (2013). Vede besedy o méně známých autorech z olomouckého regionu a věnuje se literární publicistice.

Petra.Kozusnikova@seznam.cz

Adolf Hölzel znovuobjevený

Vladimír Šlapeta

Zatímco olomoucká Vědecká knihovna připomněla ve svých prostorách u příležitosti 200. výročí narození odkaz významného olomouckého a později vídeňského nakladatele a mecenáše umění Eduarda Hölzela (1817 Praha – 1873 Salzburg) a Muzeum umění výstavou kreseb odkaz jeho syna Adolfa, šťastnou shodou okolností Augustinermuseum ve Freiburgu im Breisgau uspořádalo na přelomu minulého a aktuálního roku pod názvem „Adolf Hölzel a jeho okruh“ velkou retrospektivu dokumentující klíčovou úlohu, kterou Adolf Hölzel sehrál jako malíř a stejně tak i jako pedagog ve vývoji moderní německé abstraktní malby. Výstava svým ohlasem překonala lokální hranice a dočkala se velmi pozitivní kritiky v předních německých médiích (např. ve Frankfurter Allgemeine Zeitung 18. 1. 2018).

Adolf Hölzel se narodil 13. května 1853 v Olomouci, kde si jeho otec Eduard devět let předtím založil knihkupectví a nakladatelství v domě č. p. 8 na Horním náměstí. Své aktivity přesunul v roce 1871 do Vídně, kde své knihkupectví a nakladatelství rozvinul – zejména v oblasti geografických kartografických publikací – tak úspěšně, že funguje v obměněné podobě ve Vídni dodnes. Jeho syn Adolf tedy vyrostl v renesančním paláci v kultivované rodině a v prostředí historické Olomouce, které na něho nepochybně silně zapůsobilo. V roce 1868, v patnácti letech, odešel na přání otce do Gothy, kde se vyučil sazečem v nakladatelství Friedrich Andreas Perthes – zde se však také dále vzdělával i v oboru malířství. Následně pak vystudoval vídeňskou a i mnichovskou akademii.

Poté se A. Hölzel usadil v Mnichově a Rothenburgu a sblížil se s okruhem mnichovských impresionistů okolo Fritze von Uhdeho. Patřil také k zakladatelům jak mnichovské, tak i vídeňské secese, prostřednictvím níž se setkával s Gustavem Klimtem nebo Carlem Mollem. Okolo roku 1897 inicioval vznik soukromé malířské školy v Dachau

s uměleckou kolonií, kde se směly vzdělávat ve výtvarném oboru i dívky. Jednou z nich byla i známá pražská malířka Anna Roškotová, později předsedkyně Kola výtvarných umělkyň Československa. Možná i tato událost byla příčinou, proč si Anna Roškotová jako motiv svých kreseb vybrala olomoucký kostel sv. Mořice, sousedící s rodným domem jejího učitele.

Již v Dachau se Adolf Hölzel začal zabývat problémem abstraktního ornamentu a také metodami výuky kompozice, barev, struktur a proporcí. Ty mohl dále široce rozvíjet poté, co byl v roce 1905 povolán na prestižní stoličku profesora malby na stuttgartské akademii. Jeho aktivity vyvrcholily instalací „expresionistického sálu“ v uměleckém domě ve Stuttgartu na jaře 1914, v němž byly vystaveny i práce četných jeho vynikajících žáků, k nimž patřili i Johannes Itten a Oskar Schlemmer, kteří se po první světové válce stali „mistři“ Gropiova Bauhausu ve Výmaru. Následně vznikl na počátku první světové války tzv. Hölzelův okruh jako experimentální „laborator“ nové

Adolf Hölzel v obklopení svých žáků, začátek r. 1914. Zdroj: Städtische Museen Freiburg.

abstraktní malby i výuky výtvarných disciplín. V roce 1916 tyto aktivity kulminovaly výstavou ve freiburském uměleckém spolku (Freiburger Kunstverein) pod názvem „Hölzel a jeho okruh“. Právě tuto výstavu, na níž vedle Hölzelových vlastních děl a pedagogicko-teoretických experimentů, vedoucích k abstraktní malbě, byly prezentovány i práce četných jeho žáků, mimo jiné Johanna Ittena, Oskara Schlemmera, Willyho Baumeistera, Idy Kerkovius, Otto Meyer-Amdena, Lily Hildebrandt a mnohých dalších, připomnělo tamní muzeum. Výstava uprostřed válečné vřavy poskytla tehdy signál a stala se výzvou, kam se má moderní umění po válce ubírat. Naznačený směr pak následoval a dále vyvíjel zejména Johannes Itten během své výuky Vorkursu na Bauhausu, podobně jako Oskar Schlemmer a také další Hoelzelovi žáci, kteří se řadili k předním představitelům meziválečné avantgardy.

Původní budova uměleckého spolku ve Freiburgu byla v roce 1944 vybombardována, výstava byla tedy umístěna do Augustinermusea, které slouží nejen jako městské, ale také jako diecézní muzeum v bývalém augustiniánském klášteře přestavěném renomovaným architektem Christophem Maecckerem z Frankfurtu nad Mohanem. Nejednalo se o přímou rekonstrukci původní výstavy z roku 1916, nýbrž o připomenutí teoretických, metodologických a pedagogických metod Hölzelova okruhu a jeho „experimentální laboratoře“ abstraktní malby. To bylo dosaženo i nápaditou instalací Ulricha Roethkeho, kruhovými kompozicemi na podlaze a chromatickou škálou barev, evokující principy Hölzelových pedagogických experimentů. Hölzel neváhal používat při hledání kompozičních forem například i pokusy se zrnky kávy nebo slunečních brýlí při hledání barevných nuancí, stejně jako experimentů s použitím písma a koláží, a tím predestinoval další vývoj avantgardní malby po první světové válce. V letech 1916–1918 vykonával i funkci ředitele stuttgartské akademie, avšak když byl vystaven kritice ze strany kolegů a v médiích a když se mu nepodařilo prosadit reformu akademie, na počátku r. 1919 raději resignoval a nechal se předčasně penzionovat. Selhal i pokus dosadit jako nástupce

ve funkci ředitele Willyho Baumeistera, Oskara Schlemmera nebo Paula Klee. Poté se Hoelzel stáhl, věnoval se malbě ve svém ateliéru a dále jen soukromému vyučování malby. Adolf Hölzel zemřel ve Stuttgartu 17. října 1934.

Výstava se koncentrovala zejména na období první světové války a zmíněnou výstavu ve Freiburgu z roku 1916, o jejíž rekonstrukci se pokouší rozsáhlý vědecký katalog, který byl k výstavě vydán. Obsahuje kompetentní příspěvky jak k malířskému, pedagogickému a teoretickému dílu Adolfa Hölzela, tak i celé řady jeho prominentních žáků. I když ponechává stranou jeho umělecké počátky v Olomouci a ve Vídni, významně přispívá k jeho znovuobjevení a k zařazení mezi významné postavy evropského moderního umění. Přiřazuje se tak ke skromnějším akcím, kterými byly osobnosti Eduarda i Adolfa Hölzela vzpomenu ty v minulém roce olomouckými institucemi.

Vladimír Šlapeta je autorem řady publikací o moderní architektuře 20. století a urbanismu, zejména na Moravě. Dlouhá léta zastával funkci děkana Fakulty architektury ČVUT v Praze a Fakulty architektury VUT v Brně.

slapeta@fa.vutbr.cz

A. Hölzel, *Kompozice (Legenda o svaté Ursule)*, olej na papíře, 1914. Zdroj: Städtische Museen Freiburg.

Kulturní itinerář

Knihovna města Olomouce

PRVOTINY 2018

Knihovna města Olomouce vyhlašuje 12. ročník věkově a tematicky neomezené literární soutěže PRVOTINY 2018. Neváhejte a posilejte své dosud nezveřejněné práce v oblasti poezie (5 básní) nebo prózy (20 stran; v delším textu označte soutěžní pasáže), opatřené jménem, rokem narození a kontaktem na adresu prvotiny@kmol.cz nebo je můžete odevzdat v kterékoliv pobočce knihovny do 31. srpna 2018. Oceněné práce budou publikovány v revue KROK počínaje číslem 4/2018.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5

Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času

(25. května – 26. srpna 2018, Handkeho sál)

Dne 24. května 2018 bude slavnostní vernisáží zahájena výstava s názvem *Jízda králů na Hané. Lidový obyčej v proměnách času*. Výstavní projekt, který vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury ČR, má za cíl seznámit širokou veřejnost s historií, podstatou, strukturou a v neposlední řadě i současnou podobou výročního obyčeje na území etnografického regionu Hané.

Úvodní část výstavy je věnována základním informacím o jízdě králů a zasazení tohoto obyčeje do časového (svatodušní svátky) a prostorového (region Haná) rámce. Jsou zde stručně představeny i další lidové zvyky, které spadají do letničního období, ať už se jedná o průvody královnic, dětské honění krále nebo tzv. střelby ku ptáku.

Druhá část výstavy provede návštěvníky legendami a pověstmi, které jsou spojovány s bájným vznikem a původem jízdy králů (pověst o králi Ječmínkovi a pověst o králi Matyáši Korvínovi). Dotkne se také proměny vnímání funkce a smyslu královských jízd ve společnosti. Návštěvník se zde seznámí nejen s četností královských

jízd na střední Moravě v 19. století, ale i s postupným zánikem obyčeje v průvodní podobě a jeho oživením na bázi folklorismu.

Třetí, nejrozsáhlejší, část výstavy se zaměřuje na jízdu králů v současnosti. Popisuje obnovení, strukturu a samotný průběh jízdy králů ve čtyřech lokalitách, kde se obyčejová tradice dodnes udržuje (Doloplazy u Olomouce, Chropyně, Kojetín a Bezměrov u Kroměříže). Vrcholem této části, resp. celé výstavy, je dioráma doloplazské jízdy včetně modelu koně v životní velikosti s králem v dívčím hanáckém lidovém kroji.

V předšálí se návštěvník může seznámit s fotoreportáží jednotlivých jízd králů na Hané z minulého roku.

Kromě bohaté fotografické dokumentace a cenných sbírkových předmětů s tematikou letničních obyčejů jsou zde ke zhlédnutí i skutečné artefakty, které se používají v dnešních jízdách králů – praporec, ozdoby koní nebo pantlék. Na výstavě není zapomenuto ani na dětské návštěvníky, kteří si mohou v „edukačním koutku“ mj. sestavit tematické puzzle nebo namalovat obrázek s motivem jízdy králů.

Výstava byla koncipována tak, aby sloužila i jako „pozvánka“ na živé jízdy králů, které budou probíhat v neděli 1. července 2018 v Doloplazích u Olomouce a v neděli 12. srpna 2018 v Kojetíně.

Josef Urban

Český kinematograf / Počátky filmového průmyslu (1896–1930)

(15. června 2018 – 6. ledna 2019)

Vlastivědné muzeum v Olomouci hostí v sále sv. Kláry jedinečnou výstavu věnovanou počátkům filmového průmyslu. Rozsáhlá výstava, která vznikla při příležitosti 120 let od první filmové projekce v českých zemích, představuje unikátní kinematografické sbírky Národního technického muzea a Národního filmového archivu. Návštěvníka vtáhne do období počátků filmu na konci 19. a v první třetině 20. století a přiblíží mu dobovou filmovou techniku i filmovou tvorbu. Pozornost je věnována vynálezům a objevům

vedoucím ke vzniku kinematografie (chronofotografie, stroboskop, kineskop, mutoskop atd.), kočovným kinům i prvním stálým biografům (Empire Bio Co., Ponrepo, Illusion, Ponec atd.). Seznámíte se se zakladatelskými osobnostmi české kinematografie (Jan Kříženecký, Josef Šváb Malostranský, Otto Heller, Alois Jalovec ad.), které stály před i za kamerou, a dozvíte se, jak se první filmy vyráběly a jak vypadaly nejstarší filmové ateliéry.

Mykokosmos aneb Cesta do tajuplné říše hub

(do 1. července 2018)

Houby jsou organismy, které člověka provázejí od počátku jeho existence. Byly dlouho opředeny tajemstvím a v mnoha kulturách jim byl přikládán význam přímo magický. A právě pestrý a nesmírně zajímavý svět hub je tématem výstavy, která jistě potěší srdce každého houbaře i mykologa. Houby jedlé, nejedlé, jedovaté i léčivé, dobře známé i netradiční, malé i obří, škodlivé i ty, které jsou chráněny zákonem, se představují v Mendelově sále Vlastivědného muzea v Olomouci do neděle 1. července 2018. Na této výstavě, kterou Vlastivědnému muzeu v Olomouci zapůjčila Ornitologická stanice Muzea Komenského v Přerově ORNIS, uvidíte také nedávno popsané druhy. Na dvě stě druhů hub si můžete podrobně prohlédnout díky fotografiím a modelům vyrobeným ze speciálního druhu polystyrénu. Od těch opravdových jsou téměř k nerozeznání, snad až na typickou vůni.

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Hlavní třída 22

Míry a váhy

(do 8. července 2018, Hollarova galerie)

Kolik měří loket, jak dlouhá je stopa, jak velký je lán či jitr, jaký objem má žejdlík a kolik váží lot? Jaké měrné soustavy byly na našem území a kdy se začala užívat jednotná metrická soustava? Odpovědi na tyto otázky najdete na výstavě o mírách a váhách, kterou připravilo Vlastivědné muzeum v Šumperku a která se věnuje délkovým, plošným

a objemovým jednotkám. Návštěvníci si mohou prohlédnout nejrůznější odměrky, mírky nebo měřidla. Stranou nezůstanou ani rozmanité váhy, ať již kupecké, kuchyňské, dukátové, mincíře nebo přezmeny. V doprovodných textech se návštěvníci dozvědí, jak se v průběhu času jednotlivé délkové, plošné a objemové jednotky jmenovaly a jaký je jejich přepočít v dnešní metrické soustavě. Malí i velcí si mohou pomoci interaktivních her vyzkoušet vážení i měření v praxi, a to jak v historických, tak i v současných měrných jednotkách.

Tomáš Pospěch: Šumperák

(do 24. června 2018, Rytířský sál)

Projekt rodinného domu typu V, tzv. „šumperáku“, se zrodil v ateliéru šumberského projektanta Josefa Vaňka ve 2. polovině 60. let. Stavebníci toužící po vlastním individuálním bydlení poté stáli před Vaňkovým ateliérem fronty, aby si projekt na vysněný dům mohli zakoupit. První „šumperáky“ vyrostly v Šumperku a okolí, velmi rychle se však rozšířily po městech i vesnicích v celém tehdejší Československu. Fotograf Tomáš Pospěch ve svém projektu zachytil jednotlivé realizace domu a všímá si pestré škály proměn, kterých se původní Vaňkův návrh dočkal. Na výsledné podobě domu se totiž vždy podílela stavební zručnost stavebníků, jejich vynalézavost a také dostupnost materiálů. Tomáš Pospěch svůj fotografický projekt vydal ve spolupráci s historičkou architektury Martinou Mertovou v knižní podobě. Jeho výstavní prezentace se po Praze dostává právě do Šumperka, kde fenomén „šumperák“ spatřil světlo světa.

Památník Adolfa Kašpara v Lošticích

Pod kůží Marsya

(26. května; vernisáž ve 14 hodin – 14. října 2018)

Ojedinelou výstavu věnovanou osobnosti akademického malíře a restaurátora Františka Sysla s názvem *Pod kůží Marsya* připravuje Vlastivědné muzeum v Šumperku ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územní

památkovou správou v Kroměříži, a Muzeem umění v Olomouci. Jméno Františka Sysla je spojeno s restaurováním mimořádného díla, Tizianova obrazu Apollón a Marsyas, které jej proslavilo po celém světě. Ve své práci se věnoval restaurování obrazů, nástěnných maleb i sochařských děl. Mimo jiné provedl transfer čtyř nástěnných maleb s výjevy křížové cesty z pudy kostela sv. Prokopa v Lošticích. Pro Vlastivědné muzeum v Šumperku restauroval několik děl, například transfer nástěnné malby s námětem piety v Muzeu Mohelnice nebo barokní plastiku Krista. Některé z nich bude možné na výstavě vidět. Výstava obsáhne i volnou tvorbu Františka Sysla, která vznikla jako protipól jeho náročné práce. Objevují se v ní krajinomalby s náměty z okolí Loštic, Kroměříže a Prostějova a často portréty zachycující členy rodiny. Vernisáž se uskuteční v sobotu 26. 5. 2018 ve 14 hodin v Památníku A. Kašpara.

Muzeum a galerie v Prostějově, p. o.

nám. T. G. Masaryka 2

Příběh o nejstarší palírně v Evropě aneb 500 let tradice prostějovské Palírny U Zeleného stromu

(14. června – 17. září 2018)

Výstava, která mapuje nejen historii a osudy závodu, na který je patřičně hrdý každý obyvatel města Prostějov. Návštěvníci rozsáhlého instalačního projektu se mj. dozví, kdy se na trhu objevila legendární Starorežná, jak dlouho trvá její výroba, kolik obsahuje bylin, podívají se na ukázkou destilačních přístrojů, zjistí, kam všude se vyváží výrobky Starorežné i mnoho dalších nečekaných zajímavostí. Výstavu bude doplňovat mnoho trojrozměrných předmětů a interaktivních možností.

Grandhotel

(7. června – 2. září 2018, Špalíček, Uprkova 18)

Výstava fotografií současné české charismatické fotografky tvořící pod pseudonymem Tereza z Davle, o jejíž práci je zájem i v zahraničních galeriích. Kolekce představí

návštěvníkům asi 40 fotografií, na nichž jsou uhrančivým způsobem zachyceny v různých pokojích a kulisách hotelu Grandhotel ženy a dívky. Přestože se nejedná o profesionální modelky, tak díky způsobu, jakým je fotografka ztvárňuje, se jedná o mimořádně ptažlivé snímky.

Muzeum Komenského v Přerově

Horní nám. 7

Výstava ke stoletému výročí samostatnosti v Muzeu Komenského v Přerově

Rok 2018 se nese ve znamení stoletého jubilea jedné z nejvýznamnějších událostí novodobých domácích dějin, jíž je vznik samostatného československého státu. Zároveň si letos společnost připomíná i tzv. osudové osmičky neboli zásadní dějinné zvraty let 1938, 1948 a 1968. K uctění všech těchto výročí (a nejen jich) připravilo Muzeum Komenského v Přerově tematickou výstavu *Stoletá republika. Příběh jednoho města*, přičemž cílem prezentace je přiblížit veřejnosti významné mezníky československých dějin od roku 1918 až do zániku společného státu v roce 1992. Oproti počínům jiných paměťových institucí či sdělovacích prostředků je ovšem výstava specifická orientací

Výstava *Stoletá republika. Příběh jednoho města* je koncipována jako procházka Přerovem na pozadí důležitých mezníků dějin státu i města. Foto: I. Juchelková.

na region, takže se koncepčně jedná o jakousi chronologickou procházku městem Přerovem na pozadí celostátních dějin. Návštěvník tak má možnost zjistit, jak významné historické okamžiky probíhaly právě na Přerovsku, jak se promítly do osudů našich předků a také, jakým vývojem si prošel každodenní běžný život v průběhu popisovaného období. Vzhledem k rozsáhlosti byla výroční výstava rozdělena na dva celky, přičemž první z nich byl zpřístupněn veřejnosti ve čtvrtek 1. března.

Výstava *Stoletá republika. Příběh jednoho města 1918–1948* začíná vznikem Československa v říjnu 1918 a přibližuje okolnosti vyhlášení samostatnosti, o němž se první Přerované dozvěděli telefonicky a telegraficky již večer 28. října 1918. Československo se v éře prvních dvaceti let své existence obecně nazývá „první republikou“, jež se dokázala zařadit mezi nejvyspělejší státy světa. Přerov v té době byl rostoucím střediskem okresní státní správy, významnou dopravní křižovatkou a zároveň průmyslovým střediskem. Ukázky výrobků zdejších závodů (včetně proslulého Kazeta či Optikotechny (od roku 1946 Meopty) i živnostníků mohou návštěvníci spatřit ve vitrínách, jež jsou výtvarně pojaty jako výkladní skříně v řadové uliční zástavbě. V letech mezi 1. a 2. světovou válkou Přerov rostl také po stavební stránce, přičemž bylo postaveno kolem 400 nových domů, z nichž některé byly doslova architektonickými skvosty. Běžný život Přerovanů dokládají dioramatické instalace přibližující např. podobu bydlení anebo zábavy. Vystavené exponáty spolu s informacemi o tehdejších platech a cenách nejrůznějšího zboží a služeb dokreslují výši životní úrovně našich předků. Součástí běžného života byly volnočasové aktivity – jako klidová zóna i za účelem navození dobové atmosféry poslouží instalace prvorepublikové kavárny s možností poslechu dobového rozhlasového vysílání či četby tehdejších periodik. Ke kavárně je připojen i stylizovaný fotoateliér, kde si lze pořídit snímek na památku z návštěvy výstavy.

Další část výstavy je věnována tragickému období německé okupace, jež přinesla občanům českých zemí

politickou, hospodářskou, národnostní i rasovou perzekuci. Toto nejtragičtější období českých dějin pak paradoxně přineslo největší případy odhodlání, hrdinství i sebeobětování, jež prokázali příslušníci pronacistického odboje, jejichž osudům se výstavní prezentace věnuje. Nacistické běsnění nepřežilo na 400 rodáků a občanů Přerova; památku na jejich oběť si mohou návštěvníci oživit prostřednictvím dioramatických instalací služebny gestapa či skryše odboje, ale hlavně díky vzácným exponátům z pozůstalosti vězňených a popravených. Pozornost je věnována také válečné každodennosti, která se nesla ve znamení neustálého a náročného úsilí o získání nedostatkových potravin. V „závěru“ válečné sekce připomene instalace protiletectvého krytu bombardování města v listopadu 1944. V poslední části se návštěvník může díky interaktivní světelné mapě seznámit s průběhem tzv. přerovského povstání, které se 1. května 1945 jako první ozbrojené protinacistické vystoupení zapsalo do národní historie. Osvobozením výstava přechází do svého závěru, tj. do období poválečné „třetí republiky“, kde jsou připomenuty osudu Přerovanů v řadách čs. zahraniční armády, potíže s nápravou válečných škod a též popsány postupné politické změny, jež připravily cestu komunistického převratu v únoru 1948.

Výstavu *Stoletá republika. Příběh jednoho města 1918–1948* je možné v přerovském zámku zhlédnout do 24. června, vždy každý den vyjma pondělí. Ve čtyřech výstavních sálech je k vidění desítka dioramatických instalací, na 400 exponátů a přes 200 fotografií, z nichž některé jsou velkoformátové. Součástí jubilejní prezentace je také fotografická výstava o proměnách města v průběhu uplynulých 100 letech, jež představí dalších 250 zajímavých záběrů Přerova. Na návštěvníky čeká i projekce stříhového filmu se zajímavými záběry Přerova z 30. a 40. let. V rámci výstavního projektu se bude možné v dubnu až červnu zúčastnit také tematických přednášek či muzejní noci a v srpnu bude zpřístupněna navazující, druhá, část výstavy *Stoletá republika. Příběh jednoho města 1948–1992*.

Petr Sehnálek

www.MUZEUM-SUMPERK.cz

MUZEUM V MOHELNICI
 otevřelo si Vás pozvat na výstavu

PROMĚNY Mohelnice II.

MUZEUM
 V MOHELNICI

VENKOVNÍ VÝSTAVA 12. LEDNA 2018
 VE ČTVRTEK 26. DUBNA 2018
 V 17.30 HODIN

PROJEKT PRONÁJMY A UMÍSTĚNÍ: OPA

MUSEUM OF MOHELNICE
 OLOMOUCKÝ KRAJ
 MOHELNICE
 MOHELNICE
 MOHELNICE

Historické fotografie a pohlednice města Mohelnice

Tomáš Pospěch: Šumperák

Muzeum Šumperk
 Rytzský sál a plečádí

12. dubna 2018
 v 18 hodin

